

50 éves találkozó és az Exodus

A 10 éves találkozásunk, 1964.

50 éves találkozó

és az

Exodus

Debrecen, 2004.

A találkozót összehívta,
a képeket fényképezte,
ezt a könyvecskét készítette

Várady József,

1962-től mind e mai napig Kondói lelkipásztor

ISBN 963 460 209 6

Nyomta a Litográfia Kft.
Debrecen, 2004.

Készülődés az 50 éves találkozóra

Kedves Barátom! Isten kegyelméből 14-en még itt vagyunk e földi világon s abban a reménységben élünk, hogyha elvégezzük a ránk bízottakat, követni fogjuk őket, akik már elmentek a minden élők útján. Ha tudnád, hogy ki melyik évben halt meg és hol van eltemetve, légy szíves nekem megírni.

Ugyanis, mivel 50 éve végeztünk, **május 8-án, szombaton** délelőtt 11 órára összehívlak e jeles találkozóra Mindnyájatokat a Debreceni Kollégiumba. Két órát töltünk el ebéd előtt valamelyik teremben, a portás majd megmondja hol, aztán a menzán megebédelünk, s utána még egy-két órán keresztül folytatjuk a beszélgetést, majd eltávozzunk, és szívünkben-lelkünkben újabb élményekkel meggazdagodva hazamegyünk.

Ki-ki hozza magával hitvestársát vagy gyermekét is. De kérlek, hogy a létszám miatt írd meg hányan fogtok jönni, s azt is, amit a fenti elhunytakról tudtok (évszám, hely). Jó lenne egy oldalnyi életrajzot írni magunkról a történelemnek, amit elhelyeznének a levéltárban. Tulajdonképpen ez lenne a beszámoló. Ezt is el lehet a levélben küldeni nekem, mert ha mégsem jönnél el, legalább ennyi volna Rólad. Emílem (imélem) nincs, így a hagyományos módon kérem a válaszokat, **március végéig**. Addig is Isten áldása kísérje Életedet, sok szeretettel köszöntelek,

Miskolc, 2004. február 18-án,

Várady Jóska

3535 Miskolc, Táncsics tér 4. 6/6.

Még élünk:

1. Ágoston István	1089 Bp. Orczy u. 25. C. I/30.
2. Barakony Gizella	4028 Debrecen, Izsó u. 11. II. lh.
3. Gál Győző	4286 Bagamér, Bocskay u. 39.
4. Haluska János	1142 Bp. Hermina u. 51. Schweitzer Otthon
5. Kecskés Emma	3994 Pálháza, Rózsás u. 13.
6. Molnár Mihály	1118 Bp. Serleg u. 6.
7. Semsey Klára	4031 Debrecen, István u. 111. II. 6.
8. Soós Lajos	3531 Miskolc, Szövő u. 44.
9. Szabó Albert	4024 Debrecen, Méliusz tér 6.
10. Száz Béla	3950 Sárospatak, Kazinczy u. 44.
11. Tarsoly Elemér	4484 Ibrány, Iskola u. 1.
12. Tímár Pál	2009 Pilisszentlászló, Tölgyfa u. 117.
13. Tóth Gabriella	1142 Bp. Hermina u. 51. Schweitzer Otthon
14. Várady József	3535 Miskolc, Táncsics tér 4. 6/6.

A találkozó, 2004. május 8.

Dr. Lenkeyné dr. dr. Semsey Klára:

Imádság az ötvenéves lelkeszi találkozó alkalmára

Áldjad én lelkem az Urat, és el ne feledkezz semmi jótéteményéről! Áldunk Téged Atyánk Istenünk az Úr Jézus Krisztus által az 50 évért, amellyel megajándékoztál bennünket.

Áldunk a Sárospataki Teológiáért, ahol elkezdtük tanulmányainkat, a két évért, amelyet ott végezhattünk, és ugyanígy áldunk a Debreceni Teológiáért, ahol folytathattuk tanulmányainkat és lelkeszi oklevelet szerezhettünk.

Áldunk tanárainkért, akik a szakmai ismeretek mellett példamutató életükkel, ránk figyelő szeretetükkel, a nehéz külső körülmények között jól készítettek fel bennünket az életre.

Légy áldott a gyülekezetekért, amelyekből jöttünk, amelyekbe kiküldtél bennünket, amelyekben szolgálatainkat teljesíthettük, diakóniai és oktatási intézményeinkért, az életnek minden területéért, ahol megfordultunk, teljesíthtük akaratomnak megfelelően küldetésünket.

Hálaadással magasztalunk családjunkért, Istenfő, templomokat, iskolákat építő és fenntartó szüleinkért, nagyszüleinkért, az előttünk járó nemzedékekért, házastársunkért, akivel összekötötted életünket, gyermekeinkért, unokáinkért, akiket nevelhetünk arra, hogy téged dicsőítő, embereket tisztelő, egyházunk építését szolgáló és népünk javáért munkálkodó, az igazság, szeretet, a tiszta közéletért fáradozó felnőttek legyenek hazánkban és a népek közösségében egyaránt. Áldd meg az utánunk következő nemzedékeket Lelked erejével!

Köszönjük, hogy kegyelmes voltál hozzánk, hordoztál örömeinkben, mellettünk voltál próbáinkban, segítettél napról-napra abban, hogy az evangélium, a jó hír hirdetői, az igaz tudomány tanítói, a szeretet, az eljövendő világ jó légkörének érvényesítői legyünk szűkebb és tágabb környezetünkben.

Bocsásd meg mulasztásainkat, bűneinket, kishitűségeinket, mindazt, amellyel sértettük országodnak jó rendjét, vétettünk a szeretet kettős parancsa ellen, reménység ébresztése helyett mi magunk is olyanok voltunk, mint akiknek nincsen reménységük. Bocsásd meg, hogy némák maradtunk, amikor szólni kellett volna, szólunk, amikor nem hatalmaztál fel arra. Bocsásd meg az el nem mondott közbenjáró imádságokat családjunkért, egyházunkért, népünkért, és a népekért. Bocsásd meg azokat az alkalmakat, amelyeket nem hatott át Lelked ereje hallgatónk ismeretének gyarapítására, hitük erősítésére.

Irgalomnak Atyja tekints ránk kegyelmesen, Jézus Krisztus nevében kérünk, bűneinket bocsásd meg, áldd meg találkozásunkat, hogy átélhessük a Veled és az egymással való találkozás örömét.

Tisztítsd meg szemünket, hogy lássunk Téged olyanak, mint amilyen valóban vagy: gondviselő Atyának, megváltó Úrnak és vezető, megszentelő Léleknek. Szólj hozzánk Igéd által, amely megújít, felfrissít, megörvendeztet bennünket, erőt, reménységet ad további utunkhoz. Jézusért hallgass meg.

Amen.

Áhítat az 50 éves lelkési találkozóink alkalmára, Debrecen 2004. máj. 8.

Textus: 2Tim.4:6-8.

Kedves Testvéreim! Kezdő tanár voltam még akkor, amikor a következő jelenet az Újszövetség szemináriumában lejátszódott. Az az idő volt ez, amikor harmadév után a hallgatóink nagy részét exmittálták. A kápláni vizsgára készülő hallgatókhoz mentem át a szemináriumba, és Gál Kati a következő kérdést tette fel: „*Klárika néni mi vigasztalót tud nekünk mondani most, amikor délután vizsgázni fogunk?*” A kérdés meglepett. Azt mondtam nekik: Ne féljete, mert amilyen hűségesek voltatok lehetőségeitekhez képest a felkészülésben, Urunk olyan mértékig fogja vállalni veletek a szolidaritást, a számadás alkalmával. – Szépen levizsgáztak. – Most, mikor Várady Jóska, a kedves Golyó megkért, hogy ezen a nem mindennapi alkalmon a nyitó áhítatot tartsam meg, eszembe jutott ez az eset, és most magamtól kérdeztem meg, hogy mi vigasztalót tudok mondani magunknak, akik a kápláni vizsgát már 50 évvel ezelőtt letettük. Nincsenek már közöttünk tanáraink, akik tanítottak, és akik előtt káplániztunk: Zsiga bácsi és a többiek. Nincs már közöttünk az a Czeglédy professzor úr sem, aki úgy olvasott névsort, hogy csak azoknak a nevére említette meg, akik éppen hiányoztak. Ennek a módszernek a gyakorlása alapján döbent rá arra akkor, amikor visszamentünk Sárospatakra, – abban a reményességben, hogy sikerül a Theológiánkat visszaszerezni – hogy a patakiak hiányoznak. Patakiak, debreceniek ma már sokan hiányoznak közülünk, barátok, padszomszédok, olyanok, akikkel örömeinket, gondjainkat megosztottuk, együtt készültünk a vizsgákra, hol jó kedvvel, hol nagy izgalommal, hol az iskolakertben, hol a Nagyerdőn, vagy éppen egy-egy szemináriumban. Minden gond, baj, nehéz külső körülmények ellenére szép volt, jó volt. Legyen áldott Urunk érte, aki gondoskodott arról, hogy az a hiteles kijelentés, a jó hír a mi nemzedékünk korában is hirdetessék. Elhívó szavának engedve, így lettünk mi az ébredés után nemcsak követői, hanem hírnökeivé is annak a tradícióláncnak a láncszemei, amelyet Isten Jézus Krisztus által indított el, és az folytatódott az apostolok, a következő nemzedékek által, nem szakadt meg két évezreden át.

Pál apostol, Mestere, az Úr Jézus nyomát követve hirdette és jelezte, hogy nincs az az emberileg nézve reménytelen helyzet, amelyre nézve ne lenne érvényes a reménységet ébresztő üzenet, mióta Krisztus keresztre a Golgo-

thára került, jelezve, hogy övé a föld és annak lakói nemcsak a teremtés, hanem az ő bűnbocsánatot jelentő engesztelő áldozata alapján is. Krisztus álta átértékelődik földi életünk és a földi lét napjainak a lezáródása. Nem az a legfontosabb kérdésünk tehát, hogy meddig vagyunk itt e földi létben, és mikor következik be annak lezáródása, hanem az, hogy Krisztus uralma alatt, az éltalmazó szeretete, védelme alatt van-e az életünk. Krisztus ugyanis nemcsak a jelenvaló életünknek, hanem az eljövendőnek is Ura.

Pál apostol végrendeletének, utolsó levelének néhány sora a mai Igénk. E rövid kis igeszakasz, feltűnően sok képet használ. Ezekkel világítja meg jelenét szól a mögötte lévő időszakról, múltjáról, és az előtte lévő jövőről. Így is fogalmazhatunk: helyzetelemzés, számadás, jövőkép.

Mit mond? **1.** A helyzetelemzés. Mit mond a jelenéről? Tudatában van annak hogy földi pályája rövidesen lezárul. Az a fogság, a 2. római fogság, amelyből ez a levelét írta, mártírhálállal fejeződik be. Megáldozatom. Az eredeti szöveg igéj arra utal, ami a rómaiaknak és a zsidóknak egyaránt beszédes: az italáldozat bemutatására. A rómaiak minden étkezéskor a földre kiöntött borral áldoztak az isteneknek. Izrael fiai az italáldozat bemutatásával áldoztak az igaz Istennek. Pál maga életének a feláldozását úgy tekinti, hogy az megpecsételése egész áldozat életének. Mártírhála Istennek szóló áldozat, annak jelzése, hogy Krisztus olyan jövőt készített az embernek, amelyért érdemes még az életét is feláldozni. A földi lét befejeződése nem az ember totális megsemmisülését jelenti, hanem egy fázissal közelebb jutást Krisztushoz. Ezt a fogalmat használták arra, amikor az igavonó állatokat az igából kifogták, pihenni hagyták. A halál Pálnak azt jelenti, az Új elbocsátja eddigi munkájából, leveszi vállairól a terhet. A második kép a hajó köteleinek az eloldására eszméltet. Elhajózás az egyik partról a másikra. Ő, aki sol hajó utat megtett, Ázsiából Európába, a legnagyobb útra készül, a földről a mennyi hazába. A harmadik jelentés árnyalata az eredeti szöveg fogalmának, a sátor köteleinek a feloldását jelenti. A földi sátorházat az örökkévaló hajlékba költözé váltja fel. A költözés ugyan nem kellemes, de ha ez rozoga kunyhóból kényelmes, szép otthonba való áttelepülést jelent, szívesen vállalja az ember.

Kedves Testvéreim! A mi hitünk, keresztyén tanításunk nemcsak értelmére életre nevel, hanem a reménység jegyében való elköltözésre, haza menetelre a örökkévaló hajlékokba, ahová a dicsőség Krisztusa előttünk ment (Ján.14:1kk) Közelebb Krisztushoz. Másutt így szól erről: Nékem az élet Krisztus, és ha túlvagyok a meghaláson, az eredeti szöveg szerint, az nyereség (Fil.1:21).

2. A számadás. Mit mond a mögötte lévő életéről, a múltjáról, hogyan értékel földi életét? Három dolgot mond: a, Szép, jó harc, nemes küzdelem volt az élete Harcot harcolt. Küzdött Krisztus evangéliumának a terjedéséért, életét sem kímélve (kalon agóna égónismai). Szép volt minden nehézsége ellenére, mert nem

volt hiábavaló. A mi életünk pályája sem volt könnyű. De mikor volt könnyű a keresztyén élet? Mikor volt könnyű Krisztus hírnökeinek az élete? Küzdelmet jelent ez ó emberünkkel szemben. A környezetünkben jelentkező negatív jelenségek ellen. Küzdelem az evangélium érvényesüléséért. Küzdelem annak érvényesüléséért, ami jó, ami igazságos, ami emberséges. Harcolta közülünk mindenki a maga harcát. Majd röviden erről beszélgetünk. b, Futásomat elvégeztem. Teljesítettem, amit az Úr rám bízott. A pályán nem állt meg az apostol. A futást nem hagyta abba. Sokszor pedig igen nehéz volt ez a pálya. Talán futás közben, életünk egy-egy nehéz akadályokkal teli szakaszán olykor megkaptuk, hogy miért nem hagyjuk abba, mint ahogyan én is. Némelyeknek a hangja fülembe cseng: nem látod milyen szélmalom harcot folytatasz? Miért nem hagyod már abba? A felülről való erő lendített tovább. Nem vagyunk a meghátrálás emberei. Futásomat a teológián lassan elvégzem. c, A hitet megtartottam. Nem szenvedett hajótörést a hitben. A hit útján el kell indulni, de nem elég elindulni, aki mindvégig kitart, az üdvözülni. Az Isten iránti bizalom Jézus által jelenti annak az energiának az átvételét, amely megtart, sőt növekedést jelent a hitben. Hitben vagyok, kapcsolatban az éltető Úrral. A legfontosabb dolog az, hogy a hitet tartsuk meg, mert azáltal tartattunk meg itt a földi létben, és léphetünk át az örökkévalóba.

3. A jövő képe reménységet hirdet és ajándékozik. A megigazítás koszorújának az átvételét hozza a jövő, Krisztus dicsőséges megjelenését. A győztes versenyzőknek járó koszorú átvételének az alkalma Krisztus dicsőséges megjelenése az apostolnak, és mindazoknak, akik szeretik és követik Krisztust, várják az ő visszajövetele napjának elérését. Van folytatás! Van jövőnk, amely a dicsőséges létmódban való életet jelenti. Krisztus váltságmunkája erre teremtett lehetőséget. Földi napjaink lezáródása után ezért nem reménytelen a helyzetünk. Ez az az örömmüzenet, amely az embernek, minden embernek a gyökeres, és végérvényes megoldást jelenti, aki él vele. Krisztus Urunk és a mi hitünk nemcsak az értelmes, boldog életre teremtett lehetőséget, hanem földi életünk reménységben való lezárására is. Fontos, hogy mi is, és szereteteink, minden ember e földi életet az örök életre való felkészülés iskolájának tekintse, ahogyan erre Kálvin eszméltetett.

Isten Igéjének minden helyzetben van reménységet ébresztő üzenete, akár vizsga előtt álló lelkesi pályára készülő hallgatókról legyen szó, akár a lelkesi diplomát 50 évvel elnyert öreg diákokról.

Legyen áldott a mi Urunk, aki hitet adott, erőt a követségében való járáshoz, a szép harchoz, és reménységet ad a jövőnket illetően. Amen.

Az 50 éves lelkészi találkozón visszatekintés a megtett útra

Dr. Ágoston István

Az Ónodi Lorántffy Zsuzsánna honismereti egyesület elnöke, ny. miskolci lp. 1931. aug. 4-én születtem Hejőcsabán Ágoston János és Elek Éva egyetlen gyermekeként. A hejőcsabai elemi iskola elvégzése után a miskolci Lévy József gimnáziumban folytattam tanulmányaimat, 1949-ben érettségiztem. A sárospataki teológiai akadémiára mentem folytatni tanulmányaimat, majd a 3. évre a debreceni teológiai akadémiára kerültem át az ismert körülmények miatt. 1957-ben lelkészi diplomát szereztem az utóbbi intézményben. Ugyanott terjesztettem el doktori értekezésemet 1994. áprilisában a Magyar puritánus törekvések a XVII. sz. első felében címmel, amely új részkutatási eredményekkel és új szintézissel gazdagította a szakirodalmat. Doktori szigorlatot tettem és nyilvános vitát álltan egyháztörténetből. Lelkipásztor voltam Hejőbábán, Ónodon és Miskolcon.

1959-ben házasságot kötöttem Gedeon Arankával Szeghalomban, ahol édesapja jegyző volt. Házasságunkat, unokanagybátyám, dr. Szabó Lajos volt kassai, majd később taktaszadai lp. theol. professzor áldotta meg. Két gyermekünk született, lányunk a sárospataki tanítóképző főiskolán végzett, három gyermekük (2 fiú, egy lány) van, fiúnk agrármérnök Gyomaendrődön, felesége tanárnő, két lányuk van. Nyugdíjba menetelem után, hogy legalább az egyik gyermekünkhöz közelebb kerüljünk, Budapestre költöztünk. Ez év elején súlyos szívműtéten estem át, ami hála Istennek úgy érzem, kissé megkönnyítette a már elég súlyos és elesett állapotomat.

Ónodi szolgálatom alatt az egyháztörténettel való foglalkozás honismereti tévé bővült. Ónod nevezetes történelmi helyén megszerveztem az ónodi Lorántffy Zsuzsánna kört, amely 1997 óta egyesületként, majd 1999 óta közhasznú szervezetként működik. Foglalkozásokat, előadásokat, tudományos ülésszakokat szerveztem, az ELTE-ről és különféle intézményekből előadókat verbuváltam. Tájékozott rendeztem be, kezdeményezéseimre indult el a pusztuló ónodi vár megmentése, javaslatomra állítottak emlékművet a pusztán, jelölték meg Werner Gyula regényíró emlékhelyét, és 2000-ben, a millennium évében állítottunk egész alakos szobrot I. Rákóczi Györgyné Lorántffy Zsuzsánna fejedelem-asszonynak ónodi szülőhelyén.

Huszonnégy periódikában közel száz cikkem látott napvilágot, amelyek között több nagyobb lélegzetű tanulmány érdemel említést, mint pl. Déva Mátyás életműve és korszakos vonatkozásai. A magyarság ősvallása és hiedelemvilága, Balázs Győző vallástanár élete és költészete, Vályi András, magyar nyelv első egyetemi-professzora stb.

Önálló köteteim: Muhi és Ónod irodalmi hagyományai, kiadta az Ónod-művelődési és Kulturális Központ, Miskolc 1988. Károlyi Gáspár és a Vizso

lyi Biblia, kiadta az Új Kilátó, 1990. Muhi csata, 1241. Zrínyi Kiadó Bp. 1991. Magyarországi puritanizmus gyökerei, Kálvin János kiadó, Budapest 1997. Rákóczi néphagyományok Ónodon. Kiadta Ónod község polgármesteri hivatala, Miskolc, 1998. Kiadás alatt van: Lorántffy Zsuzsánna és I. Rákóczi György Bibliái. Ónod és Miskolc kapcsolata az 1848/49-es szabadságharcban.

Az Istvánffy Gyula Néprajzi és Helytörténeti pályázatokon okleveleket és különféle díjakat nyertem: 1985-ben a XXIV.-en, 1987-ben a XXVI.-on, 1989-ben a XXVIII.-on, 1990-ben a XXIX.-en, 1997-ben a XXXV.-en.

1985-ben a környezetvédelmi építőtábor szervezéséért emléklapot kaptam.

A Honismereti Mozgalomban végzett kiemelkedő tevékenységemért 1985-ben és 1987-ben Ortutay-emléklapokot kaptam. Az ónodi vár megmentéséért is emléklapokot kaptam 1991-ben.

Barakony Gizella

1929. július 13-án születtem a Bihar megyei Gáborján községben földműves családban. Két éves koromban súlyos, gyermekbénulásos megbetegedés következtében a halál közelébe kerültem. Isten kegyelméből életben maradtam, és későbbi műtét után Isten irgalma és szüleim értem sok áldozatot vállaló szeretete által járóképes lettem. Első osztályos koromban Isten jósága újra visszahozott a halál széléről, ahová tüdőgyulladás következtében jutottam. Az öt elemi iskolai osztály elvégzése után Berettyóújfaluban, a velünk kezdődő állami Arany János gimnáziumban érettségiztem. Az iskolai SDG csendesnap és hitoktatónk, valamint egyik lelkészünk által hozzám ért isteni hívásra jelentkeztem a teológiára, amit sohasem bántam meg.

A tanulmányi évek után egy évig – egész életre szóló tapasztalattal és lelki haszonnal a tiszafüredi református egészségügyi (idióta) gyermekotthonban dolgoztam, néhány hónapig évfolyamtársunkkal, Szilágyi Katalinnal együtt. A papi vizsgám után 7 évig a teológiai akadémián könyvtáros, illetve dékáni hivatali adminisztrátor voltam. Majd 5 évig (1962. június 16-1967. július 31-ig) a kollégium gazdasági hivatalában lettem pénztáros ügy, hogy közben egy évig az ösztöndíjjal külföldön lévő püspöki titkárt helyettesítettem. 1967. augusztus 1-től az akkor megnyíló kollégiumi és egyházművészeti múzeum dolgozója voltam. 1969. december 1-től a Tiszántúli püspöki hivatalban adminisztrációs munkát végeztem. 1974. április 15-től (18 évig) a kollégium nagykönyvtárában könyvtáros voltam (újra dr. Barcza Józsefné Szilágyi Katalinnal együtt) 1992. április 1-ig, amikor egyetlen testvérem, nővérem halála miatt édesanyám ápolásáért nyugdíjba mentem. (Ekkor már a szemem is nagyon hályogosodott.)

Igehirdetői szolgálatot (reggeli istentisztelet, gimnazista bibliaóra, gyermek istentisztelet, gyermek konferenciái szolgálat) hivatali munkáim mellett mindig végeztem.

Visszatekintve életemre, hálás vagyok azért, hogy egyházi munkás lehettem. Szerény pályát jártam végig, de az egyházi szolgálat sokrétűségében részt vehettem és egészségi állapotomnak megfelelő munkát végezhettem.

Édesanyám halála óta (1998) egyedül élek, részben korlátozottan, de hála Istennek még az otthonomban, készülve az örök hazába.

Debrecen, 2004. április 19.

Gál Győző

Budapesten születtem 1930-ban, elemi iskolámat is ott végeztem, majd 1941-ben Sárospatakra kerültem és nyolc évig ott jártam a református gimnáziumban, ahol 1949-ben érettségiztem. Majd beiratkoztam a théológiára, és két évet végeztem az akadémia már ismert bezárásáig. Tanulmányaimat a debreceni théológián folytattam, ahol 1954-ben végeztem.

Ezután segédlelkész voltam Ibrányban, Tarpán, Lónyán, ott esküdtünk meg feleségemmel 1956. januárjában. Ott születtek gyermekeink is: Kati és Győző. 1960-ban Gemzsére választottak meg lelkipásztornak, ott született harmadik gyermekünk: Judit. 22 évi szolgálat után Bagamérba hívtak meg lelkipásztornak, ott szolgáltunk még feleségemmel 13 évig, majd 1996. januárjában onnan mentem nyugdíjba. A faluban vettünk egy kis házat, abban még öt évet élhettünk együtt boldogan, feleségem haláláig. Feleségem élete végéig nemcsak házastársam, de szolgatársam is volt (bár nem végzett théológiát). Ökumenikus asszonyórákat vezetett, virrasztókban szolgált (ha nem voltam otthon), s betegségeim idején a templomi istentiszteleteket is megtartotta.

A gyülekezeti szolgálataimon kívül egyházmegyei számvevő is voltam. De az elmúlt 43 év alatt nagyon sok helyen végeztem evangélicációs szolgálatot Szedtől Budapesten át az ország északi vidékéig, Békésben, Borsodban, Zemplénben, Szabolcsban, Szatmárban, stb.

A múlt rendszer idején sok próbatételben volt részem, bár a börtönt – Isten kegyelméből – elkerülhettem. Feleségem Gemzsén fizetés nélküli társadalmi munkában beteggondozóként működött, Bagamérban pedig a kántori és az adminisztrációs szolgálatokat végezte.

Két lányom lelkipásztor lett, Kati gyülekezeti, Judit 10 éve a Kenézy kórház lelkésze. Győző fiam autószerelő Gemzsén. Kilenc unokám van, közülük kettő már egyetemista, a többi középiskolás.

Három éve vagyok özvegy, egyedül élek. Naponta járok az egyházi szeretetotthonba idős testvéreim közé szolgálni. De tartok bibliaórákat, bűnbánati istentiszteleteket, sokáig az egyházi énekkarban is énekeltem. Dolgaimat még el tudom látni, gyermekeim hétvégeken kijönnek, takarítanak, mosnak, főznek nekem, a kerti és egyéb nehéz munkáimban segí-

tenek, amiket én már nem végezhetem el. Hálás vagyok az én Uramnak, hogy mindez ideig megtartott, hogy 50 évig szerethettük egymást a feleségemmel és hogy szolgálhattunk együtt, és hogy jó gyermekekkel és unokákkal áldott meg. Dicsőség legyen Neki mindeztért is!

Bagamér, 2004. március.

Mózes Mihályné Kecskés Emma

Legelőször is Istennek adok hálát a megtett útért, amelyen megtapasztalhattam a lelkészi szolgálatban gondviselő, oltalmazó szeretetét azokban a nehéz időkben. Szóban bizonyára könnyebb lenne beszámolni az elmúlt 50 évről, de sajnos nem tudok elmenni a találkozóra.

Kis és Nagyrosványon szolgáltam mint beosztott lelkész 30 évig. Majd Semjénben megüresedett a lelkészi állás, amit én kaptam meg, és még 9 évig szolgáltam ott. Mivel (sámfa) Kovács József lácai lelkész meghalt, egy évig szolgáltam ott is. Így Isten kegyelméből összesen 39 évet töltöttem szolgálatban. Ez idő alatt a Zempléni egyházmegyében több helyen is végeztem szolgálatokat imaheti, evangélicációs alkalmakon, vagy csendesnapokon. Azután a Jószaói nyári ifjúsági tábornak két éven át én voltam a vezetője. Szükség esetén helyettesítettem a szomszédos lelkészeket is. Sok örömöm volt a hittanos gyermekek között szolgálni. A téli hónapokban házi istentiszteleteket tartottam, ezeken éneket tanítottam. Nagyon szeretttük ezeket az alkalmakat. Mindeztért legyen Isten a dicsőség. Közben a sok renoválási munka gondja-baja, a harangok és orgona villamosítása, a templom és a parókia felújítása, víz bevezetése, bizony volt mit csinálni. De a semjéni gyülekezet tagjainak csodálatos összefogása nagyon sok örömet jelentett nekem. Azután eljött az idő, hogy nyugdíjba kérjem magam. Mivel lányom és vőm pálházi lelképásztorok egy öt-gyülekezetes körzetben, úgy láttuk jónak, hogy itt telepedjek le, és amiben tudok, segítek rajtuk. Ezért 1994-ben itt vettem egy családi házat, ebben élek csendben, békességben. Lányoméknak két gyermekük van (fiú és lány), akiknek a nagymamára szükségük lehet, de alkalmasszerűen a szolgálatba is besegíthetnek. De az idő múlásával az időskori egészséggel járó bajok is jelentkeznek. Mindezek között is áldom Istent. Figyelem, hogy mi az ő akarata, hogy aszerint élhessek életem hátralévő idejében.

Áron fiam Debrecenben él, a nagyerdei egyház presbitere, minőségbiztosítási mérnök, felesége tanár, 4 fiúgyermekkel ajándékozta meg őket Isten.

Kérem az Urat, áldja meg az 50 éves lelkészi találkozói résztvevőit, testvéri szeretettel köszöntök mindenkit.

Molnár Mihály

Mezőtúron születtem 1931. augusztus 7-én, Molnár Mihály és Kiss Piroska házasságából, a 3 gyermek közül elsőként. Elemi iskoláimat a mezőtúri református általános iskola, gimnáziumi tanulmányaimat a mezőtúri református gimnázium diákjaként végeztem, az érettségi tanéve kivételével, amikor az iskolák államosítása jegyében már az állami gimnáziumban fejezhettem be tanulmányaimat.

1949-54 között a Debreceni Egyetem Hittudományi Karán, illetve a Debreceni Református Theológiai Akadémián folytatott tanulmányok után segédlelkésszi, majd lelkésszi oklevelet szereztem. E tanulmányok során legmélyebb hatással reám Török István és Czeglédy Sándor professzorok voltak, de Makkai Sándor, Tóth Endre, és Pákozdy László tanári munkásságából is örök emlékeket. Czeglédy professzor úr a döntő jelentőségű mondatok, gondolatok, idézetek megőrzésének, bevésésének fontosságát azzal a szemléletes példával tette felejthetlenné, hogy ezek olyanok, mint egy fiókban tárolt értékekhez hozzáférést megkönnyítő fogantyúja a fióknak. Ő tette kinccsé számunkra azt a homiletika elméleti megfogalmazást, hogy az igehirdetés ne a felszínen, nagy területen, hanem a glóbusz egy adott pontján az igei központ felé, a mélyre ásva keresse meg az aktuális üzenetet. Török professzor úr a minél pontosabb és biztosabb hitvallási alapok ismeretének fontosságát élete példájával, a hitet próbáló évek során elmélyült és téves gondolatokkal szembezálló eligazításával mutatta meg diákéveink és azt követő évek során. Tóth Endre professzor úrnak egy gondolata vésődött belém: ahhoz, hogy egy kort átfogó adottságú nagy történész helyesen tudjon bemutatni, nagyszámú, hangya szorgalmával kutatómunkát végző előd szükséges.

1954 őszén Szentese-belvárosba, egy év elteltével Miskolc-Diósgyőrvasgyárba, majd a Deszka templomba, végül Miskolc-belvárosba kerültem segédlelkésznek, Munkácsy György, Nádházy Bertalan, Virágh Sándor és Ráski Sándor eseperek mellé. Onnan kértem az egyházi szolgálatból elbocsátásomat.

A polgári életben két – szövetkezetenél eltöltött – év kivételével az Állami Biztosító dolgozója voltam. A legelső évben javasolták, hogy tegyem le a kiegészítő közgazdasági technikai érettségit, majd a következő évek során mérlegképes könyvelői, ügyvitelszervezői, rendszer szervezői, okleveles könyvvizsgálói és számítástechnikai szakrevizori okleveleket szereztem. E tanulmányok során nem a felkészülés és a vizsgák nehézségeivel foglalkoztam, hanem mindig megpróbáltam megkeresni az újat, érdekeset, mindazt, ami a munkámban való helytállásban segíthet. Nyugdíjasként a könyvvizsgálói képesítés és az ottani szemléletet segítő korábbi tanulmányok és tapasztalatok jóvoltából nem kellett teljesen inaktívvá válnom.

A diploma óta eltelt 50 évben is folyamatosan éreztem az Úristen óvó ke-

zét, a Benne bízók erejét megújító segítségét, és rászorultam megbocsátó irgalmára is. Tudom, nem éltem mindig és mindenben ehhez méltóan. Amivel megbántottam vagy megbotráncoltattam valakiket, enyém orcám pirulása, s ha valamikor megéreztek általam vagy látták rajtam áldásait, Övé legyen a dicsőség. Egyetlen mondatot még arról hogy 1962 óta élek házasságban Szabó Pethő Lidiával, aki hűséges segítőtársam volt az eltelt évtizedek során. Gyermekáldásban nem részesültünk, de a nagyobb család felnövekvő nemzedéke feleségemben mindig megértésre és szeretetre számíthatott, és ezt ragaszkodásukkal viszonyozták is.

Budapest, 2004. május. 8.

Dr. Lenkeyné Semsey Klára dr. dr.

Életem és munkásságom adatait a tényekre szorítkozva a következőkben bocsátom rendelkezésére a készülöben lévő dokumentációs tanulmány számára, ahogyan arról megemlékeztünk Urunk iránti hálával az ötvenéves találkozónk alkalmával. Örülök, hogy együtt lehettünk. Hálás vagyok a mindenható Istennek életünkért, munkánkért, az együtt eltöltött teológus éveinkért, a küzdelmekért és eredményekért. Legyen áldott a legfőbb rendező a mi Urunk, és köszönet a találkozó szervezőjének: Várady József lelkipásztornak. Tanulmányaim közül csak az önálló munkákat közlöm. A Theol. Szemlében, Ref. Egyházban és más helyeken megjelent munkáimat mellőztem.

Személyi adatok: Lenkeyné Semsey Klára dr.dr., Prügy, 1930. október 8. H-4031 Debrecen, István u. 119. II/6. Házasságot kötött: 1965. november 9. Gyermekai: Klára született 1967. márc. 8., István született: 1970. febr. 24. Iskolai végzettség: Középiskola és érettségi Nyíregyházán: kitűnő eredménnyel 1941-49. Theológiai tanulmányok: a Sárospataki és a Debreceni Református Theológiai Akadémián. Ref. lelkészi diploma: kitűnő eredménnyel 1949-55. Theológiai doktorátus summa cum laude minősítéssel Újszövetségből, az értekezés címe: Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről. Lelkészsé szentelés 1988.

Eddigi munkahelyeim, munkaköreim: 1954 Intézeti segédlelkész Sajósenyén, 1955 DRTA Újszövetségi Tanszéken dr. Varga Zsigmond prof. tanársegéde, 1974 Zsinati Iroda tanulmányi előadója, 1978 DRTA tanszékvezető professzora, 1979 Doktorok Kollégiuma újszövetségi szekció elnöke, 1985 DRHE internátusi igazgatója, 1990-91 DRTA dékánja, 1995-96 prodékán, 1996 megbízott dékán (jan.1-aug. 1-ig), 1996-99 rektorhelyettes, 1997 PhD áttanúsítás, 1999 egyetemi tanári kinevezés.

Munkásságom, 1978-86: Előadások az évenkénti lelkészné konferenciákon, a berekfürdői lelkésztovbkképző tanfolyamokon, diakóniai és presbiteri konferenciákon, 1979-2004 a Református Egyház Doktorok Kollégiuma újszövetségi szekciójának vezetése mellett előadások évenként, 1980 Vita

indító cikk: A nők ordinációja mellett címmel. 1982 Előadás az Európai Női Fórumon Gwattnbamn (Svájc), 1983 Kijev, Ukrajna, 1984 Driebergen, Hollandia, 1985 Előadás Locarnoban (Svájc) a nők ordinációjáról, 1989 Arnoldshain, Németország, 1990-91 A DRTA első női dékánja, dr. Varga Zsigmond rehabilitációja, az első évfolyam tantervének reformja, az egyszemélyes tanszékek bővítésének megindítása tanársegédek alkalmazásával, az Universitas Egyesülés alapító okiratának aláírása a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, Hitoktató tanfolyam megindítása a Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskolával együttműködésben, 1991-97 Bibliaismeret előadása a Hajdúböszörményi Óvóképző Főiskolán és a Kölcsey Ferenc Tanítóképző Főiskolával együttműködésben indított hittan szakokon, 1991-92 prodékánként vesz rész a Szegedi Vallásánári Tanszék szervezésében, 1994 Internátusi igazgatóként a teológiai internátus teljes felújítását kezdeményezi és megvalósítja, 1994-től tiszteletbeli lelkész a Debrecen-Széchenyi kerti Református Egyházközségben. Minden páratlan hónap első vasárnapján az igehirdetés szolgálatát végzi.

Tudományos munkásságának önálló művei: 1. Az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv magyarázata. A Szentírás magyarázata. Újszövetség. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya Bp. 1969. 135-172. o. 2. Újszövetségi kortörténet. Bibliai atlasz. Református Sajtóosztály Bp. 1973. 51-98. o. 3. Bibliaismeret I-II. A diakóniai munkásképző tanfolyam hallgatói számára. Debreceni Református Kollégium, Debrecen 1976. 4. Péter első levele. Fordítás és magyarázat. Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, Debrecen 1978. 5. Evangéliumi szemelvények (nők az evangéliumokban – az evangéliumok a nőkről). Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda Debrecen, 1979. 6. Szemelvények az Apostolok Cselekedeteiből és az apostoli levelekből (nők az ősegyházban, az ősegyház dokumentumai a nőkről). Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda Debrecen, 1979. 7. János evangéliuma (1-4. rész) Fordítás és magyarázat. Kollégiumi Sokszorosító Iroda. Debrecen 1985. 8. Exegézistől a prédikációig. 1. Timótheushoz írt első levél magyarázata. Debrecen 1988. Piremon. 9. Exegézistől a prédikációig. 2. Timótheushoz írt második és Tituszhoz írt levél magyarázata. Debrecen 1990. Piremon. 10. Nők az Újszövetségben, az Újszövetség a nőkről. Kálvin Kiadó Bp. 1993. 11. János evangéliumának magyarázata. A Szentírás magyarázata. Újszövetség. Kálvin Kiadó Bp. 1995. 12. János evangéliuma 1-5. fordítása és magyarázata. 190. o. Kollégiumi Sokszorosító Iroda. Debrecen 1999. 13. János evangéliuma 6-12. fordítása és magyarázata. 194. o. Kollégiumi Sokszorosító Iroda. Debrecen 2000. 14. János Evangéliuma 13-21. fordítása és magyarázata. 232. o. Kollégiumi Sokszorosító Iroda. Debrecen 2001. 15. János leveleinek magyarázata. Debrecen 2002-03 (kézirat).

Soós Lajos

Sajókápolnán születtem 1924. nov. 30-án. Iskoláimat a helyi ref. elemi iskolában kezdtem, majd a diósgyőri polgári iskolában magántanulóként végeztem 4 évet. Ezután felvételt nyertem a pallagi mezőgazdasági középfokú szakközépiskolába, s ott érettségiztem. Minden vágyam az volt, hogy felvételt nyerhessek a sárospataki főiskolára, mert lelkész akartam lenni. Biztatást kaptam Enyedy Andor püspök úrtól, fel is vettek 1949-ben, ahol első éves hallgató lettem. Két évet végeztem, mert az ismert okok miatt sajnos megszűnt a főiskola, és elkerültem a debreceni teológiára. 1954-ben végeztem, majd a két lelkési vizsga letétele után 1955-ben segédlelkész lettem. Kinevezést kaptam Hódmezővásárhelyre, de azt nem fogadtam el, hivatkozva özvegy és beteg édesanyámra, így kaptam meg az első négygyülekezeti szolgálati helyemet Szín, Szögliget, Perkupa, Varbócot, ahol igen nagy szeretettel fogadtak, de két esztendő után elköszöntem tőlük, mert egyhangúlag megválasztottak szülőfalum lelkészének Sajókápolnára. Isten kegyelméből a két évi segédlelkészség után 36 évet szolgáltam a szülőfalumban, majd mint nyugdíjas még két évet szolgáltam. Ezután Miskolcra, a korábban vett családi házukba költöztem feleségemmel.

1956. szeptemberében feleségül vettem Vattáról Kovács Piroskát, aki a helyi postahivatalt vezette 40 esztendőn át. Két gyermekünk született: Lajos és Zita, mindketten főiskolát végeztek, és mint üzemmérnökök helyezkedtek el. Van egy 14 éves Lajos nevű unokánk, aki most készül középiskolába. Zita lányunk egy éve ment férjhez.

A sajkókápolnai reformátusok lélekszáma nem nagy, de az a 350-400 fő, mely az elmúlt negyven év során a gondjaimra volt bízva, elég sok munkát jelentett. Azon kívül a parókia és templom renoválása, egy kis gyülekezeti ház építése sok feladatot rótt rám. Legjobban a gyermekek között szerettem szolgálni, hitoktatás még a legnehezebb időkben is volt, a gyermekcsoportokról sokszor készített fényképeket Várady József lelkipásztor. Akik olvassák könyveit, sok gyönyörűséget találnak könyveiben. (Bárcsak sokan olvasnák azokat.)

Hogy milyen egy nyugdíjas lelkész élete? Miskolcon lakunk 9 éve. Egy szakközépiskolában hittanoktató vagyok. Isten segítségével kapcsolatom van minden miskolci lelkipásztor testvéremmel, minden vasárnap részt veszek istentiszteleten. Ha a lelkész testvérek egy-egy szolgálat végzésére felkérnek, azt még vidéken is szívesen elvégzem.

Isten kegyelméből ez év november 30-án betöltöm a 80. életévemet. Kegyelem mindennap. Nem tagadom, hogy mint ilyen idős ember gyógyszerrel is élek, többször voltam kórházban is, de naponta imádkozom, hogy Isten tartson meg családtagjaimmal együtt mindaddig, amíg jónak látja, hogy a rám bízottakat hűséggel és örömmel végezzem.

Kedves Várady József barátom! Nagy örömmel vettem kézhez a meghívót május 8-ra, az 50 éves lelkészi találkozóznkra. Naponta nézem a tablónkat, boldog fiatal barátaimat, akik élnek és szolgálnak. Könnyes szemmel gondolkok azokra a testvérekre, akikkel együtt indultunk, de haza hívta az Úr őket.

Adja Isten, hogy boldog legyen a találkozás, és kérjük Istent, adja meg azt a szép napot is, amelyen átvehetjük az aranydiplomát.

Sok szeretettel ölellek át Benneteket Testvérek, és imádkozom értetek. Kérlek, ne feledjétek az öreg püspököt, aki boldogan és szeretettel kér áldást szolgálatotokra.

„Pásztor a maga hazájában...”

A közelmúltban ment nyugdíjba Soós Lajos sajkópalmi lelkész. Szülőfalujában választották meg lelkésznek 40 évvel ezelőtt, s ebben a gyülekezetben szolgált végig. Miskolci lakásán kerestem fel.

Gyermekségétől kezdve gondolt a lelkészi hivatásra?

Igen, erről álmodtam kicsi koromtól kezdve. Sokszor játszottam „*templomosdit*.” Felaggattam az eperfára többféle ekevasat és „*beharangoztam*” velük. Aztán magamra vettem egy palástra emlékeztető ruhát, énekeltem, imádkoztam és prédikáltam. Olykor a barátaimnak, máskor a madaraknak, mint Assisi Ferenc. De rendszeresen jártam a felnőtt istentiszteletre is. Szüleim, rokonaim egyházukat szerető, templomos emberek voltak. Édesanyám kedves, komoly hívő asszony volt. Míg élt, imádságával végig kísérte életemet. Ennek ellenére édesapám először a debreceni mezőgazdasági szakközépiskolába íratott be. Azt remélte, majd átveszem tőle a gazdaság irányítását. A háború utáni változások, a földek közös tulajdonba vétele után azonban ő is egyetértett azzal a gondolattal, hogy a teológiára menjek.

Úgy tudom, már teológus korában „Soós püspöknek” szólították diáktársai?

Ez a jelző még mezőgazdász éveimből ragadt rám. Vallástanárom kérésére egyszer én tartottam a vasárnapi iskolai istentiszteletet, amelyen tanárain is részt vettek. A végén így szólt az igazgatóm: „*Nem gazdásznak való magam fiam, hanem püspöknek.*” S ez rajtam maradt. Ezzel a megszólítással tiszteltek meg diáktársaim, sőt a leveleim is ilyen címmel érkeztek a teológiára. Amikor Sárospatakról Debrecenbe kerültünk, ott megalakítottuk a „*Theológusok Tiszáninneni egyházkerületét,*” amelynek én lettem a püspöke. Rangos gyűléseinken megtanultunk leveleket fogalmazni, iktatni, jegyzőkönyvet írni és hitelesíteni. Sőt gyakoroltuk az egyházfegyelmet is, ami elsősorban lelkigondozói pasztorációs munkát jelentett. Amikor mint teológust kihelyeztek gyülekezetbe, vagy fiatal lelkészként a szögligeti gyülekezetbe kerültem, ahol nagyon sokat tanultam az egyszerű, de bölcs falusi emberektől – mindezt a tapasztalatot megosztottam „*püspöki jelentésemben*” a közgyűlé-

sünkön. Ez a keret olyan volt, mint egy gyakorlati teológiai szeminárium önképzőköri jelleggel, ami hasznos volt valamennyiünk számára. A közel-múltban, mint nyugdíjas lelkész találkoztam Hegedűs Loránt püspök úrral, aki megölelt és azt mondta: „Köszöntöm a legöregebb püspökünket.” Bár nem jártunk ugyanazon a teológián, ő is így emlékezett rám.

Hogy találta meg a hangot abban a gyülekezetben, ahol gyermekeveit töltötte?

Egyhangú megválasztásom után a presbitérium úgy döntött, hogy engem ezután nem „Lajcsinak,” „Lajoskának,” vagy „Soós úrnak” hanem „tiszteendő úrnak” szólítanak. S ezt a sajkópálnaiak az ott töltött 40 év alatt be is tartották. Én pedig úgy éreztem, nekem egyszerre kell közvetlennek és – jó értelemben – távolságtartónak lennem közöttük. Kölcsönösen tiszteltük és szerettük egymást. Ennek ellenére nekem sokszor eszembe jutott Urunk tanítása arról, hogy „egy próféta sem kedves a maga házában.” De én nem próféta, hanem pásztor akartam lenni közöttük. Ehhez pedig kaptam kegyelmi ajándékot. A gyülekezet tagjai szívesen ke-restek fel a legkülönbözőbb kérdésekkel azokban a nehéz évtizedekben.

Az ott töltött időből milyen munkájára emlékszik vissza szívesen?

Az igehirdetés és lelkigondozás mellett hálás vagyok Istennek, hogy kívül-belül rendbe tehetjük templomunkat. Építettünk új gyülekezeti termet. Létesítettünk „tájszobát,” emléktáblát helyeztünk el a parókia falán Egressy Pál – Egressy Béni apja – emlékére, aki 10 évig volt az egyház-község lelkésze. Rendeztünk bibliai kiállítást. Belefogtam a község és gyülekezet története megírásába. De a legnagyobb ajándék az volt számomra, hogy a legnehezebb időben is a faluban minden gyermek járt hittanórára. Úgy éreztem, a gyermekek neveléséről soha sem mondhatunk le, hiszen belőlük lesz a holnap egyháza. S ezt az elvet érvényesítettem az egyházmegyében is, mint megyei hitoktatási előadó.

Hogyan tölti Miskolcon nyugdíjas éveit?

A lelkési szolgálattól nem váltam meg teljesen. A Miskolc-felsővárosi gyülekezetben élek, ahol haláláig sógorom: Szilágyi László volt a lelkész. Így közel vagyok özvegy lelkészné testvéremhez. Örülök, hogy aktív lelkészársaim felkérnek szolgálatra, így még nem az emlékeimből élek. Nem tudom viszont elfelejteni Sajakópólnát sem, ahol születtem, ahol gyermekeim is nevelkedtek, s ahol szüleim nyugszanak. Ott dolgozott a postán feleségem, aki végig segítette lelkési munkámat. Olykor onnan is felkérnek egy-egy lelkési szolgálat végzésére. De igazán annak is örülhetek, hogy most is tanítók ifjakat hittanra Miskolcon. Itt is jó szomszédokat kaptunk, akik között van sok református testvér is.

(Reformátusok lapja, Szombathy Gyula)

Szabó Albert

1928. november 8-án földműves családba születtem, a Szabolcs megyei Pátroha községben. Hárman voltunk testvérek: bátyám Balázs, én és Katalin húgom. Csak én választottam a továbbtanulást. Iskoláimat 1935 őszén kezdtem a helybeli református elemi iskolában. Nyolc osztályt végeztem, mivel mi voltunk az elsők a faluban – 1943-ban – akik nyolc osztályt jártunk elemi iskolában. Azután a dombrádi polgári iskolában, mint magántanuló végeztem négy osztályt, majd ezt követően egy osztályt végeztem Nyíregyházán az 1945/46-os tanévben a Széchenyi István kereskedelmi középiskolában. Innen átjelentkeztem a kisvárdai Bessenyei György gimnáziumba. Ott érettségiztem 1949 tavaszán jó eredménnyel. Mivel 1947-ben hitre jutottam, teológiai tanulmányaimat 1949 őszén a sárospataki református kollégium teológiai akadémiáján kezdtem el. Innen két év után, 1951 őszén a debreceni kollégium teológiai akadémiáján folytattam tanulmányaimat, mivel a sárospataki kollégiumot államosították, a Tiszáninneri egyházkerületet pedig Debrecenhez, a Tiszántúli kerülethez csatolták, új címe a Tiszavidéki református egyházkerület lett. Ezt nehezen vettük tudomásul és mivel a tiszáninneri kerületi közgyűlés határozatban ragaszkodott a fennállásához, mi pataki diákok visszamentünk Sárospatakra és visszafoglaltuk a teológiai akadémiát. Ezt a tényt a mi tudunkon kívül a Szabad-Európa rádió is bejelentette. Néhány csendesnap után tovább folytattuk tanulmányainkat – én is – a debreceni teológiai akadémián. 1954 tavaszán kitűnő eredménnyel fejeztem be tanulmányaimat és segédlelkész lettem a balkányi egyházközségben. Ott 10 szórványgyülekezetet láttam el esőben-hóban, lovas-kocsival, vonattal és néha gyalog közlekedve. Mély nyomot hagyott bennem ez a szolgálat, mert akár iskolákban vagy akár családi otthonokban, 10 és 100 fő közötti résztvevő előtt kellett az Úr igéjét hirdetnem. 1956. áprilisától a kocsordi gyülekezetbe helyezték át Péter János püspök. 1956. augusztusában a dombrádi gyülekezetbe kaptam szolgálati megbízatást. Ott két szórványgyülekezet volt. Biciklivel kezdtem a szolgálatot. Minden vasárnap délelőtt az egyik szórvány gyülekezetben szolgáltam, délután pedig a dombrádi gyülekezeti alkalmat láttam el. Újdombrádi szórványunkban bibliaórákat is tartottam csütörtök esténként, ahol egy gazdasági magtárból kialakított kis teremben volt az istentisztelet. A magtár másik felében a római katolikusok tartották a misét. Érdekes volt a helyzet, mert belülről csak egy válaszfal volt közöttünk, de közös volt a cseréptető, melynek egyik végén kereszt, a másik végén csillag volt. Külső ökümené volt látható e szent helyen. A másik szórvány gyülekezet – Nétóla tanya – kb. 5 km-re volt a falutól. Hat évig boldogan szolgáltam itt is. Közben 1957-ben megesküdtem Papp Julianna tanítónővel. Vele azóta is közösen szolgáljuk az Urat. Négy gyermekünk született, kettő a dombrádi szolgálat ideje alatt. Majd 1962-ben Vítka községbe vá-

lasztottak önálló lelkésznek. Itt is két szórványunk volt 4 és 6 km-re a falutól. A kisebbikben 20, a nagyobbikban 120 református egyháztagnak volt. Minden vasárnap délután szolgáltam közöttük. Nekem nyereség volt a nagy családnak és a három gyülekezet, a sok-sok iskolai hittanórával a rendszerváltás után is. Vitkán szolgáltam 1993. júliusáig. Közben az utolsó három évben egyházmegyei tisztséget is bíztak rám, missziói előadó voltam a Felsőszabolcs-beregi egyházmegyében. Ekkor nyugállományba mentem. Nyugdíjas szolgálatom Debrecenben folytatódott, ahol 10 évig tovább szolgáltam az Erdélyi otthonban. Az otthonban Erdélyből és Kárpátaljáról jött betegek és kísérők vannak elszállásolva. Közöttük végeztem igeszolgálatokat heti két alkalommal. Ez alatt a tíz év alatt Kárpátalján szolgáltam még a tavaszi evangélikációs heteken több alkalommal is. Egy alkalommal több hónapig Nagydobronyban is szolgáltam a püspök távollétében. Cigány gyülekezetben is szolgáltam a kicsiny templomokban, testvéri hangulatban, ami szép emléket hagyott bennem.

2003. márciusában komoly szív műtétem volt, azóta csak a helyi – Kossuth-tcai – református egyházközségben végzek egy-egy igehirdető szolgálatot. Debrecen. 2004. március 23.

Száz Béla

Én ugyan rákerültem az 1954-ben végzetek tablójára, mégsem végeztem be abban az évben tanulmányaimat. Egy súlyos betegség és Békefi Benő, valamint Bartha Tibor professzor urak, számukra nem passzoló nézeteim miatt velem szemben hathatósan kimutatott jóindulata megakadályoztak abban, hogy utolsó kolloquiumaimat abszolváljam, ezért úgy döntöttem, hogy egyelőre felhagyok a reménytelen próbálkozásokkal, bízva abban, hogy majd csak megjavul a helyzet. Erre a lépésre ösztönzött dr. Tóth Endre akkori dékán úr személyes tanácsa is, amit az egyidejűleg kiállított igazolással írásban is megerősített, miszerint – többek között – betegség miatt nem tudok kolloquiumi kötelezettségeimnek eleget tenni, azok letételére határozatlan időre halasztást kapok. Ez a papír később fontos szerepet játszott életemben, mert nagyban hozzájárult ahhoz, hogy 11 évvel később, itthoni politikai nehézségeim miatt menedékjogot kapjak Németországban, amiért mind a mai napig hálás vagyok atyai jótevőmnek.

Négyhónapos intenzív gyógykezelés után ismét munka-, ill. vizsgaképesnek nyilvánítottak ugyan az orvosok, amiből én az első variációt választottam, beálltam dolgozni a Gyógyintézetben, először irodai alkalmazottként, majd – pár hónap múlva – tanító ápolóként, egy hároméves tanfolyam keretében. Az 56-os forradalomban túlságosan aktívan vettem részt, ami miatt annak leverése után állandó jellegű megfigyelés alatt álltam, úgy hogy akkor a nyugatra történő lépésre gondolnom sem lehetett. 1959-ben megházasodtam és egyidejűleg

átkerültem az Országos Mentőszolgálathoz, ahol a Mentőkórházban, illetve a repülő betegszállítási részlegnél teljesítettem szolgálatot. Újabb politikai pizskálódások következtek, és ezért az első kínálkozó alkalmat használtam fel arra, hogy 1965-ben a vasfüggöny másik oldalára helyezzem át tartózkodási helyemet. Németországban menedékjogot kaptam. Megélhetésemet klinikákon ápolóként dolgozva biztosítottam magamnak. 1967-ben beiratkoztam a heidelbergi egyetem teológiai fakultására, ahol a magyarországi tanulmányaimat teljes egészében elismerték. Mivel csak kevés ösztöndíjat kaptam, éjszakai munkával kerestem meg a szükséges pénzt, nappal előadásokat hallgattam és a szemináriumi könyvtárakban igyekeztem a 13 esztendő kiadását bepótolni, hogy le tudjam tenni az I. teológiai (kápláni) vizsgát, ami 1970-ben sikerült is. Segédlelkésként Wiesbaden egyik elővárosába kerültem egy nagyon kedves esperes mellé. 1972-ben lettem a II. teológiai vizsgát és az egyik szomszédos gyülekezetben, ahol éppen üresedés volt, megválasztottak lelkipásztornak. Ezt a helyet annyira megszerettem, hogy 19 évvel később, 1991-ben bekövetkezett, betegség miatt előrehozott nyugdíjaztatásomig ott maradtam. Közben megkaptam a német állampolgárságot is, így jelenleg kettős állampolgárként, felváltva Sárospatakon és Wiesbadenben töltjük – németajkú második feleségemmel – nyugdíjas időnket. Az utóbbi időben mind komolyabbá váló egészségi problémáim miatt nem teljesen zavartalan formában. Mégis reméljük mindketten, hogy az Úr még egy-két közös évet ajándékoz nekünk.

A találkozón sajnos nem tudok részt venni. Ebben az időben Wiesbadenben fogok tartózkodni, mulaszthatatlan klinikai ellenőrzővizsgálatok miatt. Szeretettel gondolok Rátok és küldöm ezúton mindannyiótoknak szerető üdvözléseimet, Sárospatak, 2004. május 2. (A találkozó után jött meg.)

Tarsoly Elemér

A teológia befejezése után 5 évig voltam segédlelkész Nyíregyházán, Szentesen és Kisvárdán. Szentesen nősültem 1956. október 11-én. Házasságunkból négy gyermek (2 fiú, 2 lány) született, az első kettő Kisvárdán, a másik kettő Csengerben.

Önálló állásba 1959. július 1-én kerültem Tisztabereken, ahol 7 és fél évet töltöttem. Teljesen váratlanul lettem Ibrányi lelkész, ugyanis akkor Ibrányt az eperjeskei lelkésznek ajánlották fel, nekem pedig az ő helyét. Ő azonban az utolsó pillanatban visszalépett, így kerültem én helyette Ibrányba, ami 7000 lakosú község volt, 10 éve pedig város. A lakosság kétharmada református, 1959-ig segédlelkésként tartó hely volt.

Amikor ide kerültem, a gyülekezet lelki és anyagi tekintetben teljesen leromlott állapotban volt. Templomba alig jártak, a lelkész nem tudta felvenni a fizetését, az épületek tatarozásra szorultak. Először a kertet kellett körbe ke-

rítünk, hogy legalább a szükséges dolgokat meg tudjuk benne termelni magunknak. Majd az elmúlt 37 évben a templomot háromszor kellett tatarozni, mivel a Műemlék Felügyelőség csak meszeltetni engedi a XIII. századi eredetű templomot. Közben két harangot is kellett öntetni, parókiát renováltatni és orgonát javíttatni.

Feleségem 1997-ben meghalt, azóta egyedül élek és önellátó vagyok. Gyermekeink mind távol élnek, a legközelebbi is Budapesten.

Szolgálataim: 3 vasárnapi istentisztelet, heti 2 bibliaóra, 13 hittanóra. Évi 12 alkalommal úrvacsoraosztás, előtte egész hetes bűnbánati alkalmakkal, házakhoz 18 alkalommal viszek úrvacsorát. Évi 80 keresztelés, 60 temetés, 20 házasságkötés. Ha jól számolom, három ember munkáját végzem egyedül. Istennek adok hálát azért, hogy mindezideig adott a munkához elég testi és lelki erőt. Amint a már elkészült kopjafámra is írtam: Soli Deo Gloria!

Ibrány, 2004. május. 8.

Tímár Pál

Debrecenben születtem 1930. június 18-án, szegény sorsú szülők első gyermekeként. Még három fiútestvérem született a következő években. Édesapám előbb kereskedősegéd volt, majd nyomdai segédmunkásként dolgozott. Az ő édesapja, nagyapám, kovácsmester volt Debrecenben, kinek műhelyében kis gyermekként többször is megfordultam. Édesanyám Trianon után Erdélyből települt át menekültként. Az ő szüleit és rokonságát nem ismertem. Sajnos, a világháború hamar beleszólt családunk életébe, mint akkoriban oly sok család sorsába. 12 éves voltam, mikor édesapánkat többszöri behívás és távollét után nem láttam többé: a keleti fronton áldozatául esett a nagy világégésnek. Édesanyánk egyedül maradt minden támasz nélkül négy fiával. Sok fáradságos munkával, áldozatvállalással nevelt fel bennünket. Megszoktam korán, hogy segítsek kereső nélkül maradt családunknak, és főleg a nyári vakációk idején vállaltam különböző munkákat megélhetésünkért. Fejlődésemre meghatározó jelentősége volt annak, hogy Debrecenben élhettem, – két év kivételével – 24 éves koromig. Körülvett a város református keresztyén lelkisége, szellemissége, mely kezdettől fogva hatással volt rám. Az Eötvös utcai református óvoda után, az ottani református elemi iskolába kerültem, ahol kitűnő tanítók közölték velünk az ismereteket és neveltek bennünket. A kezdeti nehézségeket hamar leküzdve, negyedik és ötödik osztályos koromra jeles tanuló lettem, és tanítóim, Szabó Károly igazgató és Papp Gusztáv ötödikes tanítóm a továbbtanulást ajánlották és segítettek abban, hogy a híres Debreceni református kollégium polgári iskolájába kerülhessek. Nagy öröm és élmény volt számomra 1941-ben kisdíakként belépni a kollégium kapuján. A falakról régi híres diákok és tanárok emléktáblái néztek rám, a

belső homlokzaton pedig a felirat: „*Orando et laborando*,” hiven kifejezte az iskola református keresztyén lelkiségét, és ösztönző hatással volt további fejlődésemre.

Még az elemi iskolában kapcsolatba kerültem a Keresztyén Ifjúsági Egyesülettel (KIE), és annak cserkészcsapatában kiscserkész lettem. Szép, emlékezetes táborozásokon vehettem részt, többek között nagy élmény volt egy kárpátaljai, Rahón töltött nyári tábor. A templomba járást egyre jobban megkedveltem, különösen az orgona-zene, az éneklés jelentettek rám nagy vonzóerőt. Hamar kiderült, hogy jó alapokat kaptam a református elemi iskolában, amire lehetett építeni. Jól éreztem magam és igyekeztem jól tanulni, ami – Istennek hála – sikerült. A tanárok szigorúak voltak, de nemcsak megkövetelték a tanulást és teljesítést, hanem jóindulattal, szeretettel segítettek is. A háborús évek véget értek, mire befejeztem a polgári iskolát, és válaszütem elé kerültem: hogyan tovább. Munkába állni valahol, vagy tovább tanulni. Isten ismét adott embereken, tanárokon keresztül olyan vezetést, hogy a továbbtanulás lett a folytatás. A tanítói pálya felé irányították figyelmemet, amely gondolatlanul én is hamar megbarátkoztam. Így kerültem a kollégium másik intézményébe, a tanítóképzőbe. Édesanyám is elfogadta és támogatta a gondolatot, pedig számára és elárvult családjára nézve talán jobb lett volna, ha minél hamarabb munkát keresek és találok. Biztató volt, hogy öt év múlva ez megvalósulhat. Jól sikerült a felvételi vizsgám és dr. Szabó László tanáruknak személyében jó pártfogót és segítőt találtam a későbbiek során is. Hamarosan otthon éreztem magam a képzőben és szívtam magamba a sok új ismeretet. Tanáraimnak szerettem, közülük is Török Tibor, Szemes Károly, dr. Tóth Kálmán, B. Szűcs Ferenc, Csenki Imre és Holló tanár úr maradtak meg emlékezetemben. Utóbbiaknak köszönhetem a zene iránti egyre elmélyülő érdeklődésemet és szeretetemet. Ehhez hozzájárult még, hogy éveken át tanultam hegedülni Szendy Tihamér hegedűművész tanárnál, akinek türelme, szeretetteljes egyénisége és fáradozása felejthetetlen maradt számomra. Mai napig is az olvasás mellett, a komolyzene hallgatása a legkedvesebb időtöltésem. Az osztálytársaimmal jó kapcsolat alakult ki, szinte mindenkivel, közülük is Tóth János, Istók Kálmán, Péntes Barna, Zakar Ödön, Németi Gábor, Kerek Lajos és Csikai Gyula voltak azok, akikkel leginkább megértettük egymást.

A háborús évek után kibontakozó egyházi lelki ébredési mozgalom (evangélizációk, konferenciák) engem is megérintett, és megérlelte bennem a tudatos hitbéli döntést Jézus Krisztus és az Ő ügye mellett. Ettől kezdve mindennapos olvasmányom és lelki táplálékom lett mind a mai napig a Biblia. Tagja lettem az egyház és népünk lelki megújulását munkáló egyesületnek, a Bethánia Együletnek, míg fel nem oszlatták a többi civil szervezettel együtt. Negyedéves koromban legációra is vállalkoztam és megtarthattam életem első istentiszteleti szolgálatait. Kedves emlékeim maradtak a szupplikációk,

melyek során több Szabolcs és Békés megyei gyülekezetben megfordulhatam. Nem gondoltam ugyan arra, hogy elindulok a lelkipásztori pálya felé, a vége mégis csak az lett. Ez pedig úgy történt, hogy az átszerveződő oktatás-ügy miatt tanítói oklevél helyett be kellett érnünk líceumi érettségivel, amihez még kántori és vallásitanítói oklevelet szerezhettünk, akik vállalkoztunk rá. A vallásitanítói vizsga után hívást kaptam a vizsgabizottság egyik elnökétől, dr. Czeglédy Sándor teológiai professzortól, hogy jelentkezzem a teológiai akadémiára. Egy kis kitérő után kerültem végül is a teológiára. Előbb elmentem a budapesti Közgazdasági egyetemre, ahová soron kívül felvettek, mint jó tanuláért kitüntetést kapott diákok. Egy jó hónap múlva döbentem rá, hogy nem vagyok a helyemen. A nyomuló pártállami diktatúra és egyházellenesség egyre elviselhetlenebbé tette ott helyzetemet. Belém kötöttek, és kizárással fenyegettek templomba járásom miatt. Újra döntenem kellett és így kerültem Czeglédy professzor úr közbenjárására a sárospataki teológiai akadémiára, mivel Debrecenben már nem volt hely. A sárospataki kollégium volt az, ahol már ismét jól éreztem magam, akárcsak korábban Debrecenben. Kiváló professzorok tanítottak: dr. Nagy Barna, dr. Újszászy Kálmán, dr. Koncz Sándor, dr. Szabó Zoltán. Miután két év múlva megszüntették a pataki teológiát, ismét visszakérültem Debrecenbe, és ott szereztem lelkészi diplomát. Czeglédy professzor úr mellett dr. Török István és dr. Tóth Endre professzorok gyakoroltak rám nagy hatást, de dr. Pákozdy László Mártont és a többieket is szívesen hallgattam. Teológus társaim közül különösképpen a következőkkel kerültem testvéri és baráti kapcsolatba: Gál Győző, Szabó Albert, Tarsoly Elemér, Molnár Mihály, Bögödi Dezső, Matos János, Tóth Gábor. De szívesen őrzöm emlékezetemben a többieket is, akiket itt nem említek.

Szolgálatomat Nagykállóban kezdtem 1954. augusztusban. Két év múlva házasságot kötöttem Szabó Gabriellával, akivel a teológián ismerkedtem meg, és aki egy évvel utánam, 1956-ban szerezte meg lelkészi diplomáját. 1957 tavaszán, Virágh Sándor borsodi esperes és Diósgyőr-vasgyári lelkész hívására áttelepültünk a Tiszáninneri egyházkerületbe és 1960 tavaszáig részben az esperesi hivatalban, részben a Diósgyőr-vasgyári egyházközségben végeztük szolgálatunkat feleségemmel együtt. Itt született meg első két gyermekünk: Gabriella és Pál. Az itteni munkákban nagyon jól éreztük magunkat.

Segédlelkészi éveim után, innen váratlanul, 1960-ban egy kis borsodi faluba, Felsőkelecsénybe helyeztek, ahol a lélekszám nem érte el a háromszáz főt sem, és ahová a körülmények miatt már lelkipásztort sem akart adni az egyházi vezetés. Ezután nehéz évek következtek. Bár a gyülekezet szeretete körülvelt bennünket, a megélhetés gondjai mindennapi kérdéssé váltak. Már-már megkísértett a gondolat, hogy egyikünknek valami világi állást kellene vállalni. Ekkor Isten igéje megállított bennünket (Luk.9:62). A megoldás úgy érkezett, hogy holland lelkipásztorokkal kerültünk kapcsolatba, akik meglá-

togettak és segítettek bennünket. Isten itt további három gyermekkel ajándékozott meg: András, Judit és Eszter, így Isten segítségével öt gyermeket nevelhettünk fel. Később a lelkesziány következtében további környékbeli elárvult kis egyházközségekben láthattuk el a szolgálatokat (Ragály, Trizs, Imola, Kánó), ami a sok fárasztó utazás mellett azszal is járt, hogy valamennyire enyhültek anyagi gondjaink. Felsőkelecsényi szolgálatom egyik kedves emléke, hogy 1963-ban egy országosan meghirdetett pályázaton első díjat nyertem a rendszeres teológia területén benyújtott teológiai antropológia tárgyában írt („*Ecce Homo*” című és „*Micsoda az ember, hogy megemlékezel róla?*” jellegű) dolgozatommal.

Tizennyolc év után, 1978-ban az egyházkerület Egervölgyi egyházmegyéjébe kerültünk át, miután Átány községbe meghívtak és megválasztottak lelkipásztor-nak. Feleségem pedig a szomszédos Hevesi egyházban lett önálló lelkész sok szórványgyülekezettel. Itt a lényegesen nagyobb munkaterületen aztán a munkánk is megszorodott, és jobb lakás- és anyagi körülmények közé kerültünk.

Közel 20 évi átányi szolgálat után, 1997 nyarán mentem nyugállományba. Közben az egyházmegyében betöltöttem a pénztárosi tisztséget is, voltam egyházmegyei tanácsbíró és egyházkerületi képviselő.

Pilisszentlászlóra költöztünk, hogy gyermekeink és unokáink közelében éljük hátralevő időnket. Öt gyermekünk közül hárman végezték el a teológiát. Egyikük a Ráday kollégium Biblia-múzeumának igazgatója, a másik fő-állású anya, a harmadik Németországban él, és jelenleg nem végez lelkési szolgálatot. Egyik fiunk nyomdagép műszerész. A legfiatalabb lányunk zeneiskolai szolfézs tanár. Ha már én nem lehettem tanító, egy gyermekünk az lett. Bár a lelkipásztori munka nagyon közel áll a tanítóhoz. Végül is a hitismeret dolgaira taníthattam a rám bízottakat és hívogathattam igehirdetéseimben az egyetlen és igazi Tanító Mesterhez, Jézus Krisztushoz, akinek tanítását és életpéldáját követve értelmes, tartalmas, boldog, másoknak is hasznos életet élhet minden ember. Ehhez Tőle, Megváltó Urunktól erőt is nyerhetünk, hogy mindez ne csak elmélet, hanem valóban élet legyen. Hálás vagyok Istennek, hogy mindezt tehettem egy olyan korban, amikor a totális diktatúra a testileg-lelkileg megnyomorított nemzetünkből még a keresztyén hitet is ki akarta irtani. Sokan lenézték, megvetették azt a munkát, amit végeztünk, és hiábavalónak tartották. A falvakban, ahol laktunk bizonyos értelemben magányosan éltünk, mert értelmiségi félt hozzánk betenni a lábát. Volt azért ilyen is, de csak az éjszaka, a sötétség leple alatt. A megélt változások igazolták kitartásunkat, azt, hogy nem volt hiábavaló a munkánk. Persze, sok munka vár még ránk és mindazokra, akik megnyomorított nemzetünket fel akarják emelni abból az erkölcsi fertőből, amibe jutottunk. A hit reménységével nézek a jövőbe: Isten és az Ő országának ügye végül is diadalmaskodni fog.

A hit persze nem azt jelenti, hogy elkerüljük a próbákat, szenvedéseket.

Ebben volt, van jelenleg és lesz részünk ezután is. Feleségemet háromszor is megoperálták mindkét csípőjével, de végig szolgálhatta az életét. Most is fáradzik gyermekei és unokái körében. Isten az öt gyermekünk mellé tizenöt unokával ajándékozott meg bennünket. Egyik gyermekünk és unokánk súlyos műtéten esett át az idén nyáron. Krisztus-hitünk azt jelenti, hogy erőt kaphatunk a próbák elhordozására, felülemelkedhetünk a nehézségeken, és túl nézhetünk a földi élet határán. Visszatekintve hálaadással mondhatom: Isten kegyelméből lettem és vagyok, aki vagyok. Ez a kegyelem elég számunkra ezután is, itt a földi élet hátralevő idejében és az örökkévalóságban.

Hálás vagyok Istennek Jézus Krisztusért, aki megváltott engem is hiábavaló életemből és Vele együtt mindennel megajándékozott, amire csak szükségem volt. Ebbe a mindenbe belefért a 11 esztendei kollégiumi élet Debrecenben, benne a négyévi felnőtté érlelő líceum is, és az Úr szolgálatában eltöltött évtizedek, családomért, nemzetemért és minden felebarátomért, akik között élhettem és élhetek még. Isten itt a nyugalom idejére is adott tervet, feladatot. A római katolikus többségű Pilisszentlászlóra egyre nagyobb számban települnek be protestánsok, kik szervezetileg a szentendrei egyházközséghez tartoznak. Őket önálló közösséggé, gyülekezetté szervezni, és egy református templom megépítését legalább elkezdeni (a befejezés talán az utánunk jövő nemzedékre marad) olyan cél, amelyért egy pár esztendeig még jó lenne élni. Isten kezében voltunk, vagyunk, Óréá bizzuk a holnapot is.

Dr. Nagy Tiborné Tóth Gabriella

1930. november 11-én születtem Budapesten. Édesapám a Ganz vasgyárban volt tisztviselő, édesanyám gyermekeket nevelt. Kispesten laktunk, ott kezdtem el iskoláimat. A II. világháború alatt, a bombázások miatt édesanyámmal és nővéremmel nagyszüleimnél, Gyulán találtunk menedéket, ott fejeztem be a középiskolai tanulmányaimat és az ébredés hatására a gyulai egyházközségben formálódó ifjúsági közösségben találtam meg Jézus Krisztusba vetett hitemet és lelki otthonomat. Ebből a közösségből öten lettünk lelkészek. Érettségi után okatestvérem, Kegyes Hedvig hívására Sárospatakon kértem felvételemet a teológiára. Darányi Lajos lelképásztor is biztított és segített e döntésben, akivel korábban egy ifjúsági konferencián találkoztam Mátraházán. Sárospatakon a leányinternátusban kaptam nevelői beosztást. Kis gimnazista lányok voltak reám bízva. Ott ismerkedtem meg Juhász Zsófiával, Semsey Klárával és a többi kedves teológus társunkkal. Nagyon szép, vidám két esztendőt töltöttem Patakon. A tanulás is jól ment, a professzoroktól nagyon sokat tanultam. Több helyre is meghívtak bizonyoságtevő szolgálatra és a legációk és szupplikációk mellett több gyülekezeti konferencián is szolgálhattam. Patakon ismerkedtem meg Nagy Tiborral, aki V.

éves koromban a vőlegényem, majd később a férjem lett. A pataki theológia bezárása után Debrecenben tanultam három éven át.

A kápláni vizsga után Nyíregyházára, a Magdaléneumba kaptam beosztást. Vőlegényem ott volt segédlelkész. Egy év után az esperesi hivatalba kerültem. 1956. márciusában kötöttünk házasságot. Nyíregyházán született első gyermekünk, Zsuzsanna. 1957. tavaszán Nagydobosra kerültünk, ahol én a férjem mellett segédlelkéshi kinevezést kaptam. Második gyermekünk, Péter 1960-ban született. Nagydoboson főként gyermekeink nevelésével foglalkoztam, de a gyülekezet asszonyai és leányai között sok szolgálatom volt. A vasárnapi gyermek istentiszteleteket is én tartottam. Mivel a parókia fala nagyon vizes volt és ez gyermekeink egészségének ártalmára volt, új parókia építésére pedig nem kaptunk állami engedélyt, más helyet kerestünk.

1962. decemberében költöztünk Veszprémbe és ott éltünk 16 esztendőn át. A gyermekmunkák mellett férjemmel együtt jártunk látogatni a családokat és a márkói szórványban végeztem rendszeresen az igehirdetési szolgálatokat. Veszprémbe nőttek fel gyermekeink, iskoláztatásuk szempontjából jó helyen voltunk. A gyülekezeti szolgálatok sokféle terhe mellett kislányunk és férjem, majd édesanyám betegségei nagyon sok feladatot jelentettek nekem.

1979 tavaszán kerültünk Kecskemétre, ahol férjem mellett az esperesi hivatalban végeztem az adminisztrációt és a Voelker-telepi imaházban az igehirdetői szolgálatokat. Az imaház körzetében élő egyháztagok rendszeres látogatása mellett segítettem férjemnek a korfirmációi oktatásban és a konfirmándusok összegyűjtésében. Kecskeméten nagyon sok gyülekezeti, egyházmegyei és egyházkerületi konferenciára került sor, amik szervezésében és a vendégek ellátásában segítettem. Az egyházmegye lelkészével havonta tartottunk összejövetelt, egymást hitben és a szolgálatok betöltésében erősíteni.

1985-ben kerültünk Budapest-Budahegyvidékre. Többször megoperáltak és ezért nyugdíjba mentem. De Budahegyvidéken is igyekeztem a gyülekezetben reám váró szolgálatokat elvégezni. A férjemmel együtt sok családlátogatást végeztem és megszerveztem a házi beteggondozó szolgálatot. Közben gyermekeink felnőttek, diplomát szereztek, családot alapítottak. Négy kedves unoka nevelésében is nagy örömmel kivettem a részemet. Férjem 1996 őszén életkora és egészségi állapota miatt nyugdíjba ment és azóta a Schweitzer Albert szeretetotthonban vagyunk. Szeretünk itt lenni, mert hasonló gondolkodású testvérek között vagyunk. Igyekszünk a körülöttünk élőknek lelki, igei segítséget adni és gyermekeink, unokáink életét is erősíteni. A Faszorba járunk és majd ott lesz holtunk után is lakozásunk. Naponkénti imádságainkban nemcsak magunkért, szeretteinkért, de a volt gyülekezeteinkért, egyházunk lelki ébredéséért és nemzetünk lelki és anyagi megerősödéséért is rendszeresen könyörgünk.

Budapest, 2004. március.

Várady József

1930. május 14-én születtem Sajóvamoson, ahol édesapám 1926-tól volt lelkész. Édesanyám Tisza Erzsébet, máramarosi születésű, de Trianonban a románok kitoloncolták őket. Hárman voltunk testvérek, Katalin húgom 1933-ban, Márta húgom 1947-ben született. Négy osztályt végeztem a helybeli református elemi iskolában, 1940 őszén kezdtem gimnáziumi tanulmányaimat a miskolci református Lévy József gimnázium I/a osztályában. A háború miatt a IV. osztályt 1944. március 19-én be kellett fejeznünk, ősszel az oroszok elől elmenekültünk és Prágán túl vészeltük át a nehéz időket. Amikor 1945. júniusában hazajöttünk, az V. osztályból gyors vizsgát tettem többedmagammal a Kossuth utcai templomban. A VI. osztályt nem látogattam mint rendes tanuló, mert a háború alatt felrobbantották a szirmabesenyői Sajó-hidat, és Sajóvamosról lehetetlen volt Miskolcra bejárni, ezért mint magántanuló vizsgáztam 1946 nyarán. A VII. és VIII. osztályokat az akkor még élt dr. Bukó Imre iskolai főorvosunk családi házában élve, mint kosztos diák végeztem, majd 1948-ban, a centenárium évében jeles érettségit tettem. 1948 volt az iskolánk utolsó egyházi éve, mert érettségi vizsgánkat követően államosították az iskolát.

1948-ban felvételimet kértem a bp-i műszaki egyetem gépészmérnöki karára, majd utólag a vegyészmérnöki karra is, az előbbire felvételt nyertem, de pont akkor jött divatba a származás elbírálása, s így amiatt megsemmisítették felvételemet. A következő évben ugyancsak a gépészmérnöki karra jelentkeztem, de kérésemet az 1949-ben megindult miskolci egyetemre is beadtam, mindkettőn elutasítottak. Két esztendeig otthon voltam, gazdálkodtam, mert még volt egy kis földünk, meg édesapámat koholt vádak alapján háborús és népellenes bűnösnek nyilvánították, ezért 4, majd másodfokon 3 évi börtönbüntetésre ítélték. Börtönben léte alatt én voltam a családfenntartó. 1949. dec. 1-én mentem a sárospataki teológiára, ahol az I. évfolyamra minden további nélkül 40-diknek fel is vettek. Sárospatakon csak másfél évet töltöttem, mert megszüntették az akadémiát, s a nyár folyamán erről értesítettek, mindenkit megkérdezve, hogy hová akar menni folytatni a tanulmányait, Debrecenbe vagy Bp-re? Én a többséggel együtt, annak ellenére, hogy tudtunk volna mások döntéséről, Debrecenbe mentem, s ott végeztem 1951-54 között a III-V. éveket, s absolváltam 1954-ben. A kápláni évet a Db-nagytemplom-északi egyházközségbe osztva, dr. Dezső László mellett kutatómunkáival töltöttem, majd 1956 elején papi vizsgát tettem, s utána rögtön Szegedre helyeztek segédlelkésznek. 1957-től Alsózsoltán, Ózdon, Sajóvamoson, Rudabányán, Poroszlón, Újlőrincfalván, Ondon szolgáltam 1961. dec. 31-ig. 1962. jan. 2-től kondói lelképásztor vagyok Isten kegyelméből mind e mai napig.

1962. novemberében dr. Gulyás Jolán Klára feleségemmel házasságot kötötünk. Isten megáldott bennünket három fiúnkkal, Zsolttal, Györggyel, Gáborral.

Az eddigi 43 év alatt nem Kondón laktunk, hanem először Kazincbarcikán, majd Diósgyőrben mind e mai napig, de családotól a parókián töltöttük mindig a vasárnapot, ami a feleségem és gyermekeim nagy áldozathozatala volt. Zsolt fiunk 1965-ben született és lelkész lett, már 10 éve Radostyánban szolgál, megnősült, lánya, Klárka 8 éves, fia, Gergely 4 éves. György 1966-ban született, mikrobiológusnak készült Debrecenben, Bp-re került, 2003-ban doktorátust szerzett, lánya, Blanka 6 éves, fia, Bence 4 éves. Gábor is lelkész, még nőtlen, jelenleg kondói beosztott lp. mellettem, hogy zavartalanul tudjam készíteni a könyveimet.

1981-ben olyan beteg lettem, hogy három klinikán azt javasolták, menjek haza és várjam a halált. De a jó Isten megsegített, megtartott, és én ezért hálából felajánlottam valamit az Ő nevének dicsőségére, amit akkor még nem tudtam mi lesz. Nemsokára megmutatta és elkezdtem készíteni a magyar református templomok fotóit, hogy egyszer majd könyvvé váljanak: Református templomaim, Tiszáninnen, Tiszántúl I-II., Dunamellék 1-2-es egyházmegyéje, majd Dunántúl 1-2-3-as egyházmegyéje. Közben a Tiszáninnenhez 4 pótfüzet készült, majd a Tiszáninnen angolul. Ez eddig 14 könyv, most van készen a Királyhágómellék I. mintapéldánya, s elő van készítve Háromszék megye templomai, Veszprém megye templomai, Őrség templomai, és Északpest templomai. Ez utóbbi ötnek ebben a 2004-es évben meg kellene jelennie. Adja Isten, hogy úgy legyen. Ezek mellett még más könyvek nyomtatásával és kiadásával is foglalkoztam.

Hogy a kondói népnek hirdetett ige mennyire tér majd az Úrhoz vissza gazdagon, azt Ő tudja. 1962-1995 között 80 ezren hallgatták az igehirdetéseimet, mert minden alkalommal megszámloltuk a jelen lévőket. Egy gyülekezetnyit kereszteltem és temettem, egy 20 M forintos gyülekezeti házat építettem Isten segítségével, püspököm és esperesem tudta és hozzájárulása, továbbá külföldi segítség nélkül. Mindenért hála Istennek, ami jót adott, a de a megpróbáltatásért is, mert anélkül terméketlen lehetett volna az életem. Hálás vagyok a népért amelyet rám bízott, szeretteimért, akiket nekem adott.

Miskolc-Diósgyőr-Kondó, 2004. május 7-én.

Soli Deo Gloria!

Haluska János

Budapesten szolgált, agyvérzés érte, jobb oldala megbénult, tolókokocsis. 2004. máj. 5-én beszéltem a Schweitzer Otthonban vele, a felesége régebben meghalt. Van egy hajadon lánya, egy nő s fia Vácott, és két unokája.

(néhai) Seres Tibor Iván

Kedves Várady József tiszteletes úr! Először is szeretném megköszönni, hogy e szép évforduló alkalmából úgy tetszett gondolni, hogy a pályatársakkal együtt meg tetszenek emlékezni azokról, akik már nincsenek köztünk. Szeretett Edes-

apámat sajnos kisgyermekkoromban elveszítettem, amikor én hét esztendő voltam, Iván testvérem pedig három. Édesanyám igen fiatalon, 28 évesen lett özvegy. Hallatlan sokat köszönhetek neki azért a szerető gondoskodásért, ahogyan felnevelt minket. Nagyon nehéz időszak következett az életünkben. Drága jó Édesapám hiányát gyermekként nagyon nehezen tudtam elfogadni. Most is velem van minden nap. Hiszem és vallom, hogy a gyermekkorban szüleinktől kapott szeretet és az Istenbe vetett hit végig kísér és megmarad örökre. Ha mi már nem leszünk, tovább él gyermekeinkben. Így él bennem is örökkön-örökké.

Édesapámról: a teológia elvégzése után Horváth Zoltán esperes mellé került Békésre, akinek Berettyóújfaluba való elmenetele után Nagycsredre helyezték segédlelkésznek. 1956. aug. 16-án kötött házasságot, ezután Nyírparasznyára, majd Bakonszegre helyezték. 1957. jún. 3-án születtem, öcsém pedig 1961-ben. Apa fiatalon beteg lett, magas vérnyomása szív- és vesebajt okozott neki. Életének utolsó évét szinte végig kórházban töltötte, s 34 éves korában szívelégtelenség következtében meghalt. A család helyzete ettől kezdve megváltozott. Édesanyám és mi minden nyáron 2-3 hetet töltöttünk anyai nagyszüleimnél, illetve édesapám nővéreinél. Ők segítettek átvészelni nekünk a nehéz időköt. Bátyám 1997. július 12-én hosszú betegség után, 36 éves korában meghalt. Ez a tragédia Édesanyát és engem is nagyon megtört. Nagyon nehéz még így is, hogy hívő emberek vagyunk. Már csak nagymamám él, jelenleg anyával együtt, hála Istennek jó egészségben.

Kedves élő Pályatársak! Hálát adhatnak mindnyájan a jó Istennek azért, hogy most itt lehetnek együtt emlékezni az elmúlt szép évekre. Kérem gondoljanak szeretettel az én drága Édesapámra is. Ő is ezt tenné. Nagy boldogság nekem, hogy a bakonszegi gyülekezet régi tagjai a mai napig szeretettel emlékeznek rá.

Végezetül engedjék meg nekem, hogy pár sort írjak a családomról. Férjem matematika-fizika szakos tanár. Jelenleg az Óváros, azaz Szederkény képviselője, alpolgármester. Én tanítónő lettem, mint apai nagyapám és apa nővérei. Két gyermekünk született. A fiunk 23 éves, főiskolai hallgató, lányunk 15 éves, második a helyi hatosztályos gimnáziumban. Szépen, szeretetben élünk. Sok mindent megértünk már együtt, szépet, jót, boldogságot, bánatot és keserőséget. A jó Istenbe vetett hitem mindig erőt adott és megtartott. Remélem, még sokáig élhetünk együtt egészségben mindnyájan. Kívánok Mindannyiuknak jó egészséget. Szeretettel gondolok kedves Mindnyájukra,

Tiszaújváros, 2004. április 30.

Bráz Györgyné Seres Zsuzsanna
3580 Tiszaújváros, Rákóczi út 5.

Levél, amit a találkozón írtunk

Kedves Testvérünk, mint volt évfolyamtársunknak özvegye vagy gyermeke / gyermekei!

Isten kegyelméből a hátunk mögött van 50 esztendő azóta, hogy kikeltünk a debreceni theológia padjaiból. Szomorú szívvel néztük végig a tablóképünket, amelyen 28-unk arcképe áll. De közülünk Papp Zsigmond már diákkorunkban elhagyott bennünket. Mi 1954-ben 27-en végeztünk, s ma 14-en élünk, pontosan a tablón lévők 50 %-a, közülünk ketten szív-műtéten estek át, egyikünk pedig agyvérzés utáni bénasággal fekszik, vagy éppen csak tolókoszival tud mozogni. Az élők között némelyeket megterhelve, keresztek alatt görnyedve hagyott Isten öt évtizeden át járni és szolgálni e földön, vagy betegségekkel próbára téve, de még ma is megáldva, hogy menni e földi lét útján az örökkévalóság felé. Akik elvesztették hitvestársukat s magukra maradtak, mi többiek nem is tudjuk, hogy milyen nehéz úton járnak. Isten útjai kiszámíthatatlanok, hogy kit miért hívott haza korán, itt hagyva az özvegyre az apátlan árvák nevelésének minden gondját, apa nélkül élni tovább, akiknek a legdrágábbak egyike volt az édesapa.

Egy perces néma felállással adóztunk nekik, akik már nincsenek itt közöttünk. Legyen emlékük itt e földön áldott az ő szeretteik lelkében-szívében, és legyen nevük ott az Élet-könyvében!

Mindenkitől, az élőtől és a meghaltak családjától kértem az életrajzokat, hogy összefoglalva, lenne meg az utókornak, amíg világ lesz e világ. (Olvasható azoké, akiktől megjött.) Jó lett volna megírni, ki mikor és hol született, kik voltak a szülei és házastársa, mivé lettek a gyerekek, vannak e unokák?

2004. május 8-án Debrecenben találkoztunk. Semsey Klárka tartotta az áhítatot. Nem jöhetett: Haluska János betegsége miatt, Kecskés Emma nem tudjuk miért, Szabó Alberték a balatonfüredi szanatóriumban voltak rehabilitáción, Száz Béla előző nap utazott Németországba, ahol komoly műtétet akartak végezni rajta. Legyen Isten mindazokkal, akiknek már nagyon nehéz lett az élet. S tartson meg bennünket még élőket, és tartsa meg gyermekeinket, unokáinkat, népünket, hazánkat, az anyaszentegyházat jó tetszse szerint e világon a Jézus Krisztusban.

Debrecen, 2004. május 8.

Sok szeretettel a találkozó jelen lévő résztvevői.

(A jelen voltak aláírásai, mind a tízünké.)

Az elmúlt 50 év alatt meghaltak:

Bacsó Bertalan	†1981. VIII. 17.	Miskolc-Deszkatemető.
Butsy Kálmán	†1997. X. 11.	Bélmegyer (felesége, Lenke †2002).
Juhász Zsófia	†1990.	Jászkisér.
K. Kovács János	†2000. X. 6.	Miskolc-Deszkatemető.
Mózes Mihály	†1994. IX. 27.	Nagyrosvágy.
Lisztes Sándor	†1957. VII.	Berettyóújfalú-Csendes temető.
Ötvös Károly	†1993.	Mátészalka.
Seres Tibor Iván	†1964. IX. 4.	Bakonszeg.
Szabó Gyula	†2001. I. 27.	Tivadar.
Szilágyi Katalin	†1997. XII. 25.	Debrecen-Köztemető.
Takács Béla dr.	†1997. XII. 15.	Debrecen-Köztemető.
Tóth Sándor	†1966. IX. 27.	Gyula.
Varga József	†2001. II.	Acsa.

Bacsó Bertalan 1968-81 között apám (id. V. J.) után volt sajtóvámosi lp. Agyérgörcs végzett vele. A felesége Diósgyőrben lakik a lányánál, vejénél, két unokája van, az egyik egyetemista fiú, a másik 3 éves kislány.

K. Kovács Jánosnéval, Etelkával beszéltem 2004. febr. 26-án, magas cukorja van. Amikor János epecsatornáját cserélték, bakteriális fertőzést kapott, 72 éves volt. Két lánya van, **Anikó** (2 fiú), **Enikő** (2 lány) a megyei könyvtárban dolgozik. Etelka címe: Miskolc, Testvérvárosok u. 28. IV. em.

Lisztes Sanyiról mondta az egyetlen lánytestvére, hogy 4 elemít, 4 polgárit, 4 gimnáziumot és teológiát végzett, 3 évig volt segédlelkész.

Ötvös Károly, Nyíriben és Nyíregyházán volt lelkész, felesége dr. Bóka Márta. Egy fia van. Húgával és német barátnőjükkel autóbalesetben halt meg. A Trabantban az anyósülésen ült feleségének semmi baja nem történt.

Tóth Sándor vesebaját Gyulán félre kezelték, szív embóliában halt meg. Halálakor Emese lánya 8, Csaba fia 6 éves volt. Lánya Baliga Lászlóné, szociális munkás a békéscsabai Gyermekotthonban, van két gyermeke és egy unokája. 5600 Békéscsaba, Bartók Béla u. 61-65. B lh. 40.

Varga József a teológia elvégzése után lelkészkedett, majd könyvelői pályára ment. Semmi közelebbit nem tudtunk meg róla.

Juhász Zsófiról, Mózes Miskáról, Szabó Gyuláról, Szilágyi Katiról (férje 2004-ban halt meg), dr. Takács Béláról közelebbit nem tudtunk.

Kovács József: Exodus, 1951. okt. 22.

Kápláni vizsgadolgozat, Debrecen,
2001.

Előszó

A Sárospataki Református Kollégium története, bármivel kapcsolatos is az, egy tisztánbeli számára mindig izgalmas és méltó a feldolgozásra. A kollégium és az egyházkerület az évszázadok során több sorsfordító helyzetben ment keresztül, története sokszor látszott véget érni és mégis megmaradt, hogy az egyik volt diákjának nem is lehet nagyobb öröme, minthogy lehetősége nyílik ezekből a százados dolgokból egy kicsivel jobban megismerkedni és vele szorosabb kapcsolatba kerülni. A pataki diákok Debrecenből való kivonulásának, az 1951-es „Exodus-”nak eseményei még a közelmúltnak számítanak. A szereplők közül sokan ma is élnek, a dokumentumok éppen hogy kutathatóak. Kápláni dolgozatom célja nem más mint az, hogy szeretném vázlatosan bemutatni a pataki teológiának a II. világháború utáni röpke életét, meghurcoltatását, és a vészterhes idők egyházi személyiségeinek (vezetőknek, professzoroknak, teológusoknak) azokat a nyilatkozatait, lépéseit, cselekedeteit, írásait, melyekre évtizedek múltán azt mondhatjuk: ez történelem volt.

Köszönettel tartozom azoknak, aki személyes visszaemlékezéseikkel segítettek munkámat, dr. Lenkeyné dr. Semsey Klárának, dr. Benke Györgynek, Janka Lajosnak, Kulcsár Istvánnak, dr. Mészáros Istvánnak, mert szóban vagy írásban megosztották velem – ha nem is az események menetét – de sokkal inkább személyes emlékeiket. Köszönettel tartozom Tímár Pálnének, aki megengedte, hogy az általa készített terítő képe e dolgozat mellékleteként megjelenjen és Várady Józsefnek, mert egyrészt ötletekkel és biztatással, nem utolsósorban pedig az általa az Exodusról készített fényképekkel javította és segítette e dolgozatot. Hálával tartozom a Sárospataki Református Kollégium Levéltárának, különösen György-Koslik Gábornak, aki a kutatószolgálati munkát kivételes módon szó szerint vette és mindig-mindenben rendelkezésemre állt. Baráth Béla Levente témavezetőmet is illesse köszönet. Végezetül megköszönöm a két Kovács Józsefnek, édesanyámnak és feleségemnek, hogy a legapróbb részletekig menően segítettek.

Dolgozatomat azok forgathatják majd haszonnal, akik szeretnek pozitíven látni, és szükségét érzik annak, hogy egy mai teológus előtt jó példák álljanak, akik gyökereiket keresik, s ha megtalálják, boldogabbnak érzik magukat.

Előzmények, a pataki kollégium helyzete 1950-ig

1948 a fordulat éve volt a magyar politikai és társadalmi életben, ami az egyházak életében is érezte hatását. Különösen látszik ez a református intézményeknél, ahogy ezt a pataki kollégium példája mutatja. Az 1948-49. évi főiskolai beszámoló elején ez áll: „*Ha főiskolánknak Isten kegyelméből most befejezett évét a múlt iskolai évvel hasonlítjuk össze, elmondhatjuk, hogy a múlt évben főiskolánk a kiterjeszkedés, az extenzivitás, az intézeti ágak kibontakozásának csúcspontját érte el, a most lezárult évben pedig új úton: a belső feladatok, a szűkebbre vont keretek közti intenzív visszakoncentráció útján indult el. A tavalyi évkönyv öt intézeti ág életéről számolt be, az ez évi már csak háromról szól.*” De előzményekben bővelkednek azok a döntések, melyek ekkorra a kollégium kertészeti és szőlészeti középiskoláját, valamint később az általános iskoláját megszüntették. Ilyenek voltak az ellenséges propagandák, többek között amikor a „*Magyar Kommunista Párt és a Nemzeti Parasztpárt Zemplén megyei titkárai félhivatalosan azzal vádolták az iskolát, hogy nem megfelelő a személyi összetétele, benépesítési rendszere és nem tud beilleszkedni a magyar népi demokrácia munkájába.*”²

Minden egyebet – a fejlődő és színvonalban emelkedő teológiai és kulturális életet reprezentáló mozgalmat is – felszámoltak. a jól prosperáló Sárospataki Református Lapokat, a Sárospataki Református Igehirdetőt és a Sárospataki Ifjúsági Közlönyt is, melynek szerkesztését és kiadását a kollégium falain belül végezték. Bár voltak és erősödtek a kollégium nyugati protestáns egyházakkal ápolts kapcsolatai; az 1948-49-es év Évkönyve büszkén számolt be arról, hogy a kollégium külföldi adományok jóvoltából majd 800 kötettel gyarapodva a modern teológiai irodalom javának birtokában van, valamint hála-lásan említi, hogy a külföldi tanulmányutak rendszeres résztvevői a Főiskola tanárai, könyvtárosa, vagy maga a közigazgató: Nagy Barna.

Nagy Barna 1951. augusztusában – a kollégium teológia bezárását megvitató gyűlésén elmondott beszéde – még ezeknél is többet mond. Ő bűnbánattartással kezdi és kezdet a szájra tapasztva azt mondja: fejet a porba hajtva kell megvallani a hibákat, vétségeket és minden tettet újra át kell vizsgálni. „*Mit kellett volna tennünk, hogy ez (ti. a likvidálás) be ne következék, mit kellett volna másként csinálni?*”⁵ De sorakoznak az elvégzett, nemesebbnél-nemesebb feladatok: „*Theológiai akadémiánk munkáját és misszióját – evangéliumi alapon és szellemben – főként a népi-nemzeti életünk sorskérdéseibe, szolgálatába való sajátosan eredeti és sokoldalú bekapcsolódás jellemezte (öregcserkészlet, regölés, faluszeminárium, népfőiskola, stb).*”⁶ Ezek folytatódtak a háború után is, sőt, volt aki már Debrecenben tanult, de még

hétvégenként a Hegyközbe járt istentiszteletet tartani, szervezni. Emellett maradt, és új lendületet vett a tanya-misszió, jól alakult a viszony a sárospataki egyházzal, Darányi Lajos lelképásztor aktívan részt vett a teológia munkájában, a teológusok pedig lelkes gyülekezeti tagok voltak. A háború utáni első nyáron lelkészkonferencia vitatta a kialakult helyzetet lelki, társadalmi és politikai szempontból. De az ébredésnek is központja volt Patak – sorolja tovább az igazgató, említve, hogy nem véletlen az Országos Missziói Munkaközösség pataki születése sem, de épp így, emellett, fejlődött a tudományos munka is. A teológia könyvtára öt év alatt visszaszerezte országos vezető pozícióját, emellett egyházi jogi szeminárium létesült, a tudományos egyházi és szakirodalmi munka is erős oldal volt és maradt, de sorolhatnám itt a zenei, irodalmi élet több komoly eseményét is.

A teológia számos konferenciája és értekezlete, a szellemi élet nyilvánvaló ereje, valamint az a tény, hogy évről évre több hallgató kívánt az intézmény falain belül tanulni (az 1950/51-es tanévben 90 feletti létszámú volt a teológusok száma, ráadásul 16-an jelentkeztek Patakra az ott már el nem induló akadémiai évre⁸, ezek a tények csak erősítették az ország vezetőit abban, hogy erősebb nyomást kell gyakorolni az iskolára és a klerikális reakció veszélyét elhárítani. Ez időtájt a teológiák összevonásáról még szó sem volt.

A politikai helyzet 1950-ig

1948. június 12-én a Kommunisták Magyarországi Szociáldemokrata Párt Magyar Dolgozók Pártja néven egyesült, első titkára Rákosi Mátyás lett. A Szociáldemokratákból leszeletelték Kéthly Annát, Peyer Károlyt és az egyesüléssel szembenállókat, akik akadályt jelenthettek a demokráciából az egypártrendszer felé vivő úton. Ekkorra már a tulajdonképpen volt kormánypárt, a Kisgazdák teljesen eltűntek a politikai életből, a kommunistákkal élesen szembeforduló Kovács Bélát 1947-ben letartóztatták és a Szovjetunióba hurcolták, Nagy Ferencet, a több mint 50 %-os néptámogatást bíró Kisgazdák miniszterelnökét az egyik svájci útja alkalmával telefonon mondatta le Rákosi. A „*kékcédulás*” néven elhíresült, 1947. augusztusában tartott újabb választások meghagyták a többpártrendszert, de már csak függőnként, leplezésnek. Tildy Zoltán köztársasági elnökként csak reprezentatív jelleggel működött 1948. július 31-ig, amikor mondvacsinált indokokkal, a bábbá alakított – elvileg – ellenzéki pártok asszisztálásával eltávolították. Ezek után a Népfront megalakításával és új választások kiírásával „*bezárult a kör.*” Magyarország az 1949. évi XX. törvény alapján hozott új alkotmány szerint mint Népköztársaság, végképp egypárt vezetése alá került.⁹

A magyar református egyházvezetés

Az említett „fordulat” hatása egyházi szinten is mérhető volt, de következményei elsősorban nem az intézményekkel kapcsolatosan jelentkeztek. Amellett, hogy az egyházak folyamatosan próbálták 1945 után definiálni a világháborúban s előtte elfoglalt helyük, betöltött szerepük tényét, jelentőségét, meg kellett, hogy határozzák az új irányt, azt, hogy milyen irányba haladjon a változások közepette az „Ige népe.”

A demokratikus átalakulás néhány kivételtől eltekintve (ide sorolható a királyság eszményét védelmező Mindszenty bíboros)¹⁰ elfogadható, sőt kívánatos alternatívának számított. A református vezetők mindenhol igyekeztek segíteni az átalakulást, jó példa erre, hogy maga Rákosi, a Ravasz László lemondását közvetlen megelőző magánbeszélgetésen azt vallotta, hogy a reformátusok által sűrűbben lakott területeken minden demokratikus átalakítás (földosztás, földfoglalás) könnyebben ment.¹¹

Valószínűleg sokat segített az a fajta bűnbánat, melyet a reformátusság majdhogy nem egyöntetűen vallott, a háború, a zsidókérdés és az ezekhez kapcsolódó dolgokban. „Mindnyájunknak önvizsgálatot kell tartanunk azokról a hibáinkról, amelyek ezt a nemzetet ide juttatták. Gyűlölni tudtunk, szeretni nem... Valljuk, hogy eltávolodtunk Isten törvényétől. Kiveszett magán- és közéletünkől a Jézus Krisztus világossága és ihletése.”¹² Ezek Ravasz László szavai, de sok jeles egyházi személyiség – mondhatni a vezetők – nemcsak szavakban, de tettekben is megfogalmaztak hasonlót. A négy egyházkerület vezetői (Győri Elemér, Enyedy Andor, Révész Imre, Makkai Sándor) 1946 nyarától kezdve folyamatosan tanácskoztak, tartották a kapcsolatot, végül egy confessiót és azonnali programot terjesztettek a Zsinat elé. Ez tartalmazta a megváltozott helyzetre azokat a papi, de próféta szavakat is kimondó bűnbánó gondolatokat, melyeket végül is Ravasz László fogalmazott meg. Egyre kevésbé volt tartható – ha tartható volt még egyáltalán – az a vélekedés, ami szerint nem megfelelő a bűnbánat, az egyházvezetés nem állt teljes mellszélességgel az új államrend mellé. Dokumentálható, hogy az eltérő vélemények ellenére főbb vonalaiban mindenki a demokratikus átalakulás, a megtisztulás, az egyház és az állam kapcsolatának új alapokra helyezése mellett volt. Annak magyarázata, hogy végül is 1948-ra majdnem teljesen új egyházi grémiumot találunk, rávilágít az egyház és a politikai helyzet közötti sajnálatos és majdnem végzetes analógiákra.

A püspökök s más jeles egyházi személyek tervezetei mellett – vagy azokkal szemben – külön is folyt a teológiai, illetve politikai stratégiai munka. A Nyíregyházi Szabad Tanács néven ismert ébredést hirdető református

gyűlés, élén Békefi Benővel mint szószólóval igyekezett megszervezni az általuk be nem indultnak tartott református megújulást. *„Hálásan emlékezünk meg arról, hogy több, mint fél évszázada az evangélium újra élő és ható erőként mutatkozott meg egyházunk életében. Ez a szegújulás az úgynevezett ébredési mozgalmakon keresztül hatott egyházunkra...”* mondja a már püspökké választott Bereczky Albert 1950-ben.¹³ Ez lehetett a legtöbb, amit a Békefikör a XX. század ref. egyháztörténelméből vállalhatónak tartott. A véleményük pedig folyamatosan és egyre nagyobb mértékben kezdte kiszorítani a mozgalmak vállalói köréből Ravasz Lászlót és társait. Nagyon hamar általánossá lettek azok a vélemények, hogy valós bűnbánatot, teljes ébredést csak azok hirdetnek, akik az egyházat mindenestől el akarják tiltani – legalább egy időre – prófétai tiszte gyakorlásától. Ravaszék kezdetben ezt is sérelmezték, de tulajdonképpen állásfoglalást nem tettek, nem akartak sem vitát, sem ellenségeskedést. Mellesleg maga Ravasz László erről a kérdéstről tulajdonképpen csak egyházfegyelmi értelmezésben volt hajlandó beszélni, számára a *„prófétai tiszt gyakorlása mindig kötelesség,”* tanítása: evidencia. Emlékeztéseiben így ír: *„A magyar református egyház vezetőségét – köztük elsősorban engem – súlyos felelősség terhel. Ezt megvallottuk, ezért megvezekeltünk, ezért kiengesztelődést kértünk igehirdetésben, püspöki pásztorlevelekben, az ökumené, a Dunamelléki Egyházkerület s nem utolsó renden a zsinati tanács határozataiban. Erre lehet azt mondani: elég; lehet azt: nem elég, ha nem elég, fel kellett volna szólítaniuk a Zsinatot, hogy kérjen bocsánatot. A zsinat kért volna, vagy nem. Ha kér, a nyíregyháziak óhajtása tökéletes és illetékes¹⁴ formában teljesedett volna. Ha nem kér, a Nyíregyházi Tanács immár illetékesen nyilatkozhatott volna.”*¹⁵

A sárospataki teológia felszámolása, a kezdeti lépések

Az Egyetemes Konvent Elnökségi Tanácsa 1951. július 4-én tartott gyűlést. Július 25-i dátummal a Tiszáninneni egyházkerület elnöksége levelet¹⁶ kapott, amit Kiss Roland mint világi, Bereczky Albert mint lelkészi elnök írt alá. A levél röviden elmondta, milyen nehéz anyagi helyzetben van az egyház, és hogy a megfelelő színvonalú teológiai oktatás érdekében a *„személyi és anyagi erő-”*ket össze kell vonni. Rögtön ezek után a tárgyra tér, ez az összevonás halaszthatatlan, s kéri a kerületet, a hamarosan induló iskolaévet már ne hirdesse meg, a teológusokat irányítsa Debrecenbe, illetve Budapestre. A kérés természetesen üzenet szinten maradt. Hiszen – ahogy fogalmaz is – ez még nem alkotmányos, nem hivatalos döntés, csupán előrelátó és előre látató közlés. Így lehet, hogy a kerület komolyan vette az *„elhalasztás”* ide-

iglenességet sugalló jelentését, és joggal remélte, hogy ezt a kérdést megtárgyalni még lesz esély és lehetőség. Ez utóbbi volt a Kollégium augusztus 31-én, Sárospatakon tartott ülésének hangulati alapállása is. Az ülés jegyzőkönyve¹⁷ arról tanúskodik, hogy a vezetők¹⁸ pontosan tudták: a Konventnek hivatalosan nincs lehetősége az ilyen nagy horderejű ügyben való intézkedésre. Nagy Barna meg is fogalmazta a kifogásait: A teológia-koncentrációs elképzelések sosem voltak sem komolyak, sem népszerűek.

Az eredeti konventi felhívás még úgy rendelkezett, hogy 1952. december 31-ig kell a javaslatokat(!) megtenni ez ügyben, a határidőt pedig az határozta meg, hogy az egyezmény értelmében csak 1953-tól csökken az egyházi támogatás. A konventi elnökségi értekezleten – július 30-án – a teológiai képviselői már kész tények előtt álltak. Ezért Nagy Barna két javaslattal is előállt a sárospataki teológia nevében: 1. Váholta, hogy elvileg két út lehetséges: egyrészt „a Róm. 13. értelmében a felsőbbtség rendelkezése és intézkedése előtti meghajlás, az elkerülhetetlen kényszernek való engedelmesség, másrészt pedig az *Apcsel 5:29-ben foglaltak szerint az inkább Istennek, hogynem embereknek való engedelmesség.*”¹⁹ Ezt követően állást foglalt a kérdésben, mondván: az első utat kell járni, kivétel az az eset, ha a Tiszáninneri egyházkerület mást határoz. Politikus és merész kijelentés volt ez. Egyrészt, mert kimondja: az ügyben a kerület illetékes, törvényes döntést és beleegyezést, vagy elutasítást csak ő hozhat, másrészt pedig ez a közlés előrevetíti: él a reformátusságban az Isten Igéjének szeretete és az arra való figyelésre törekvés, azaz: nem kész tény még a teológia-likvidálás. Volt még egy kompromisszumos javaslat arra vonatkozólag, hogy a meglévő nagy teológus létszám miatti oktatási igények kielégítésében továbbra is segédkezhetnének a megszünt akadémiaiák. Ez természetesen később elutasították. Még haladékok, úgynevezett likvidálási évet sem kapott a teológia, így az ülés nagy csalódást okozott. A kollégium igazgatótanácsa ezek után nem tehetett mást, elfogadta az Egyházkerületi Tanács határozatait – pontosabban ezeket tudomásul vette és velük kapcsolatban előterjesztéseket tett: Kérte, hogy a Zsinat végleges döntéséig a kerület tekintse „nemcsak lelkiileg, erkölcsileg, de jogilag is”²⁰ magáénak a teológiát, annak minden oktatójával, javadalmával, tulajdonával együtt. Ebből következőleg a megadott ideig minden intézkedést ideiglenesnek és előkészítő jellegűnek kell tartani. E javaslat mellett megfogalmazódott a teológia tanárainak további alkalmazásáról is egy elképzelés, mely szerint ők a megmaradó – pontosabban újraszerveződő – teológiákon kapnának helyet.

Az igazgatótanács foglalkozott ezen kívül a kántorelőképző tanfolyamok további sorsával, a már új helyükön elhelyezendő teológusokkal, s végül a levéltári iratokról is nyújtott be rendelkező javaslatokat.

Ezek után Koncz Sándor, a kollégium gazdasági választmányának elnöke terjesztette elő jelentését a kollégium anyagi és egyéb helyzetéről. Az előbbihez minden odatartozott az épülő orgonától a vízdíjakig, a tatarozásoktól a megmentendő értékek lefényképezéséig. Fontosnak tartotta elmondani személyes érzéseit a teológia bezárásával kapcsolatban, ezek a gondolatok szintén fennmaradtak: „*Most álmokban járok. Álmat látni, ha nem is túl bölcs dolog, mindenesetre szabad vállalkozás. Erre talán azért is szükség van, mert ezekben a hetekben és napokban a kollégiumon belül, azt hiszem, mindent rosszul csinálunk. Mert vannak korszakok, amikor jól csinálnunk nem sok mindent lehet. Az átlómlátás nem azzal foglalkozik, hogy a szimpátia könnyeit összegyűjti, hanem arra gondol, hogy a búzaszem nem kél ki, ha előbb meg nem rothad. A teológia sírjára a hantot csak reményteljesen hullajthatjuk rá.*”²¹

Tehát a kollégium és annak vezetősége a hatalmas szomorúság és a tulajdonképpeni gyász mellett erős reménységet érzett, mégpedig a közeljövő történéseivel kapcsolatban. Remélte, hogy az egyházkerület erőteljes fellépése, magának a püspöknek – ahogy a már budapesti pataki diákok fogalmaztak – az „*első pataki diák*”-nak, Enyedy Andornak korrektsége, diplomáciai érzéke és végtelen tisztessége majd eredményre vezet és a teológia újraindul. Az Elnökségi Tanács azonban nemcsak hajthatatlan volt, de még a kerületi közgyűlések leendő beleegyező nyilatkozatát is előre elkészítette.²² Enyedy Andor később, mint azt látni fogjuk, nem csak szeretett kollégiumát, de püspöki székét, a kerület pedig önmagát is elvesztette. Ezekből azonban akkor még csak alig lehetett sejteni valamit, a felelős vezetők, mint említettük, bizakodtak.

A sárospataki teológusok kimenetele

A teológiának nem volt más választása, a kipoztázott hírt – mely szerint a hallgatóknak az 1951-52-es tanévet nem Sárospatakon, hanem Debrecenben, vagy Budapesten kell megkezdeniük – elvileg legitimálták. A hírt közlő körlevelet ugyanis, augusztus 6-i dátummal, Nagy Barna aláírásával már a júliusi konventi leirat után két héttel megküldték a hallgatóknak. (Lásd a II-s mellékletet.) A levél „*egyházi főhatóságaink*”-at²³ említ, mint utasítást adó szervet. Természetesen nem lett volna értelme az ifjúságot a helyzetet hosszasan magyarázva bármilyen továbbgondolásra ösztönözni. A közlés csupán annyira szorítkozik, hogy elmondja: a négy egyházkerület akadémiaja megszűnik, helyettük feláll kettő, a budapesti és a debreceni, a pataki, illetve a pápai már meg sem nyitja a következő félévet. A hangvétel később is ilyen, majdhogynem a szenvtelenségig tárgyilagos: rövid kérdések illetve utasítások a tanulmányok folytatásáról, az új állomáshelyek közti választási lehetőségről

és a legációk változatlan rendjéről. A levél így zárul: „*A Sárospataki Theológiai Akadémia Tanári Kara keresztyén testvéri szeretettel gondol távozó hallgatóira s a Pataki Kollégium két bibliai jellegével Jel. 14:7 és Zsolt. 126:1 mellett Ján. 13:7-tel és a Róm. 8:28 kk verseivel int búcsút és a kegyelmes Isten áldását kéri további munkájukra.*”²⁴ Ez az egyetlen személyes hangvételő, de még annak is egy visszafogott stílusú sora a levélnek. Viszont a Ján. 13:7-ben ez áll: „*Jézus így válaszolt neki: Amit én teszek, most még nem érted, de később majd megérted.*” Vajon mire gondolt, aki ezt az Igét választotta?²⁵

Budapesten és Debrecenben

Semsey Klára (III. é. hallgató) szíves közléséből tudható²⁶, hogy a sárospataki teológusoknak volt választási lehetőségük, lehetett Debrecenbe, vagy Budapestre menni. Javarészüik azonban (59-en) Debrecenben kezdte meg az új tanévet, ahol a fogadtatás szívélyes és meleg volt. A Budapestre menőknek indokolni kellett miért oda akarnak menni (nekik a lakóhely közelsége volt a fő indok). A lányokat a Dóczy-internátus fogadta be, a fiúk a kollégiumban kaptak szállást. Jó volt a helyzet a budapestiekkel is „*mindazok a fiúk, kik nem a szüleiknél laknak, a Ráday utca 28. alatti internátusunkban nyertek elhelyezést*”²⁷ írta Pap László, akkori igazgató Enyedy Andor aggódó (!) levelére válaszolva, szeptember 26-i keltezéssel. E levélből megtudható, hogy Enyedy az akadémiai évnnyitó előtt nemcsak tájékoztatást kért, hanem a volt patakiaknak külön levelet is küldött, amit a hallgatók között az évnnyitóra meghívott Nagy Barna olvasott fel. Nemsokára „*Főtiszteletű dr. Enyedy Andor püspök úrnak, az első pataki diáknak*” címmel válaszlevelet küldtek a patakiak 11 aláírással.²⁸ Maga a válaszlevél tele van szomorúsággal és bűnbánattal, s ez még akkor is nyíltan kijelenthető, ha a fogalmazó teológusok vívódtak a korrektség és az érzelmek között. Mert politikailag nem volt korrekt „*elvesztett főiskola*”-ról – melyet mellesleg jelen időben fogalmazott mondatban is szerepeltettek – beszélni, de az sem lehetett egészen vezetésbarát, amikor esti szobaáhitatokról, közös beszélgetésekről esett szó. Így tehát megemlítették az „*elénk adott új úton*” való engedelmes járást éppúgy, mint az „*Isten ítéletének alázatos vállalását.*” Mindenesetre tanulságos volt, ahogy a kerület és a püspök érdeklődik, aggódik volt „*fiai*”-ért, valamint az is, ahogy ezek a tanítványok az új helyzetben is hálás szívűek és eleven emlékezetűek tudtak lenni. Ez pedig, mármint a hűség és az emlékezet, később igen nagy szerepet kapott, és ez a levélváltás, ha nem is lett az októberi eseményeknek közvetlen oka, de hiánya mindenképpen gyengítette volna a Patak iránti vágyat.

A debreceni teológusok is hallhatták szeretett püspökük üzenetét, szintén

az évkezdő csendesnapokon. Enyedy a „Tiszáninnyi Egyházkerület, a volt édesanya” nevében többek között ezeket írta:²⁹ „Évszázadok alatt Isten dicsőségét hirdető, az Ő palántáló és öntöző munkáját végző sárospataki főiskolánk szünetelő³⁰ állapotba kerülvén, Ti nektek más főiskolán kell folytatnunk tanulmányaitokat, minket, a tiszáninnyi egyházkerület népét és vezetőségét szeretetünk, ragaszkodásunk, áldozatkészségünk drága szálai fűznek a sárospataki főiskolánkhoz. Ez a szeretetünk természetesen nemcsak az intézményt öleli át; hanem titeket is, kik e drága keretnek kitöltői voltatok.” A fájó szívvel megírt levél tele van jókívánsággal és buzdítással, reménységgel és féltéssel. Enyedy joggal reménykedett abban, aminek hangot is ad levele végén, történetesen, hogy: „Ha pedig lehet, amikor lehet: jöjjetek. Szupplikáció, legáció, vakáció alkalmi, haza, visszavárnak, s mi is mindig visszavárunk, hogy a régi szeretet dédelgetésével pihentessünk, s az otthonból kapott új erővel, ihletéssel az egybetartozás megerősödött érzésével bocsáthassunk vissza.” Ugyanis a kerület vezetősége meggyőződéssel vallotta, hogy a pataki kollégiumnak, mint azt már olvashattuk, meg kell hogy maradjon az egyházban betöltött vezető szerepe „a sárospataki iskolából a megszükkült keretek között is áradjanak bőszeges áldások a megújuló magyar életbe” – fogalmazta meg az Enyedy-levél, s a lelkészképzés lehetőségének esetleges végleges elvesztése után is megmaradnak a tiszáninnyi teológusok tiszáninnyi gyülekezeti tagoknak. Ezt a célt szolgálta az, hogy a legációkat, illetve a szupplikációkat semmiképpen sem szervezték a tiszántúli gyülekezetekbe, hanem a volt patakiakat hazavárták. A levelet maga a tiszántúli püspök, Péter János olvasta fel, mint arról Tóth Endre tájékoztatta egy október 3-án kelt levelében Enyedyt.³¹ A püspöki áhítat, mely a Luk. 19:10. alapján „különös nyomatékkal hangsúlyozta az Emberfiának jövele célját, hogy megtartsa, ami elveszett.” magában foglalta Enyedy búcsúszavait, és az ehhez fűzött köszöntő szavakat. Tóth Endre azon kívül, hogy erről beszámolt, idéz néhány teológus írásából. Mint említi, maga személyesen kérte, hogy a hallgatók írásban számoljanak be a csendesnap benyomásairól, s ezekből név nélkül válogatott. Néhány részlet: „Dr. Enyedy Andor püspök úr levele és a pataki iskolának szeretete sokáig emlékként él. Jó volna, ha itt is olyan szeretetközösség alakulna ki, ezért Istenhez könyöröghetünk...” „Isten szeretete s ezen keresztül az egymáshoz való szeretet, amivel minket pataki diákokat fogadtak... jól esett az a szeretet, amivel mind a professzorok, mind a teológusok fogadtak bennünket. Azért imádkozom, hogy ez a szeretet ne hidedüljön el, hanem növekedjék. ha ez a jövőben is így lesz, otthonunk, kedves hajlékunk lesz nekünk is Debrecen.”

De Tóth Endre idéz „debreceni” hallgatót is: „Az egész nap benyomása

számomra abban foglaható össze: a patakiak példamutatása útján, még jobban fogjuk szeretni egymást... olyan jó volt látni, hogy a patakiakat oly nagy szeretettel fogadta a professzori kar." Folytatja még az idézeteket, de már ennyiből is kitűnhet: a körülményekhez képest jó volt a patakiak hangulata Debrecenben. A fogadtatásról mindenki a legnagyobb elismeréssel szólt. Tehát nemcsak a szállás, elhelyezés és egyéb praktikus dolgokban voltak nagy segítséggel a jövevények iránt, hanem lelki beilleszkedésüket is igyekeztek elősegíteni. Mészáros István (V. é. hallgató) úgy emlékszik vissza, hogy a legapróbb részletekbe menően gyámolították a patakiakat. Dr. Pákozdy László professzor például azt mondta az évnyitón: „...jártam Sárospatakon, a sárospataki teológián, és mindent rendben találtam, ...megdöbbenett, hogyha ez esett a zöldellő fán, mi esik a szárazon?”³² Mielőtt azonban Enyedy püspök a debreceni dékán beszámolóját kézbe vette volna, olvashatta „*Szeretett fiainak*” válaszát. A levél³³ a csendesnapra következő napon, szeptember 25-én kelt és hangvétele már nyugodtabb és bizakodóbb volt, mint az Enyedyé. A hitben és a reményben fogódzót találó 59 pataki teológus nemcsak Uráról tesz vallást, de volt iskolájáról is, s teszi ezt úgy, hogy az előbb idézett véleményekkel szemben az új helyet „idegen”-nek, a végzendő munkát „széles mezőn” való munkának nevezi, azaz: nem érzi már az otthonot, a családi légkört, és a még újhoz való szoros kötődést. „*Menetelünk a cél felé úgy, hogy mégis Patakon van a tekintetünk. Az idegenben éreztük, éreztetik velünk, hogy nem vagyunk egyedül. Felénk száll Atyánknak fogadott Főtiszteletű Úr, a szünetelő Pataki Alma Mater, a Tiszáninneni Egyházkerület meleg gondoskodó szeretete, biztatása s rajtunk van mindannyink szeme.*” Ez a remény és az ebből fakadó helytállás Isten mellett, a másik kisebb, de nagyon fontos, tápláló. Ezeket a sorokat olvasva az az ember érzése, mintha egy olyan messzire távozott valaki írta volna, aki hosszúnak tartja távollétét, de semmiképpen sem véglegesnek. Az események alakulása is ezt támogatta ebben az időben.

Ellenállás

Az 1951. október 15-i kerületi közgyűlés

Mire ez a válaszlevél és a Tóth Endre féle beszámoló a püspöki hivatalba ért, már a Tiszáninneni Egyházkerület rendkívüli közgyűlésre készülődött. A közgyűlésen Enyedy Andor püspök, és Horváth Elemér főgondnok mellett a kollégium képviselőjében jelen volt Nagy Barna, Eggy Antal és Darányi Lajos is, mint a Kollégium lelkeszi gondnoka. A gyűlés Enyedy igehirdetésével kezdődött, majd összesítették és megállapították az újonnan megalakuló zsinat tisztségeinek betöltésére elrendelt szavazás eredményét. Ezek után került

sor a teológia ügyének megtárgyalására, ez a tárgypontok közül a 7. volt.

Az elnökségi beszámoló, akárcsak az augusztusi kollégiumi gyűlésen, a konventi elnökségi irat ismertetésével kezdődött. Ezután tájékoztatta az elnökség a megjelenteket arról, melyet már úgyszólván mindenki tudott, hogy „*az egyházkerületi elnökség és a Sárospataki Theológiai Akadémia igazgatósága az iratban szükségesnek ítélt intézkedéseket megtették*”³⁴, s idézték az igazgatótanács-i jegyzőkönyvet. Hozzáfügték ehhez azt is, hogy „*a közlés kísérő körülményeinek ismeretében.*”³³ A hozzáfűzés jelentőséggel bírt. Ez ugyanis a kerület első dokumentált véleménye a teológia bezárásáról. A „*kísérő körülményeket*” a közgyűlés – ha ezt nem is jelezte külön – bemutatta és kommentálta. Tette ezt úgy, hogy véleményében „*részletesen reflektált a konventi leirat minden mondatára, felsorakoztatta ellenérveit.*”³⁶ Ezek az ellenérvék: „*A teológiák összevonásának kérdése az elmúlt évtizedek során ismételten felmerült...*”³⁷ írták Bereczkyék, és itt többek között egy bizonyos Csikesz-Révész-Vasady féle javaslatra céloztak. Ennek emlegetése mellett fontos érv volt az Egyházak Világtanácsának kérdésfelvetése is. A Konvent az előbbit irreálisnak, az utóbbit megoldottnak tekintette. Pap László a témával kapcsolatban elmondta, hogy valóban voltak összevonási javaslatok nyugati részről, s itt Hutchinson J. Cockburnnek, a genfi újjáépítési osztály főtítkárának egyik, 1946-ban írt levelét említi, melyben felvetette a kérdést: „*Nem lehetne-e hasznos az erőket koncentrálni s ilyen értelemben a teológiákat összefonni?*”³⁸ Pap László elmondta azt is, hogy Bereczky szerette volna, ha úgy tűnik, hogy a nyugati testvérek 1951-ben is támogatták az ehhez hasonló ötleteket, ezért kérte ezt a levelet tőle. de ő nem adta át neki mivel ezúttal egészen másról volt szó, mint erőkoncentrálról.³⁹ A tiszáninneniek is úgy ítélték meg, hogy az EVT háború utáni álláspontja módosult, az új helyzetet látva már teljesen egyértelmű, hogy kell a négy teológia.

Egy törvénytelen, de legalábbis szabálytalan, csúsztatott helyzetből vezetete le a teológiák kérdését a konventi elnökség. Ez volt az a bizonyos javaslat, melyet Ferenczy Károly, tiszántúli kerületi főjegyző nyújtott be a Konventhez 1950. áprilisában. Ezzel az első számú probléma az volt, hogy a Konvent véleménynyilvánítást és javaslattételt csak 1952. december 31-re várt. Tehát nem döntést és még csak nem is végleges állásfoglalást vártak, és különösképpen nem már 1951 nyarára! Erre a közgyűlés nem is reflektált, summázta véleményét már a „*kísérő körülmények*”-ben. Megjegyezte azonban azt, amit a legutóbbi, a nyári, Debrecenben tartott teológiai tanári konferencián szinte egyöntetűen minden tanár nyilatkozta: „*A négy teológia fenntartása éppen egyházunk új helyzetében nem erőitékozlás, hanem fokozott élet-szükséglet, amelyről való gondoskodás akkor is feladatunk marad, ha emberileg*

úgy látnók, hogy nem vagyunk, illetve nem leszünk képesek reá”⁴⁰ A „szinte egyöntetűen”-be nem tartoztak bele azok, akik – ismét Pap László szavaival élve – a „suttogó propaganda” munkásai is voltak.⁴¹ Mindent összevetve, a kerület nem tartott indokoltnak semmilyen likvidálásra irányuló lépést.

Ha tovább olvassuk az ülés jegyzőkönyvét, hosszú védőbeszéd veszi kezdetét. Ennek lényege két pontban foglalható össze: Valóban szükséges a koncentráció, de ezt nem összevonással, hanem a munka közössé tételével kell megoldani. Továbbá szükséges, hogy a helyi sajátosságokat megtartva, a teológiák speciálisan, gyülekezetszerűen, a kerületek egyéni jellemvonásait megismerve és megismertetve készítsék fel a leendő lelkipásztorokat a lelkészi munkára.⁴² Politikai naivítás volt – ki kell jelenteni – azt hinni, hogy a hatalomnak, mely mindig és minden körülmény között a központosításra, átláthatóságra, uniformizálásra törekszik, sikerül majd megmagyarázni a sokszínűséget, a szerves egység helyes voltát. A Tiszáninneni egyházkerület a vészterhes ötvenes években jelentette ki: ahhoz, hogy a kisugárzás pozitív és ható legyen, meg kell őrizni az önállóságot! Az állam pontosan két dolgot nem akart: azt, hogy az egyház világitson és a maga útján menjen. Az ateista valláspolitikai pont ezek ellenkezőjében volt érdekelt, és ebben a felelős vezetők segítségükre siettek.⁴³

Nem értett egyet a kerület a döntés- és törvényjavaslat azon megindoklásával sem, hogy anyagilag járna jobban az egyház a teológia koncentrációjával. Pap László egyenesen súlyos következményekkel járó kijelentésnek nevezte a konventi elnökség homályos fogalmazását: „a magyar református egyház anyagi erői elégtelenek.” Szerinte ez a közlés sértette legjobban az önérzetet és keltette azt a hiú reményt, hogy nagyobb áldozatvállalással megmenthetők lennének a teológiák.⁴⁴ A kerület ellenérvei: Nem tudható, hogy mit bírnak az eklézsiák, mert nem volt még felmérés. Nem gondolható el, hogy az az egyházkerület, mely nem rendelkezik teológiával, majd egy központi, ömlesztett iskolát fog támogatni. S amit „református népünk századokon át államsegély nélkül teljesített, (azt) az államsegély csökkenése, illetve megszűnése esetén is vállalja...”⁴⁵ Ezen a fronton is nagyon meggyőzően érvelt a kerület. Az eddig elhangzott mondatok azonban árnyaltak ahhoz képest, amilyen élesen támadt a kerületi közgyűlés a döntés gyülekezeteiről megfelelően s főként törvénytelen eljárására. A kerület „sajnálattal állapítja meg, hogy mindazokat az intézkedéseket, amelyek ebben az ügyben törtétek, sem egyházi törvényünkkel, sem egyházalkotmányunk szellemével nem találja összeegyeztethetőnek”⁴⁶ Szókimondó, nyílt megfogalmazás. Pontosan olyan, mint amit többek közt – a kollégiumi igazgatótanács is várt. Természetesen igazságtartalma is nagy, az előzőekben szó esett arról is, hogy miért. Azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy azokban a napokban a közgyűlés

tagjai amelle, hogy tudták a maguk véleményének helyességét – tehát, hogy igazuk van – pontosan ismerték az akkora egyházunkban működő folyamatok milyenségét és hatásait. Nehezen képzelhető el, hogy ne lettek volna tisztában szavaik hatásával. Enyedy az exodusos pesti követeknek, majd alig több, mint egy hét múlva azt mondta: „Az állammal állunk szemben.”⁴⁷ Ez utóbbinak szellemében is az állásfoglalás így folytatódik: „Azt is aggályosnak tartja egyházkerületi közgyűlésünk, hogy az egyházunk és az állam között 1948. októberében kötött egyezményt, amely a négy teológia működését biztosította, s amelynek az állam részéről való betartására a legilletékesebb állami tényezők ismételten hivatkoztak,⁴⁸ most egyházunk a maga részéről ilyen indokolatlan és súlyos veszteségeket jelentő intézkedéssel csonkítja meg...”⁴⁹

Ez már több, mint ellenállás, ez ellentámadás, ahogy ezt Bereczky mondta később Enyedynek. Mindenesetre a kerület ülésének határozata ezzel a mondattal koronázta meg viselkedését. Hosszú ideig az egyetlen ilyen mondat volt ez egyházunk életében, mely igazságot mondott ki tisztán, világosan. Ezek után ismét a lapulás időszaka következett.

Végezetül a kerület az országos zsinatot kéri, hogy vizsgálja meg a teológiák ügyét, s ebbe a vizsgálatba beleérti az általa hozott határozat által említett észrevételeket, megjegyzéseket és figyelmeztetéseket. Ezekkel a gondolatokkal zárult a teológiák kérdésével foglalkozó napirendi pont. Összefoglalva újfent elmondhatjuk, hogy a Tiszáninneri egyházkerület határozott állásfoglalása keresztyéni volt, és mindenképpen a református ősök szellemét idézte meg. Ezekben természetesen elért a valóság látása és kezelése. Joggal keltett reménységet mindenki szívében és adhat okot manapság is, 50 év messzeségéből az utódoknak a büszkeségre.

Az említett valóságlátás azonban mégsem volt teljes, ugyanis a kerület akkor még nem tudhatta, amit ma már dokumentáltan ismerhetünk, azt, hogy a konventi elnökség levele nem egyszerűen csak elébe ment az összehívandó zsinaton előterjesztendő törvényjavaslatnak, hanem durván megsértve mindenfajta jogot, nemcsak, hogy felkérte a kerületeket, hanem a nevükben állást is foglalt. Ez pedig úgy történt, hogy az Egyetemes Konvent Elnökségi Tanácsa szeptember 28-án tartott ülésén hozott egy határozatot, mely így hangzik: „Elnökségi tanács tudomásul veszi, hogy a dunántúli és tiszáninneri egyházkerületek közgyűlései teológiai akadémiájuk működésének szüneteltetése ügyében a következő egyöntetű határozatot hozza: Egyházkerületi közgyűlés az elnökségnek és az egyházkerületi tanácsnak a teológiai akadémia működésének szüneteltetésére vonatkozó intézkedéseit, illetve határozatait jóváhagyólag tudomásul veszi!”⁵⁰

Még egyszer a dátum: szeptember 28!!! Való igaz, hogy a Dunántúli református egyházkerület közgyűlése a saját kerületi tanácsa határozatát „bár

*eltitkolhatatlan fájdalommal és annak hangsúlyozásával, hogy a magyar állammal kötött megegyezés értelmében pápai teológiájához rendületlenül ragaszkodik, tudomásul veszi.*⁵¹ Nem tett ellenlépéseket, de mindezt október 11-én foglalta jegyzőkönyvbe. A kerület ezen lépését nyugtázó konventi irat már két hétre előre el volt készítve, holott szeptember végére még a kerületek közgyűlései össze sem ültek és bár biztosnak tűnt, hogy saját elnökségük és kerületi tanácsaik döntését jóvá fogják hagyni, mégis hazug dolog volt erről írást kiadni előre. Ez persze, ha a dunántúli kerülettel kapcsolatosan nem is, a tiszáninneri ügyében megbosszulta magát. Az események egyházvezetési szempontból nem várt fordulatot vettek.

A pataki diákok Exodusa, 1951. okt. 22.

Okok és indokok

Ha már az előzőekben elmondásra került a pataki teológusok által Debrecenbe érkezésükkor tapasztalt megértés és testi-lelki beilleszkedési segítség, pár szóban meg kell említeni azokat a tényeket, melyek mégis, az előbbieken ellenére jelen voltak és hatottak. A Debrecenben tanuló volt patakiakról általánosnak nevezhető professzori vélekedés volt, hogy az új helyen nem igazán találták meg boldogságukat. „*Az ifjúság körében Debrecenbe jövetelüktől kezdve volt bizonyos levertség, magukba zárkózás, szomorúság*”⁵² írja Tóth Endre Kulcsár István (IV. é. hallgató) visszaemlékezése szerint. „*A debreceni professzorok kicsit távolságtartóbbak voltak, mint a patakiak*”, de ő ezt a nagyvárossal, a nagyvárosi légkörrel, életformával is magyarázza. Valószínű, hogy a Tóth Endre által említett szomorúságban az is szerepet játszott, hogy a szűkebb értelemben vett életkörülmények, és a befogadó város is teljesen más volt mint Sárospatak. Sokan ekkor kerültek bele a világba, ekkor tapasztalták meg először, mi is az élet. „*Patakon burokokban éltünk,*” mondja ismét Kulcsár István. Tehát az új környezet nem felelt meg, nem felelhetett meg maradéktalanul az elvárásoknak. Emellett voltak még kellemetlenségek, többek közt anyagi természetűek is. Történt ugyanis, hogy a volt patakiakat segélyezendő, a debreceni teológia kérte a tiszáninneri egyházkerületet, hogy segítsen. Onnan viszont az a válasz jött, hogy a költségvetésükben van ugyan a kollégium számára elkülönített összeg, de speciálisan a teológusok számára nincs. Többek között pl. a tápintézeti segélyezést teljesen a debreceni teológiának kellett állnia, ez azonban mértékében túlhaladta az e célra fordítható teljes összeget, s csak külön püspöki közbenjárásra lehetett ezt az ügyet megnyugtatóan rendezni. Ez az eset csak példa a helyzet bonyolultságára, volt emellett internátusi ügy is, például a lányok szállásán az egyébként

tényleg szívesen fogadott patakiakkal felduzzadt a kollégium létszáma (a Patakról érkező tárgyakkal pedig akkorára nőtt a zsúfoltság), hogy ott ők emberségesen nem férhettek el, és a régi debrecenieknek bizony változtatniuk kellett addigi életvitelükön. Mindent összevetve, nem érezhette magát biztonságban az, akinek jelenléte legtöbbször valamilyen konfliktus okozójaként volt fontos. Ezek mellett fontos momentumként beszél egy novemberi dékáni jelentés⁵⁵ a már említett évkezdő csendes napon tapasztalt hangulatról. Tóth Endre Enyedynek írt levelében akkor még nem számolt be arról, hogy bár a patakiak jól érezték magukat a csendes napon, és nagy szeretettel hallgatták Péter János püspök szavait és különösen is örömmel a Patakról érkezett levelet, de hiányolták professzoraikat. Budapestten jelen volt Sárospatakról Nagy Barna, míg a debreceni kar *„arra gondolással, hogy a sárospatakiaknál levő sebnek nem gyógyítására, hanem újabb felszakítására is szolgálhatna ez, nem hívott pataki tanárokat, hanem debreceni előadók tartották a csendesnapot.”*⁵⁵

Harmadsorban meg kell említeni azt a bizonytalanságot, mely a teológiák bezárásának véglegességére és törvényességére vonatkozólag élt a sárospatakiak közül sokakban. Megvolt mindvégig a reménység a patakiak egy részében, hogy az az állapot, melyben vannak, csak ideiglenes. Hogy ez mennyire így volt, álljon itt egy, az Exodusban résztvevő teológus indíttatásának magyarázata. Tóth Gábor (II. é. hallgató) így fogalmaz: *Visszamentünk „megnyitni az 1951/52-es iskolaévet, tekintettel arra, hogy iskolánk az egyházi törvényeink értelmében nem szűnt meg.”*⁵⁷

Negyedszer szólni kell arról, amit Tóth Endre dékán már idézett jelentésében kiváltó oknak tart azt, hogy a még Sárospatakon megválasztott ifjúsági vezetők kényelmetlenül, hátraszorítva érezték volna magukat, esetleg több befolyást szerettek volna szerezni. Janka Lajos (V. é. hallgató), aki mint az ifjúság elnöke valóban vezető volt, erről így beszélt: *„Nem volt köztünk ilyen tekintetben versengés. Én személy szerint is jóban voltam a szénionnal.”*⁵⁸ A patakiak összetartozását a megnövekedett létszámú diákpresbitériumba beválasztott patakiak érdekérvényesítéssel is képviselték, nem hinném, hogy igaza lenne Tóth Endrének abban, hogy *„ez csak a második vonalban juttatta őket bizonyos szerephez.”*⁵⁹ Mert ha így is volt, meggyőződésem, hogy a patakiakat ez a dolog nem igazán bántotta, nem foglalkoztak érdemben ilyen kérdésekkel, tekintve, hogy a diákképviselőnek ez a hivatalos formája előttük jó részt ismeretlen volt.

Ami azonban a legjelentősebb felszínre hozója volt az elindulásnak – pontosabban az állandó készenlétnek – az az őszi szupplikáció volt. Szintén említettem már, hogy a patakiak bírták volt professzoraik ígéretét, mely szerint ősszel is, karácsonykor is a gyűjtéseket és a legációk szolgálatokat nem a

Tiszántúlon, hanem saját kerületükben fogják végezni. Ez ügyben az október hónap nagy része a szupplikációra való hívás várásának jegyében telt el. Az eredeti indulási időpont október 27-e lett volna, de a pataki professzorok levélben kérték, hogy Debrecenben már 25-re engedélyezzék a Sárospatakra való távozást. Később ez az időpont is módosult, de akkorra az eseményeket már nem lehetett részeiben szemlélni.

Ezzel a szupplikációs ügygel párhuzamosan, illetve néhány nappal előtte ült össze a Tiszáninneni egyházkerület s hozta meg történelmi jelentőségű határozatát. A már szintén részletesen tárgyalt állásfoglalás szövegét, legfőképpen pedig annak szellemiségét nem lehetett titkolni a volt patakiak előtt sem. Október 17-én Darányi Lajos, a kollégium lelkésze Orosz Imre (V. é. hallgató) címére írt egy személyes hangú levelet (másnap ez már Debrecenben volt), de a levél végén az alábbi közlés is olvasható: *„Tegnap volt kerületi gyűlés, mely a következő határozatot hozta. Nem titok, de azért ne publikáljátok. Ti, a testvérek olvassátok el. Ne beszéljétek róla, hanem imádkozzatok érte.”*⁶⁰ Nyilvánvaló, hogy nem mindenkinek szólt ez a levél, de a határozat szövege nem maradt titokban. Két nappal később, 20-án, Kőrössy József (V. é. hallgató) is kapott egy példányt Csorba Lászlótól, a tiszáninneni püspöki titkártól. Ő már így írt: *„A kerületi közgyűlésünk határozatát a pataki teológiával kapcsolatban mellékelten küldöm neked és rajtad keresztül a többieknek. Gondolom, hogy érdekelni fog mindnyájatokat.”*⁶¹ A 19-i dátumot később, egy novemberi kérdésre Csorba László meg is erősíti.⁶² Bojtor István Csorba László közlése alapján elmondja, hogy Enyedy személyes kérése volt a határozat eljuttatása Budapestre, Debrecenbe és Párára, természetesen úgy, hogy sokan nem említik a püspöki kezdeményezést.⁶³ Október derekán tehát a volt patakiak kezében volt a kerület határozata, bennük pedig a szándék a kerület segítségére és a szeretett pataki iskola megmentésére, a szupplikáció idejének közelségében pedig alkalom is nyílt a visszamenetelre. *„Ha az öregek megtették a maguk lépését, akkor az ifjúságnak is tenni kellett”* mondta erről Janka Lajos.⁶⁴ Lenkeyné Semsey Klára hasonlóképpen fogalmaz: *„Szerettük volna visszanyerni a teológiát, igyekeztünk az egyházkerületet küzdelmében erősíteni.”*⁶⁵ *„Mi volt a célja a közös kivomulásnak?”* kérdezte később az ügyben vizsgálatot folytató Pákozdy László Márton prodékán kérdőíve, *„hogy megmutassuk ragaszkodásunkat a pataki teológiához és ebben feleljünk az egyházkerületi gyűlés határozatára,”* „...hogy az egyházkerület visszakapja ismét a sárospataki teológiát” válaszolta Mészáros István, illetve Szombathy Gyula (I. é. hallgató).⁶⁶ A diákok körében tehát megfogalmazódott, hogy mindenképpen tenni kell valamit, hiszen abban egyetértettek: a likvidálás törvénytelenül ment végbe, csak az ügyben nem

volt egységes az álláspont, hogy mit és mikor. Nemsokára azonban ezekre a kérdésekre is megszületett a válasz.

A már említett szupplikációs készülődés dátumát már október 9-től, szinte naponta változtatva várták. Október 18-án Farkas László professzor telefonált Patakról Debrecenbe, hogy szeretne Orosz Imrével beszélni. Ezt lehetővé tették neki, majd a beszélgetés után kérte az akadémiai titkáron keresztül Tóth Endrét, hogy Kotsis Istvánt, Kőrössy Józsefet, valamint Orosz Imrét engedje el Sárospatakra. Ők hárman aztán személyesen is engedélyt kértek és csak annyit mondtak: a kerületi gyűlésről, a zsinatról és a szupplikációról kell tájékozódniuk. Az engedélyt Tóth Endre megadta, bár visszaemlékezése szerint nem volt teljes nyugalomban: „*még aznap beszéltem a seniorral, hogy mit tud erről a dologról?*”⁶⁷ Pénteken távirat is jött Sárospatakról, kérve a már fentebb említett 25-i utazást, csakhogy szombaton, 20-án a Patakról visszaérkezett Orosz Imre Nagy Barnától hozott levelet, melyben az volt olvasható, hogy már 22-én, hétfőn el kellene indulni a patakiaknak. Ezek után nem sokkal Tóth Endre hírére vette, hogy a zsinaton szó volt a szupplikációról és ott november 11-ét jelölték meg egységes időpontnak. Így Tóth Endre Orosz Imrétől arra való hivatkozással, hogy egységes időpont van, az engedélyt megtagadta. Ezek után pedig értesítette Péter Jánost és megkérte beszéljen Enyedyvel, hogy a debreceni patakiakat volt professzoraik is próbálják megnyugtatni. Még a szombati nap folyamán tapasztalható volt, hogy a sárospatakiak folyvást együtt vannak, beszélgetnek, de máskor sem volt ez másképp, kívülről nem lehetett megállapítani, előre jelezni semmit.

Az előbb felsoroltakhoz képest több információval rendelkezünk a volt részvevőktől, azoktól, akik szervezték és részt vettek, illetve nem vettek részt a szökésben. A három, Patakról kikért teológus elutazásának előzményeként történt 18-án,⁶⁸ hogy egy volt pataki teológus, aki Pestre került, Debrecenbe érkezett. Kulcsár István így emlékszik: „*Cseh Lajos jött le Pestről és azt mondta: a pápaiak már elkészültek, mi lesz veletek?*”⁶⁹ Kotsis írja, hogy „*visszamentek, hogy kikényszerítsék a pápai teológia visszaállítását.*” „*Az a kérdés, meg akarjuk-e tenni mi is ugyanezt a pataki teológia visszaállítása érdekében?*” Cseh Lajos aznapra várt táviratot Vizi Istvántól Pestről a pápai teológusok akciójának sikerességéről. Ha sikerrel jártak akkor: „*Csomagot megkaptam,*” ha nem indulnak, vagy bizonytalan a helyzet, akkor „*Egyelőre nem megyek,*” ha végképp sikertelen, akkor „*Csomagot ne küldj*” táviratszöveg fog érkezni, közölte barátaival. Ő emellett természetesen tájékoztatni akarta a pesti patakiakat is, ezek a lehetséges táviratszövegek: „*Ruha nem kell,*” „*Peti beteg,*” „*Marit várom.*” Abban az esetben, ha a diákság és a professzorok is egyetértenek az akcióval, Cseh Lajos azt készült táviratozni, hogy „*Szombaton mehetünk.*” Ilyen egyszerűen és nyíltan.

Ezek után, még aznap délután ötkor utazott el Debrecenből a már tárgyalt pataki hívásra Kotsis, Körössy és Orosz, Cseh Lajossal együtt, aki addigra megkapta a pestiek „*Csomagot kaptam*” szövegű táviratát. Természetesen magukkal vitték a volt patakiak által aláírt kérvényt, melyben kérték az iskoláév minél hamarabbi megindítását.

Október 19-én, pénteken reggel fél kilenckor megbeszélést tartottak a pataki tanári karral. A teológusok itt találkoztak Szabó Zoltánnal, Újszászy Kálmánnal, Nagy Barnával, Koncz Sándorral, Farkas Lászlóval, Darányi Lajossal, Szabó Ernővel. A teológusok előadták kéréseiket és az aláírt kérvényt. Választ kértek. Újszászy miután kikérdezte, hogy magán akcióról vagy csoportos elhatározásról van-e szó, azt mondta, hogy ő támogatja az ifjúságot, mert „...*az ifjúság ilyen sorsdöntő kérdésekben mindig előrébb járt tanarainál.*”⁷¹ Nagy Barna javasolta, hogy csak a második félévet kérvényezzék, Koncz Sándor máris a szállást és a kosztot kezdte szervezni, Farkas László pedig félelmének adott hangot, lehet-e valami egyházi belügy egy totális államban? Nem lesz-e megtorlás? Szabó Zoltán is így fogalmazott „*Egy ilyen államrendnek nem okozhat gondot ennek a szervezkedésnek a leállítása.*”⁷² Szabó Ernő jólesően hallgatta a teológusokat, de romantikusnak tartotta elképzelésüket. Darányi viszont azt mondta: „*Most hallgassanak az okosok.*” Ő a maga részéről mindenben támogatja az ifjúságot még akkor is, ha lehet, hogy ez egyházszakadáshoz is elvezethet. Darányi Lajos és Nagy Barna kíséretében Enyedyhez utaztak Miskolcra, Cseh Lajos pedig Farkas Lászlóval Pápára ment tájékozódni. A miskolci utazás nem remélt eredményre vezetett, mert miután előadták kérésüket, enyhén rosszálló, de egyáltalán nem elutasító választ kaptak. „*Legjobban szeretném, ha a fiúk már Patakon lennének,*” mondta akkor Enyedy. Aztán elmagyarázta, hogy a kész helyzet, a „*fait accompli*” arra kötelezhetné az illetékeseket, hogy engedjenek a nyomásnak. „...*én, mint apa, csak nem mutathatok ajtót hazatérő fiaimnak?*” kérdezte akkor.⁷³ Még 19-én este visszatértek Sárospatakra, hogy onnan másnap, szombaton Orosz Imre és Körössy Debrecenbe, Kotsis pedig Budapestre utazzon, magával vivén a szupplikációs elengedést kérő, Nagy Barna által írt levelet. Tóth Endre, ahogy említettem már, nemleges választ adott az indulás kérésére és ugyanígy tett Budapesten Pap László is. Mellesleg Pesten a pápaiak akciója lelepleződött és az az időben ott lévő pataki professzor, Farkas László, aki néhány napja még a legtartózkodóbb volt a hazatérés ügyében rémülten szervezte a patakiak Exodus-tervének titkosítását. Ez utóbbi hírrel Budapestről befutott Debrecenbe Kotsis, így tulajdonképpen szombat este együtt volt Debrecenben a szinte teljes pataki teológus gyülekezet. Ha ehhez még hozzá vesszük az aznap, egyenesen a miskolci püspöki titkárságról érke-

zõ mindenkinek „*dedikált*” közgyűlési határozatot, elmondható, hogy a pataki teológusok hangulata, állapota lélektanilag és egyáltalán minden szempontból a legalkalmasabb volt arra, hogy elszánják magukat az indulásra. A szökés megszervezése a végső stádiumba ért. Vasárnap reggel Kotsis elutazott Sárospatakra, hogy tájékozódjon és amint lehetséges üzenetet küldjön. Egy ideig semmi hír nem érkezett, ekkor Orosz Imre felhívta Darányit és elmondta, hogy mit terveznek. Darányi megpróbálta lebeszélni és kérte, hogy ne induljanak. Ezek után mégiscsak jelentkezett Kotsis és közölte (Körössyvel), hogy valóban aggódnak a professzorok, mégse induljanak tehát. Kotsis ekkor nemcsak Darányival, hanem Szabó Ernővel és a gimnázium igazgatójával, Szabó Gyulával is beszélt. Utóbbi annak a félelmének is hangot adott, hogy mi lesz, ha netalán bosszúból, ellenlépésként a gimnáziumot és az egész kerületet is megszüntetik? Eközben a Debrecenben maradtakat alig lehetett visszafogni, még aznap, vasárnap délután indulni akartak. Délután négykor kezdődött volna az indulás, azonban negyed négykor Kotsis telefonált Patakról és elmondta a Darányival, illetve a Szabóékkal folytatott beszélgetések eredményét. A debreceniek megnyugszanak, mire egy kicsit később távirat is érkezik Kotsistól, „*Maradjatok!*” – üzenettel.⁷⁴ Estére befut maga Kotsis is. Ekkorra azonban a szupplikációra felhasználandó útiköltséget, melynek kezelésével Janka Lajos, mint ifjúsági elnök volt megbízva a patakiak között, szétosztották, s estére (az esti istentiszteleteken találkoztak a fiúk a lányokkal, illetve Tóth Gábor értesítette őket)⁷⁵ a terv elkészült. Az este patakról megérkező Kotsis újra csak azt tudta mondani, hogy különös volt a professzorok magatartása, helytelenítő, nem bátorító, de nem is elutasító, s ekkor a diákság nagy része úgy döntött: lehet, hogy ez a viselkedés a tanárok részéről csak a felelősség elhárítását célozza, s ha amúgy ők sem ellenzik, elindulnak.⁷⁶

Vissza Sárospatakra

Klasszikus konspiráció volt a patakiaké, minden részletre kiterjedt. Először is, hogy ne legyen feltűnő, amikor a kapun majd kimennek, már napokkal előbb elkezdték „*szoktatni*” a portást ahhoz a látványhoz, melyet négy-öt fő volt patakiakból álló csoport rendszeres kivonulása jelentett. Ezenkívül a lányok tulajdonképpen csomagok nélkül, semmit be nem pakolva hagyták ott az internátust. Az állomáson, a vonaton „*nem ismerték egymást,*” sőt, a nyíregyházi átszállásnál is különös gondot fordítottak az elvegyülésre, az állomás épületébe is csak közvetlenül a Balsa felé induló kisvonat elindulása előtt mentek be, mert attól tartottak, Debrecenből értesíthetik a nyíregyházi esperes-aspiráns lelkészt, Békeffit.⁷⁷ A diákság 7-8 fős csoportokra oszlott, mindegyiket egy-egy

diákvezető szervezte és kísérte. Ezek külön-külön vonultak, külön is utaztak, meg a nyíregyházi átszállásnál sem „ismerték egymást,” ahogy erről Kotsis István tájékoztatott. A kisvonat egyenesen Balsáig vitte utasait, akik csónakokon keltek át a túlsó partra, Tiszáninnenre haza, és érkeztek Patakra.⁷⁹

A felébredt kollégiumban eközben gyanússá vált a helyzet, Lenkeyné Semsey Klára így emlékezik: „*Úgy hallottam, mikor Czeglédy professzor úr óráján utánanézett a hiányzóknak, kiderült, hogy a hiányzók szinte kivétel nélkül patakiak voltak.*”⁸⁰ Ugyanő mondta el azt is, hogy a Debrecenben maradtak közül voltak olyanok, pl. Nagy Tibor, akiket már reggel elővett a kollégiumi vezetőség, de ők ígéretükre hivatkozva, 10 óra előtt nem nyilatkoztak. Ennek a közlésnek ellentmondani látszik az a már többször idézett dékáni jelentés, melyet Tóth Endre december 4-én vitt a DRTA gyűlése elé. Ebben a dékán megjegyzi, hogy a tárgyalt napon ő, személyesen 9-kor beszélt Nagy Tiborral (IV. é. hallgató), aki azonnal ajánlkozott arra, hogy az eltávozottak után indul. Mellesleg Tóth Endre azonnal levelet küldött Péter Jánosnak, melyben tudatta vele, hogy a „*Sárospataki hallgatóságunk nagy rész elhagyta az akadémiát. Az itt maradt tíz hallgató közül hatnak a kihallgatásából az derült ki, hogy az ifjúság értesülése szerirat a sárospataki teológia nem szűnt meg, azt az egyházkerületük tovább működteti.*”⁸¹ Tóth Endre elmondta még, lehet félreértett szupplikációs elindulásról is szó, és azt is közli, hogy követet küldött a távozók után, majd a további részletes tájékoztatásokat megígérve zárja a levelet. Akárhogyan is volt, nem sokkal az indulás után a dékán és a püspök is tudott a szökésről.⁵²

Október 22-én, délután három órakor a volt patakiak újra Sárospatakon voltak. Negyed négykor gyűlést tartottak az imateremben, ahol előterjesztették és aláírták az egyházkerületi elnökséghez intézendő kérvényt.⁸³ Ezt segítő szándékkal maguk a professzorok is átnézték, majd megválasztották az Enyedyhez induló küldöttség tagjait. Orosz Imre egy kis pihenőt kért, ezért helyére Kulcsár Istvánt választották. Úgy tervezték, hogy még aznap, a délutáni vonattal mennek Pestre, azért oda, mert a Konventre Enyedy már Miskolcra ment. Mielőtt elindultak volna, befutott Nagy Tibor Debrecenből és hozta Tóth Endre üzenetét. „*Az ifjúság válasza a dékáni visszahívásra az volt, hogy előbb megvárják a Budapestre küldöttek visszaérkezését.*”⁸⁴ Nagy Barna ekkor táviratozott Debrecenbe és türelmet kért a patakiaknak.

Kérvénnyel Budapesten

A küldöttek éjjelre Budapestre érkeztek, és megtudták, hogy a pesti patakiak lelkesedése már nem olyan, mint volt, de visszaindulnak, ha Enyedyvel beszéltek és ő bátorító választ ad.

Október 23. 8 óra. A lánya lakásán megszálló Enyedy fogadta a pataki küldötteket. A visszaemlékezések tanúsága szerint nagyon szomorú volt: „Elmondta, hogy ő már feltette az életét erre az ügyre, de minket akar megmenteni, ezért nem írhatja alá kérésünket. Közölte velünk az előző napi konventi elnökségi ülés nagy harcát.”⁸⁵ A küldöttség tovább kérlelte, mire Enyedy azt mondta: „Nem tehetem, fiaim. Az állammal állunk szemben... rátok való tekintettel nem tehetem.”⁸⁶ Valóban, a Konventen Enyedy előadta a kerület sérelmeit, mire a válasz a már egyszer említett vád volt, mely szerint a kerület határozata „nem csak elhajlás, hanem törés.”⁸⁷ „Nagyon nekem estek” mondta fiainak Enyedy. Fel is ajánlották neki, hogy mondjon le, de ő nem tette ezt meg, mindezek után azt javasolta a küldötteknek, hogy menjenek vissza. „Bíztok ti énbennem?” kérdezte tőlük. „Akkor menjeteK vissza,” hangzott a kérés.⁸⁸ Búcsúzóul a püspök mind a négyünket megcsókolt, majd csukló zokogások közepette váltunk el egymástól.

Délelőtt 11-re Darányi és Nagy Sándor Béla is Budapestre érkezett, a konventi ülésre. A pataki teológusok találkoztak velük délután. A megbeszélésen jelen volt még Nagy Barna és Szabó Zoltán is. Itt a professzorok elhatározták: a szintén Pesten tartózkodó Tóth Endrét felkeresik és elmondják neki, hogy visszamennek a patakiak. Tóth Endre ekkorra már beszélt Enyedyvel, akitől megtudta, hogy Pesten van a patakiak küldöttsége. Személyesen is találkozott Nagy Barnával.⁹⁰

Másnap Tóth Endre a hozzá érkező küldöttségnek elmondta, hogy Péter János püspöknél megpróbál kedvező következményt kijárni. Ezzel a Budapesti legáció véget ért.

Újraindult kollégium

Amíg a pesti események zajlottak, a kollégiumot újra benépesítő teológusok folytatták pataki diákéletüket ott, ahol abbahagyták. Fegyelmezetten és komoly napirenddel elfoglalva töltöttük azt a néhány napot. Koncz Sándor pl. tovább magyarázta a Filippi levelet, írta visszaemlékezésében Benke György (II. é. hallgató).⁹¹ Tulajdonképpen azokat a csendes napokat pótolták be, melyek az évnnyitó elmaradásával elvesztek. Bibliaórákat, istentiszteleteket, áhítatokat tartottak, beszélgettek a professzorokkal, várták a híreket. Az internátusi elhelyezést és az étkezést Koncz Sándor segített megszervezni, az újra otthon lévő teológusok nagyon jól érezték magukat.

Jellemző, hogy majdnem 50 év távlatából is arra a szűk három napra (hétfő délutántól szerda délutánig) egybehangzóan úgy emlékeznek a résztvevők, hogy hosszú napok teltek el Patakon. Mélységes szomorúsággal vették tehát a hírt, hogy vissza kell menni. Szerdán, amikor megkapták Nagy Barna üzenetét Pestről, csak kevesen kezdtek el pakolni. Mindenki reménykedett. Azt gondolták, Nagy Barna nyomás alatt üzent nekik. Azonban nemsoká megérkeztek a küldöttek is, immár véglegesnek nyilvánítva a választ. „Kotsis azt mondta a pataki állomáson, hogy ez nem csak egyházi, hanem állami döntés. A teológiát visszaállítani nem lehet, vissza kell menni Debrecenbe” emlékszik vissza Janka Lajos, aki a küldötteket fogadta.⁹²

Az utolsó áhítatra is sor került szerdán, amin is a Zsolt. 121:7-8 alapján Darányi Lajos prédikált. Benke György emlékei szerint: „Bátorság kellett ahhoz, mondta, hogy Debrecenből eljöttetek és most bátorság kell ahhoz, hogy visszamenjetekek, de Isten áldása volt ezen az eseményen és az Ő áldása lesz visszameneteleteken is.”⁹³ A sárospataki teológusok ezek után – más választás nem lévén, visszatértek Debrecenbe.

Megint és végleg Debrecenben

Október 25-én, csütörtökön a debreceni teológián a tanítás zavartalanul folytatódott, a hallgatói létszám kiegészült a patakiakkal. Tóth Endre már délelőtt, az előadáson arra kérte a diákságot, hogy „az atyafiak fogadják engedelmesen ami történt s tekintsék kegyelemnek, hogy lelkeszi pályára készülhetnek, s ne tekintsék, hogy az erre való készülésre hol van kijelölve a hely!”⁹⁴ Tóth Endre is megnyugodott valamelyest. Nyugodtságát megalapozhatta az a püspöki távirat, melyet tulajdonképpen ő adott fel Pestről, de Péter János utasítását tartalmazta és úgy szólt, hogy a patakiakat szeretettel kell fogadni. Tudható, hogy szóbelileg így utasította a dékánt: „az ügyet ne hozzuk elő a teológusok előtt, s mintha mi sem történt volna, úgy folytassuk munkánkat.”⁹⁵ A visszaemlékezések szerint valóban nyugodt volt a légkör, az eseményeket senki sem hozta szóba, valószínűleg nem volt még kész a koncepció. Senki sem számított arra, hogy később mégiscsak lesznek vizsgálatok. A Tóth Endre által írt, szinte naplószerű „Pro memoria” első részét, mely az eseményeket október 18-tól a hétfőn történetkéig rögzíti, Péter János a feljegyzés készítőjétől már szerdán délelőtt megkapta. A „Tájékoztató”-t, a „Pro memoria” folytatását, mely a hétfő után történeteket foglalja össze, valószínűleg pénteken, 26-án zárta le Tóth Endre azzal a céllal, hogy a másnap, október 27-én tartandó kari értekezleten az ügyről keveset tudó professzorok is értesültek legyenek. Kétségtelen, hogy ha nem is az azonnali vizsgálat, de a tájékoztató, az elemzés igénye megvolt a felettes szervekben.

Vizsgálatok

A tanári kar a szupplikáció után, mely végül november 8-ától megtartott, elrendelte a konkrét vizsgálatot is, ezt a munkát Pákozdy prodekán vállalta, ő állította össze a 14 kérdésből álló kérdőívet, és ő hívta össze az ifjúságot is. „Pákozdy lejött az ebédlőbe, és kihirdette, hogy minden patakinak a Díszterembe kell mennie” emlékszik Janka Lajos.⁹⁵ A kérdőív kitöltéséhez szét kellett ültetni az ifjúságot, és mégis a legmeglepőbb módon közel azonos válaszok érkeztek. Az egyik legérdekesebb talán a 12. számú kérdés, mely a pataki professzorok részvételét firtatja. A diákság egybehangzóan próbálta védeni volt tanárait: „Milyen szerepe volt a dologban a sárospataki vezetőségnek, professzoroknak?” – szölt a kérdés. Nagyjából ezek a válaszok születtek: „Semmilyen. Minden beleegyezésük ellenére történt. Még vasárnap délután is telefonáltak, nehogy elmenjünk” – írta Barcza József (I. é. hallgató). „Semmilyen, legfeljebb a visszaküldés,” – vallotta Szabó Gabriella (II. é. hallgató). „Mi voltunk a kezdeményezők, ők meglepődtek, mikor meghallották kérésünket. Próbáltak lebeszélni. De ők is patakiak és szívük szerint ők is örültek volna, ha megnyílik az iskola, – írta vallomásában Kőrössy József – s hátha éppen az ifjúságot használta volna fel az Isten most erre. Ők a helyzet komoly felmérésére szólítottak fel minket.”⁹⁷

Megszülettek tehát a vallomások és ezen kívül személyes elbeszélgetések is folytak. A vizsgálat lefolytatását követően Tóth Endre egy november 10-i dátummal ellátott „Dékáni jelentésben” összefoglalta az eseményeket, és szinte mindent bevett, ami erről az esetről kideríthető volt a vallomásokból és a dokumentumokból. Jelentését úgy zárta, hogy a Kar a vizsgálatról és annak eredményéről tudomást vett, azokat megismerte. A tanári kar így nyilatkozott: „...az egész ügy a mi részünkről nem minősíthető másnak, mint fegyelmsértésnek, igazolatlan eltávozásnak...”⁹⁸ Ezért a Kar egy esetleges fegyelmi megindításának nem látta szükségességét és leszögezte, hogy: „súlyosabb fegyelmi beintetés kiszabása káros következményekkel járna.”⁹⁹ Tehát az történt, hogy – bár pontosan tudták, fegyelmi vétség volt az elmenetel és voltak aggályos kérdések (pl. az utazási költség, mely az egyik legjobban vitatott dolog volt) – mindenki igyekezett a jó rend kedvéért és a botrány elkerülése miatt is az események felett a legkisebb felszínen tartással napirendre térni. Nem lehet pontosan megállapítani, hogy miért viselkedtek így a debreceni professzorok. Janka Lajos és Kulcsár István arra emlékszik, hogy jóindulattal és segítőkész szándékkal voltak irántuk, „altatták az ügyet” mondta Janka Lajos.¹⁰⁰ Mészáros István egyenesen egy hónap elteltére emlékszik. Elképzelhető, hogy volt valamilyenfajta rokonszenv a tanári karon belül. Maga

Tóth Endre is úgy emlékezik a „*Pro memoria*” folytatásában, hogy a konventre utazván több emberrel is beszélve, úgy érezte, sokan rokonszenveznek a patakiakkal. Fontos dolog még, hogy az ügyben valló patakiak sehol sem neveztek meg egyértelmű értelmi szerzőt, vezetőt. Szinte kivétel nélkül úgy nyilatkoztak, hogy közös akció volt az Exodus. Aki nem ezt mondta, az vagy „*nem emlékezett*” arra, hogy kitől hallott először a dologról – ilyen volt Várady József (III. é. hallgató), – vagy azt mondta, például Bottka Ferenc (III. é. hallgató), hogy „*erre a kérdésre lelkiismereti okokból nem válaszolok*.”¹⁰¹ Nem volt tehát egyértelmű főbűnös, mellesleg félő volt, hogy az Exodusban összefogó, előzőleg marakodó, ellenséges, vagy nem túl testvéri teológus csoportok a visszatérés után még jobban összekovacsolódva egy esetleges kollektív bűnösséget fognak választani, ez pedig tényleg botrányhoz vezetett volna.

Ennyiben azonban az ötvenes éveket és az akkori állami és egyházi vezetést ismerve nem maradhattak a dolgok. Ha a tanári kar nem lépett, lépett helyette a Tiszántúli kerület. Már az első nagy „*nyomozati*” munka és az említett tanári állásfoglalás után az elégedetlen kerület, illetve Péter János lépett a további teendők ügyében. A Tanári Kar leiratot kapott a püspöktől ezzel a szöveggel: „*A Debreceni Theológiai Akadémia növendékei egy csoportjának engedély nélküli eltávozása ügyében a vizsgálatot elrendelem. A vizsgálat iratait a Dékán úrtól megkaptam. Ez iratokat a Főtiszteletű Tanári Karnak megküldöm azzal, hogy az ügyre vonatkozó határozatát hozza meg*”¹⁰² Tehát az első nagy vizsgálatok után, külön kerületi utasításra, újra felvették az ügyet.

A teológia tanári kara ez ügyben december 4-én tartott rendkívüli ülést. A napirend túlnyomórészt az Exodus-kérdéssel foglalkozott. A dékán már az ülés kezdetén bejelentette: a Karnak az ügyben határozatot kell hoznia. Az események leírása a jegyzőkönyvekben a felvett vallomások és egyéb hírszerzések alapján pontos és részletes. Az események sorakoztatása azonban több helyen is vet fel kérdéseket. Az kétségtelen tény, hogy Cseh Lajosnak, Kotsis Istvánnak, Körössy Józsefnek és Orosz Imrének vezető szerepe volt a szervezésben. Egyértelmű, hogy a határozatnak a kollektívum elismerése mellett meg kellett határoznia a személyes felelősöket is, meg kellett állapítania, hogy kik a büntetendők a teológusok közül. Mert az is nyilvánvaló, hogy a kerületnek büntetnie kellett, mivel a konvent büntetni akart. Így lehett, hogy bekerült a fő vádoltak közé Janka Lajos, mint az évi ifjúsági elnök és Kulcsár István, akit – Orosz Imrét váltandó – a diákság az október 23-i pesti követségbe beválasztott, s aki mint negyedéves az ifjúsági titkár posztját töltötte be. Miután a Kar megállapította, hogy „*az iskolai fegyelem megsértésének olyan ténye áll előtte, mely büntetés kiszabását teszi szükségessé,*”¹⁰³

holott néhány nappal előtte még nem ez volt a véleménye, meg kellett neveznie azokat, akik súlyosabb vétséget követtek el. Az előbb soroltak közül kimaradt, de a határozat elsőként említi Nagy Tibort (IV. é. hallgató), aki „*a kérvényt aláírta, de dékáni engedély nélkül Debrecenből el nem távozott.*” Engedéllyel ment a már Patakon lévők után, látván, hogy nagy baj származhat később a szökésből. A tényekhez tartozik, hogy később, már a vallomások összegyűjtésének idején, mikor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy büntetések lesznek, Nagy Tibor úgy döntött: együtt akar büntettetni azokkal, akik mégis elmentek, annak ellenére, hogy ő tulajdonképpen semmi törvénybe ütközött nem tett. Nagy Tibor mellett szintén ilyen kérvény-aláírók voltak, de el nem távoztak: Pándy András (IV. é.), Farkas Zoltán (IV. é.), Horváth Lajos (IV. é.), Szondy Péter (IV. é.), Hézsér Lajos (V. é.) pedig a dékáni hívásra azonnal visszatért.

Voltak olyanok, akik nem tartózkodtak Debrecenben, de amikor Debrecenbe érvén értesültek az Exodusról, azonnal a többiek után indultak. Őket azért ítélték meg enyhébben, mert a kérvényt nem írták alá: Iszlay Jenő (II. é.), Keresztessy László (IV. é.) és Takács Pál (I. é.). Mészáros István az elutazás előtti este, vasárnap érkezett Debrecenbe, de értesülvén a szökésről, azonnal az ügy mellé állt. Akik semmilyen büntetésre nem számíthattak, azok voltak a kérvényt nem aláírók illetve el sem távozó: Csonka Júlia (II. é.), Szabó Zoltán Aladár (I. é.), Tóth Gabriella (III. é.), Veres Borbála (I. é.).

A továbbiakban egyértelműen fogalmaz a határozat: a felelősség azoké, akik először hallottak a tervről és állásfoglalásuk hatott az ifjúságra: Janka, Kotsis, Körössy, Kulcsár, Nagy, Orosz. Ők kapják majd a legsúlyosabb büntetést. Kettő közülük, Janka és Kulcsár, úticsoport-vezetőként is felelősek. Rajtuk kívül vezetők voltak még: Barcza József, Batka Ferenc, K. Kovács János (III. é.), Szabó Albert (III. é.) és Tóth Gábor. Ők az előbbiektől kisebb, de példás büntetésre számíthattak.

Megtorlás, konventi törvénykezés

Eközben, december 4-én ülést tartott a Tiszáninneri kerület: ezen az ülésen Enyedy előterjesztette a teológia bezárására vonatkozó javaslatát. Hosszú, fárasztó, nyomasztó légkörű volt az ülés, fontosnak tartotta Enyedy, hogy a zsinathoz küldendő püspöki jelentéséhez kommentárt fűzzön, az alábbi idézetek magyarázat helyett állnak, nem igényelnek külön szavakat. „Bizonyára meglepetést, sőt feltűnést okoz, hogy a beterjesztett törvényjavaslat-hoz és pedig mellette én szólalok fel elsőként... „*Hivatkozom Dávid királyra, akire csak annyira hasonlítok, hogy pontosan azt tudom magamról, amit ő elmond magáról az 51. zsoltárban. Az ő esetére azért vagyok kénytelen hivat-*

kozni, mert az megvilágítja az én mostani felszólalásomat. Az eset a II. Sám. 12-ben van leírva. A sárospataki teológia érdekében mi is elsírtuk könnyeinket, megtartottuk böjtjeinket és elmondottuk érveinket. Miután azonban beláttuk, hogy ezzel a főiskolán nem segíthetünk, hanem ellenkezőleg, azt tartjuk hivatásunknak, hogy előmozdítsuk ennek a törvényjavaslatnak egyhangú elfogadását. Legyen szabad azt a vigasztalást, amit én ebben a dologban ma reggel kaptam, átadnom a tiszáninneri és dunántúli testvéreimnek is. Ezt a vigasztalást a Ján. 15-ből merítettem. Ha a szőlőtökérről lemetszik a vesszőt, a tőke sír a vessző után, de mikor felszárad a könnye, akkor elkezd fahasztani az új rügyet, hajtani az új vesszőt, teremni az új gyümölcsöt. Én azt hiszem, hogy akkor vagyunk mi igaz patakiak és pápaiak, ha úgy viseljük magunkat, mintha nyertünk volna. Sőt, ha így viselkedünk akkor azért, amit elvesztettünk, – bár ez nekünk ma hihetetlenül hangzik – megnyerjük még ideleln a jobbat és megnyerjük oda-fenn azt, amit Isten készített a hitben engedelmeseknek, s az Őt szeretőknek.”¹⁰⁴ A zsinat a már novemberben elkészített törvényjavaslatokat, az indoklásokkal együtt¹⁰⁵ ezek után egyhangúlag elfogadta.

Konventi ügyintézés

December 5-én Enyedy Andor megkapta a budapesti teológia jelentését az ottani eseményekről, hogy át tudja tanulmányozni a másnapi, 6-i konventi elnökségi tanácsi ülésig. Valószínű, hogy a debreceni kari határozatnak is ez lehetett a sürgető indoka: a Konvent akart dönteni a kérdésben. Külön fájdalom, hogy többek közt Enyedynek is részt kellett vennie benne. A zsinati-konventi elnökség aztán meghallgatta a budapesti és a debreceni jelentéseket és egyhangú határozatban „megállapította és javasolta a következőket:” Először is: az ügy olyan horderejű, ami meghaladja a teológiák illetékességét, másodsor: az új iskolai törvények még nem létezők, a jelenlegi fegyelmi szabályzatok alapján kell eljárni. Ez is világos, még nincs új törvény, a régít kell alkalmazni. De „a budapesti és debreceni teológiai akadémiáknál életben lévő fegyelmi gyakorlat a most tárgyalt ügy rendkívüli természetére való tekintettel nem alkalmazható megnyugtató eredménnyel,”¹⁰⁶ tehát: rendkívüli eljárást kell alkalmazni. Egyértelmű és világos dokumentum: a konventi elnökség döntött a volt pápaiak és patakiak ügyében, s tette ezt úgy, hogy tulajdonképpen nem volt jogalapja rá. Persze nem is folytatott vizsgálatot és nem szabott ki büntetést, hanem megkérte „a dunamelléki és a tiszántúli egyházkerületek elnökséget, hogy a döntést hozza meg.”¹⁰⁷

Az egyházkerületek, pontosabban Péter János, illetve Bereczky Albert döntésüket meghozták, a debreceni teológia tanári kara december 8-án újabb

rendkívüli ülésre gyűlt össze. Az ülés menete zökkenőmentes, kimért és pontos volt: meg kellett állapítaniuk a kerület döntésének helyességét és ki kellett mondaniuk, mint illetékeseknek, hogy a felsoroltak vétkesek, felelősek, és büntetésüket, melyet a kerület hozott, azonnali hatállyal megkapják.

A határozat „enyhített” büntetéseket említ. Kotsis Istvánt és Körössy Józsefet az akadémiáról kizárták, Janka Lajost és Kulcsár Istvánt consilium abundival (tanácsló elutasítással) szintén elküldték. Nagy Tibort és Orosz Imrét félélvessztésre ítélték és ugyanígy járt Batka Ferenc, Barcza József, K. Kovács János, Szabó Albert és Tóth Gábor is. A Karnak nem volt más dolga, minthogy az ifjúságot ítélethirdetésre azonnal összehívta. Eközben a teológusok még reménykedtek – mivel mit sem sejtettek abból, ami körülöttük, felettük történt. Az októberben még autonóm döntést ígérő professzorok immár nem tehetek semmit. Kulcsár István úgy emlékszik, hogy politikai okai voltak annak, hogy nem a tanári kar döntött,¹⁰⁸ Janka Lajos is biztosra vette Tóth Endre közlése alapján, hogy egészen az ÁVÓ-ig gyűrűzött az ügy, Benke György szintén említi nagykabátos, idegen emberek sétáját Patakon, október 21 és 23 között. Később, már a döntés után a Nagyállomásig „államvédelmisek között mentünk,”¹⁰⁹ – emlékszik Janka. Akárhogyan is volt, tény, hogy nem hozott, nem hozhatott hatáskörén belül döntést a kar, hiába „próbálták húzni az ügyet,”¹¹⁰ hiába próbált meg mindent Tóth Endre, hiába volt az egyházi közvélemény egyhangú támogatása, az 1951-es Magyarországra nem szabad demokratikus, törvényes ügyintézés, folyamatokat visszaálmódni. Ma már pontosan tudható, ennél kisebb dolgok miatt is eltüntethették emberek százait, ezreit és ez alól az egyházak sem lehetek kivételek. Mellesleg, ha a református egyház felsőbb vezetése egy abszolút törvényellenes döntést (az akadémiák bezárását) véghez tudott vinni, mi volt néhány teológus kicsapása? Janka Lajos és Kulcsár István még ma is úgy látta, isteni kegyelem, hogy nagyobb büntetést nem kellett elszenvedniük.

Am a teológus ifjúság nem azért volt még az ötvenes években is protestáns és ifjúság, hogy tétlenül nézze testvérei kálváriáját. Már említettem, hogy kezdetben mennyire a kollektív felelősség szellemében vallottak az Exodusban résztvevők. Amikor december 8-án az ítéletet kihirdették, mindenki porig sújtva ült a teremben, Tóth Endre az elítélteket szobájába hívta, nyugtatni kívánt, de semmit sem tudott mondani. „*Akkor eszméltünk rá, hogy mi történt és hogy milyen súlyos dolgot tettünk,*” – emlékezik Kulcsár István.¹¹¹ A teológustársak a döbbenetből alig ocsúdtak, máris egy tiltakozó megmozduláson törték a fejüket. Mészáros István, aki végül kezdeményezője lett a négy főbüntetett érdekében szerkesztett kérvénynek,¹¹² Tóth Endrének vetette fel, hogy tiltakozásul mindannyian elhagyják a teológiát. A dékán rémülten reagált: „*Ne tegyétek, kellene a lelkeség,*” emlékszik vissza Mészáros István.¹¹³

Az újabb kivonulásból nem lett semmi, de az említett kérvényt, illetve kérvényeket megírták. December 12-i dátummal tehát két kérvény érkezett a Tiszántúli Egyházkerület Elnökségéhez. Az egyiket kivétel nélkül mindegyik volt pataki teológus aláírta, azok is, akik félévvesztést kaptak büntetésül. A kérés szerényen csak annyi volt, hogy a négy kicsapott folytathassa, illetve befejezhesse tanulmányait. Indoklásként a teológusok ezt hozták fel: „*Sárospatakra való eltávozásunkat külön-külön egyenlő felelősséggel határoztuk el és hajtottuk végre. Pusztán elhatározásunk végrehajtása érdekében választottunk magunk közül megbízottakat, illetve kiküldötteket.*”¹¹⁴ Azt remélték tehát a levél aláírói, hogy egy esetleges eljárási hiba miatt kapott a négy ember nagyobb büntetést, vagyis egy esetleges ügy-újrafelvétellel tisztázhatók lesznek. Tévedés volt így gondolkozniuk, ma már tudható: az egyház vezetősége határozta el némelyek példás megbüntetését, és ezen már nem lehetett változtatni.¹¹⁵ Azért, hogy a kérésnek nagyobb nyomatéka legyen, a debreceni teológusok is társultak hozzá egy külön levélben. Benne természetesen leszögezték, hogy „*minden engedetlenséget és lázadozást kizárva*”¹¹⁶ csatlakoznak, de ez a kérvény megíróinak bátorságából, emberségéből, testvérségéből semmit sem von le. Ismét csak az mondható el, hogy naiv, de nagy dolog volt az események ismeretében egy ilyen ügyet felvállalni.

A kéréseknek nem lett foganatja. Már említettük, hogy másnap a dékán a kicsapottakat felszólította, hagyják el a kollégiumot. Ez december 14-én megtörtént, a kicsapottak, illetve elbocsátottak megrendült társaiktól (és néhány államvédelmistől) kísérvé felültek egy Sárospatak felé menő vonatra.

Sárospatakon nagy szeretettel fogadták a Debrecenből elutasítottakat. Enyedy Andor, aki mindenről tudott, külön megvendégelte őket és az egyébként is bensőséges viszonyukra jellemző módon bánt velük. Mindenben segítséget ígért, azt mondta, hogy megpróbál valamit kijárni Péter Jánosnál, pénz is kaptak, vendégül látták őket, reménykedtek. Egészen Szilveszter napjáig tartott ez a reménység. Erre a napra ugyanis a Tiszántúli teljhatalmú ura, Péter János a négy eltávolított teológus hallgatót beszélgetésre idézte. Délelőtt 11-től délig tartott az utolsó beszélgetés, a püspök szokatlanul sok időt szánt a hallgatókra. A beszélgetés menete viszont a szokásos volt: Péter János elmondta, hogy ismeri az ügyet, a teológusok védekeztek és az Igére hivatkoztak. A püspök nem keresztyéni magatartással vádolva, újra csak azzal szembesítette őket, hogy a döntés végleges és megmásíthatatlan. „*Még harangozói állást sem vállalhattok,*”¹¹⁷ mondta Péter, ahogy erre Kulcsár István emlékszik. Janka Lajos pedig a harangokról tett említést: „*Mikor indultunk a püspökhöz, megkondult a harang a Nagytemplomban és Tóth Endre, aki kikísért minket azt mondta, ez rossz jel. Amikor Péter Jánostól kijöttünk dél volt, a harang megint megszólalt.*”¹¹⁸ A Deb-

recentől, a teológiai tanulmányoktól – akkor úgy tűnt¹¹⁹ – végleg elbúcsúzó négy ember útja még utoljára Sárospatakra vezetett. Itt találkoztak újra Enyedyvel, itt mondta nekik, miután megvendégelte és külön fényképésszel lefotóztatta őket, miközben a barátságukat kérte: „*Íme az egyházkerület leendő négy püspöke.*”¹²⁰ A debreceni teológián az élet helyreállt, rendben folytatódtak a kollokviumok, később a tanítás. Az ügyet nem vetette fel senki, a teológusokat sem zaklatták tovább. Egy érdekes történet azonban segíthet megvilágítani azt az eseményt, mely a teológiák meg nem nyitását, a kerületi tiltakozást és az Exodust követte. Mészáros István emlékezete szerint a kicsapások után, tehát december vége felé Tóth Endre hívta magához és közölte vele, hogy az ÁEH-tól jött valaki, és egy volt patakival szeretne beszélni. Az egyházügyiis több kérdést is feltett, pl. arra vonatkozólag, hogy hogyan érzik ott, Debrecenben magukat. Mészáros István ma úgy emlékszik, hogy tudta, diplomatikussá választ kell adnia, de nem állhatta meg, hogy azt mondja: „*Mi itt jól, de nem tudunk belenyugodni abba, hogy a pataki teológiát megszüntették.*” „*Maga szerint kit szeretne Enyedy után püspöknek az egyházkerület?*” (sic!) „*Én csak teológus hallgató vagyok, erre a kérdésre nem tudok válaszolni,*” felelte Mészáros. „*De mégis, firtatta tovább a választ az ÁEH-s, maga szerint ki lenne alkalmas?*” „*Három embert tudok,* – felelte Mészáros István – *Darányi Lajost, Koncz Sándort és Nagy Barnát.*”¹²¹ A hivatalnoknak nem volt több kérdése. Az ügy végképp lezárult.

Tetőzés

Ahogy a teológusok sorsa, kinek az iskola abszolút elhagyásával, kinek a Sárospatakról való lemondás tényében végképp megszilárdult, úgy alakult a túlerőnek nyugodt szívvel nevezhető akkori vezetéssel küzdő Tiszáninneni egyházkerület és püspök, valamint a volt pataki professzorok sorsa.¹²² Farkas László a Református Nyugdíjintézetbe került, hogy az 1956-os szerepvállalása után sehol ne kapjon állást, Darányi Lajos maradt sárospataki lelkész, Koncz Sándor Alsóvadászra került lelkésznek, Szabó Ernő gimnáziumi tanár lett Debrecenben, Szabó Zoltán sokáig egyáltalán nem szolgált, majd a Tiszántúlon, Ófehértón kapott lelkészi állást, Újszászy Kálmán Sárospatakon maradt, a Tudományos Gyűjteményt igazgatta, Nagy Barna pedig egyedülként a Karból – professzori állást kapott Budapesten.

Enyedy Andort, a Tiszáninneni egyházkerület püspökét hosszú és fáradhatatlan próbálkozások után végül 1952. januárjában az egyházi vezetésnek sikerült lemondatnia. Helyére ugyan nem került senki, hiszen készen állt a terv a kerületek egybeolvasztására. Amíg az átmeneti idő tartott, Benke Imre, vizsolyi lelkész mint püspökhelyettes igazgatott, majd a tényleges fúzióig Farkas Elek volt ezen a

poszton.¹²³ Enyedy Andor Miskolcon maradt lelkész, sorsa sokban hasonlít püspöktársához, Ravasz Lászlóéhoz. Miskolci lelkészsége idején „*tömegek hallgatják*.”¹²⁴ 1955-ben a lelkészségtől visszavonult, az 1956 utáni püspökválasztási viták után nem maradhatott Miskolcon, Vácra költözött, az egyházi ügyektől teljesen visszavonultan ott élt és ott is halt meg 1966-ban, 78 éves korában.

A tiszánineni kerület is hasonló szenvedő sorsra jutott, az 1952. III. egyházi tc. felszámolta. Történt mindez úgy, hogy először is a püspöki székre alkalmas embert az egyházvezetés nem talált. Enyedyt akkor mondatták le, Koncz Sándor nem vállalt el „*próba-feladatot*,” Nagy Barna és Darányi Lajos szintén nem voltak „*megbízhatók*.” Ezt vallja ma is Mészáros István, aki elbeszélte az ÁEH-s funkcionáriussal 1951. decemberében történt találkozását. „*Nem volt alkalmas személy a püspöki székre, ezért kellett a kerületet megszüntetni*,” mondta ezt az eseményt kommentálva. Szentimrey Mihály azt vallotta,¹²⁵ a kerület tiltakozása, teológia-védése volt a kiváltó ok, Bojtör István Csorba Lászlót, a volt püspöki titkárt idézte, aki úgy látta: az ébredési mozgalmak nem tetszettek a vezetőségnek.¹²⁶ Valószínű, hogy minden egyes ok szerepelt egymást erősítve, nagyítva, ami a tény: 1952. október 3-án a Tiszánineni egyházkerület ismét rendkívüli ülést tartott, az ülés témája a már szeptemberben, zsinati szinten emlegetett kerület-koncentráció. Ezen az ülésen a kerület előterjesztette a saját maga felszámolásáról szóló határozatot, melynek szövege Dienes Dénes – akinek a véleményével maradéktalanul egyet lehet érteni – szerint „*az egyházi szakzsargonnal nyakon öntött*,” és azt „*nem a Tiszáninnen széles református közvéleménye hozta, hanem egy szűk csoport Budapesten*.”¹²⁷ Négy nappal a Konvent döntése után azt nem is lehetett átgondolni. Ezen az ülésen jelen volt Kiss Roland, Péter János és Bereczky Albert, aki az előterjesztést méltatta felszólalásában. Férfiasnak és kereszténynek nevezte az előterjesztést és szinte szárnyaltak a szavai. Hangsúlyozta az Ef. 4:1-15 alapján a Lélek egysége megőrzésének fontosságát, valamint, hogy ezt békességben kell tenni. Az összevonást nemes egyszerűséggel koncentrációnak nevezte és úgy nyilatkozott, hogy: „*egyházmegyei és egyházkerületi alakulatoknak az egy magyar református egyház területén való elhelyezése nem okozhat lelki akadályt annak a számára, aki a kapott igét a szívére vette*.”¹²¹ Azt, hogy ki hogyan vette az igét a lelkére, ma már nehéz lenne megállapítani, de az bizonyos, hogy „*lelki akadály*”-ok nem jelentkeztek.

Bereczky zsinati megnyitó beszéde bevezette,¹²⁹ a VI. Budapesti Zsinat második debreceni ülésszaka 1952. október 31-én (!) előterjesztette és megszavazta, az ÁEH pedig november 19-én jóváhagyta a kerület beolvasztását. Ez lett az a bizonyos 1952. évi III. egyházi törvénycikk. A Tiszánineni kerületnek nem kellett mást tennie, mint az 1953-as közgyűlésen ünnepélyesen kérni a befogadást. Végül 1953. április 23-án Debrecenben mondták ki az új kerületbeosztást, a püspök Péter János, a helyettes Farkas Elek lett. A kollégium és a kerület története egy időre ezzel véget ért.

Utószó

Valóban véget ért a Kollégium története, de az érte aggódók imádságai meghallgattak. Az 1950-es évek Magyarországból nem vesztek ki az igazságkéréső emberek, 1953-ban meghalt Sztálin, átrendeződés kezdődött a magyar politikai életben, s ezek együtt adták a dicső 1956-os magyar forradalmat és szabadságharcot. A Magyarországi Református Egyház is megtisztult 1956-ban, bár a bukás után újra a hallgatás időszaka következett. Sokan leírták és elmondták már, ha nincs a forradalom, más lett volna az az elmúlt negyven év, és korántsem biztos, hogy csak ennyi ideig tartott volna a kommunista elnyomás.

A pataki teológia megszüntetése körüli események nem rázták meg a világot, még Magyarországot sem, a református közvélemény is csak alig sziszszent fel. A felsorolt események mégis azt mutatták: minden másképp történt volna, ha a kerület nem áll ellen egy törvénytelen és méltatlan döntésnek, ha a volt pataki teológusok nem sietnek professzoraik segítésére, ha a tiszáninneri püspök nem olyan, amilyen, és még sorolhatnám ezeket. Másképp történt volna, mert így kiderült: nem az ember akarata dönt, de az ember akarata döntő. Döntő abban a kérdésben, hogy miként sikerül megállni az Igaz Isten színe előtt: egyenesen és az Ő törvényéhez igazodni, méltatlanul igyekezve az Ő szeretetére. A tiszáninneriek példát adtak egyenességből és szeretetből.

A kerület döntése, mely vállalta a megtorlást, Enyedy Andor közvetlensége, a professzorok szeretete a diákok iránt, végül pedig a pataki teológusok feltétlen ragaszkodása szeretett Kollégiumukhoz olyan minták, melyek követhetők, követendők ma is. Az 1950-es évek Magyarországon a hatalom gépezetében néhány porszem nem okozhatott azonnali nehézségeket, sokan még észre sem vették, de elmondható: ezek a „*porszemek*,” ha nem is azonnal, de hozzájárultak annak teljes elromlásához.

Mindezeket keresztül pedig annak a könyörülő Istennek, a történelem Urának vezetése látszik, akinek üdvtörténet-igazgatásáról Darányi Lajos így beszélt az akkor frissen kicsapott négy volt pataki teológusnak: „*Tiszteletes Urak, az üdvtörténet fonala néha ilyen széles – és itt a karjait szélesre tárta – néha pedig ilyen keskeny. De nem lehet megszakítani!*”

Deus semper maior. Laus viventi Deo!

Lábjegyzetek

1. A Sárospataki Ref. Koll. Évkönyve az 1948-49-ik iskolai évről, SRTA. Továbbiakban: SRK Évkönyve, év, oldal.
2. Szentimrei Mihály: A kollégium felszámolása, in: A Magyarországi Református Egyház története 1918-1990, szerk.: Barcza József, Dienes Dénes, Sárospatak, 1999. 222. o.
3. Szentimrei Mihály: Megemlékezés a Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának megszüntetéséről és újraindulásáról in: Enyedy emlékkönyv, Sárospatak, 1992. 64. o.
4. SRK Évkönyve 1948-49, 10-11. o.
5. SRK Évkönyve 1948-49, 8. o.
6. SRK Évkönyve 1948-49, 8. o.
7. Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára szóbeli közlése. 2000. márc. 28., a továbbiakban: LSK, ua.
8. A Spataki Ref. Akad. Beirási Anyakönyve az 1894-95-től 1950-51-ig. TIREL K. e.II.5. 92 beiratkozott tanulót tart nyilván, ebből 13 ötödéves.
9. Rajk László-Zsák Lajos: Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944-1956, Pécs, 1994. 146. o.
10. Meg kell jegyezni, hogy Mindszenty sosem volt ellene a köztársaság eszményének, de inkább szeretett volna névszavazást vagy halasztást a kérdésben, mint a köztársaság azonnali kikiáltását. Erről és a további fejleményekről bővebben lásd: Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 1999., valamint Salamon Konrád: Magyarország története 1919-1990., Nemzeti TKK., Budapest, 1995.
11. Ravasz László: Emlékezéseim, Református Zsinati Iroda, Budapest, 1992. 341-344. o.
12. Ravasz, i. m. 312. o.
13. Testvéri izenet, 1950. december 12. In: Bereczky Albert: A keskeny út, Refonnátus Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Budapest, 1953. 334. o.
14. Kiemelés tőlem. K.J.
15. Ravasz, i. m. 321-322. o.
16. A dokumentum szövegét lásd az I.sz. mellékletben
17. A Spataki Ref. Koll. Igazgatótanácsának jegyzőkönyve, 1951. augusztus 31. A továbbiakban: SRK Jegyzőkönyv, 1951. augusztus 31.
18. A teológiáról jelen voltak: Darányi Lajos, mint lelkesítő gondnok, Farkas Zoltán, mint világi igazgatótanácsos, Koncez Sándor a gazdasági választmány képviselőjében, Nagy Barna kollégiumi és teológiai igazgató, Szabó Ernő és Újszászy Kálmán igazgatótanácsosok.
19. SRK Jegyzőkönyv, 1951. augusztus 31. 6. o.
20. SRK Jegyzőkönyv, 1951. augusztus 31. 12. o.
21. SRK Jegyzőkönyv, 1951. augusztus 31. 26. o.
22. Bővebben erről: Dienes Dénes: A Tiszáninneni Református Egyházkerület megszüntetése és visszaállítása, in: A Magyarországi Református Egyház története 1918-1990., szerk.: Barcza József, Dienes Dénes, Sárospatak, 1999.
23. Kőrössy József: A pataki teológusok exodus, kézirat, SRK Kt. 4139/b 6. o.
24. Kőrössy im 6. o.
25. Kotsis István információja szerint nem is Nagy Barnaé a levél, hanem valaki más, feltehetőleg Farkas László fogalmazta meg. Kotsis István: Exodus. Kézirat. Pécsely. 1962. SRK Kt. 4139/a 11. o.
26. LSK ua.
27. SRK Levéltára 1722/1951 P64
28. SRK Levéltára 2019/1951 P64
29. SRK Levéltára 1722/1951 P64
30. Még itt is csak a „szünetelő” szó van használatban! K.J.
31. SRK Levéltára 1741/1951 P64
32. Mészáros István szíves szóbeli közlése 2000. március 27. A továbbiakban: MI, ua.
33. SRK Levéltára 1722/1951 P64
34. A Tiszáninneni Református Egyházkerület 1951. október 15-én tartott rendkívüli ülésének jegyzőkönyve, SRK Levéltára, Tiszáninneni Ref. Egyházker. Üléseinek jegyzőkönyvei 1950-52, PK28. 9. o., továbbiakban: TRE Jegyzőkönyv, 1951. okt. 15.
35. TRE Jegyzőkönyv, 1951. október 15. 9. o.
36. Szentimrei: Megemlékezés, i. m. 66. o.
37. TRE Jegyzőkönyv, 1951. október 15. 10. o.
38. Pap László: Tíz év és ami utána következett. EPMSz. Bern-Budapest, 1992. 87. o.
39. Pap László: i. m. uo.
40. TRE Jegyzőkönyv. 1951. október 15. 10. o.
41. Pap László i. m. uo. Neveket a szerző nem említi.
42. Érzésem szerint ezek a megállapítások ma is megállnák a helyüket. K. J.
43. Igaza van Majsai Tamásnak abban, hogy „az egyház folyamatos defenzívájának tényét általában véve sem értelmezhetjük kizárólag csak a politika önkény és az állami politika iránti lojális viselkedő egyházak magatartásával” („Magasabb rendű szempontok szolgálatában.”) in: Egyház és Világ, 1990/11. 12. o.), de az az eset, melyet Pap László említ a már idézett könyvében, több, mint amin könnyen túl lehet lépni. Horváth János az Allami Egyházzügyi Hivatal vezetője mikor egy pénzüszárolási ügy kapcsán Bereczkyre és Péter Jánosra támadt, hogy azok nem tájékoztatták a pápai és a pataki kollégiumok nemzetközi jelentőségéről az állami vezetést, a püspökök így védekeztek: „Nagy volt az állami nyomás.” Erre Horváth így felelt: „...de a püspök urak nem állították előre a kérdést, nem képviselték az egyház érdekét.” Pap i. m. 115. kk. o.
44. Pap i. m. 87. o.

45. TRE Jegyzőkönyv. 1951. október 15. 13 o.
46. Jegyzőkönyv TRE, 1951. október 15. 14 o
47. Kulcsár István szóbeli közlése. 2000. április 5. Továbbiakban: KI. ua.
48. Erről a 43. jegyzetpont alatt már olvashattunk. Valóban jól fogalmaz a kerület, az állami vezetők nem vettek részt a megmaradt egyházi iskolák államosításában, hanem Horváth János tájékoztatta őket a megállapodásról. Révai azt írta a tájékoztató levélre: „Tiszta haszon. Feléve, ha önként mondanak le.” Rákosi ezt írta: „Az hiszem, ez helyes.” Pap. i.m. 116.o.
49. TRE Jegyzőkönyv, 1951. október 15.
50. Egyetemes Konvent Elnökségi Tanács határozatai 1951. szeptember 28. SRK Levéltára 2076/1951 P64, lásd még 22. jegyzetpont
51. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlése jegyzőkönyvének kivonata, Pápa 1951. október 11. SRK Levéltára 1722/1951 P64
52. A Debreceni Ref. Theol. Akadémia rendkívüli ülésének jegyzőkönyve, 1951. december 4. A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára II. 2a24 (1951), SRK Levéltára 2367/1951 P64
53. KI, ua
54. KI, ua
55. Dékáni jelentés a debreceni teológusok egy csoportjának engedély nélküli eltávozása ügyében 1951. november 10. TRE Levéltára II. 2c59 (az exoduszal kapcsolatos összes dokumentum egy aktában van, külön számozása nincs), továbbiakban: Dékáni jelentés
56. Dékáni jelentés 1. o.
57. Az október 28-án, a visszatért volt sárospataki teológusoknak feltett 14 kérdés és az azokra beérkezett válaszok TRE Levéltára II2c59, továbbiakban: a 14 kérdésre beérkezett válaszok. A teljes kérdőívet lásd. VII. sz. melléklet!
58. Janka Lajos szíves szóbeli közlése 2000. április 8., a továbbiakban: JL. ua
59. Dékáni jelentés 2. o.
60. TRE Levéltára II2c59 az eredeti levél Tóth Endre által 1951. nov. 9-én hitelesített másolata
61. TRE Levéltára, ua
62. Csorba László püspöki titkár jelentése Enyedy Andornak 1951. november 6-án, másolat. SRK Levéltára 2154/1951 P64
Ez fontos volt, mert a konventi elnökség vádjai közt szerepelt a pesti pápaiak hazamentelésének elősegítése a határozat megküldése által Enyedy azonban rámutat: 19-e előtt mentek a pápaiak, tehát nem volt összefüggés emlenetelük és a titkári közlés között
63. Bojtor István: Misszió a Tiszáninnen, Kazinczy Ferenc Társaság, Miskolc, 1996. 87 o.
64. JL, ua
65. LSM. ua.
66. A 14 kérdésre beérkezett válaszok. Lásd 57. jegyzetpont.
67. Pro memoria a tiszáninneni teológiai akadémiai hallgatóknak (sic!) Debrecenből történt eltávozása ügyében. Dátum nélkül, valószínűleg okt. 23-án, szerző nincs, de valószínűleg Tóth Endre. SRK Levéltára 1722/1951 P64
68. A dátum körül vannak tévedések, pl. Bojtor, i.m. 88 o. 17-ét ír, ezzel szemben Kotsis, i.m. 21.o. és a Jegyzőkönyv 1951. dec. 4. is 18-át
69. KI, ua
70. Kotsis, i.m. 21. o.
71. Kőrössy, i.m. 5.o.
72. Kőrössy, i.m. 5. o.
73. A beszélgetésről részletesen beszámol Kotsis, i.m. 28 kk.o.
74. Kőrössy, i.m. 7.o.
75. LSK, ua., illetve Kotsis, i.m. 29.o.
76. A résztvevők névsorát lásd. III. sz. melléklet
77. LSM, ua
78. Kotsis, i.m. 38. o.
79. Erről készült fényképek találhatóak a IV.sz. mellékletben.
80. LSM. ua.
81. Tóth Endre levele Péter Jánosnak, kelt: Debrecen. 1951. október 22-én. TRE levéltára II2c59
82. Hogy kik és hogyan értesültek, ha egyáltalán értesültek az esetről, még szóba fog kerülni. KJ
83. A teljes szöveget lásd: VI. sz. melléklet
84. DRTA Jegyzőkönyv. 1951. december 4. 5.o.
85. Kőrössy i.m.8.o.
86. Kotsis, i.m. 39.o.
87. Kőrössy, i.m. 9.o.
88. Kotsis, i.m. 39.o.
89. Kőrössy, i.m. 9.o.
90. Tájékoztató az 1951. október 27-én tartott tanári kari értekezletre, a „Pro memoria” folytatása, dátum nélkül, valószínűleg október 25., szerző nélkül, valószínűleg Tóth Endre, TRE Levéltára II2c59, továbbiakban: Tájékoztató, 1951. október 27. Nagy Barna védte a teológusokat és közölte: a kar semmit sem tehetett, ezért igyekezett inkább fedezni (a szupplikációval) a történeteket. Tóth Endre ingerülten reagált, erről számol be e helyütt.
91. Benke György szíves, levélbeli közlése 2000. ápr. 21., saját tulajdon, továbbiakban: B.Gy, ua
92. JL, ua.
93. B.Gy, ua.
94. Tájékoztató, 1951. október 27. 2.o.

95. Tájékoztató, 1951 október 27. 2. o. – 96. JL. ua – 97. A 14 kérdésre adott válaszok. – 98-99. Dékáni jelentés 7. o.
 100. JL. ua
 101. A 14 kérdésre adott válaszok.
 102. DRTA Jegyzőkönyv, 1951. december 4. 1. o. – 103. DRTA Jegyzőkönyv, 1951. december 4. 10. o.
 104. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Közgyűlésének Jegyzőkönyve, Miskolc, 1951. december 4. 1. sz. Melléklet
 (A püspöki jelentéshez) SRK Levéltára. Tiszáninneni közgyűlések és jegyzőkönyveik 1950-52. PK28
 105. SRK Levéltára 2192/1951 P64
 106. A zsinati és konventi elnökségi tanács javaslatai TRE Levéltára II2a24
 107. Lásd 107. jegyzetpont!
 108. Említettem, hogy széles körben, viszonylag hamar híre ment az Exodusnak. Több akkori résztvevő szerint, a Szabad
 Európa rádió is ismertette az esetet. Eredeti feltanúval nem találkoztam, a visszaemlékezők sem hallották, csak értesültek róla
 109-110. JL. ua – 111. K1. ua – 112. Bojtor. i. m. 93. o. – 113. M1. ua
 114. Kérvény az Egyházkerületi Elnökséghez, 1951. dec. 12. 55. teológus aláírásával, II2c59
 115. Érdekes adalékot közöl ehhez JL. ua. Ő úgy gondolja, hogy az Exodus nem csak egyházfegyelmi, hanem állami ügy is
 volt. Erre utal a már említett ávos megjelenés, illetve később, már december 13-án Tóth Endrének egy elszólása: „*Friuk, igen
 kérlek bemejtek hogy menjetek le, mert súlyos következményei lesznek. ha ti itt maradtok. A püspök ír üzemi, hogy nem tud to-
 vabb garanciát vállalni érteket.*” JL. ua. Bojtor is ír erről a Tóth Endre féle közlésről, i. m. 93. o., de ő Kotsits idézi, aki ezek sze-
 rint erősebb hangvételre emlékszik.
 116. Kérvény az Egyházkerületi Elnökséghez, 1951. dec. 12. 63. teológus aláírásával, II2c59
 117. K1. ua
 118. JL. ua
 119. A négy kicsapott közül végül Kotsits István lelkész lett. Budapesten szerzett oklevelet.
 120. K1. ua
 121. M1. ua
 122. E témában tájékoztató jellegű, de így is kimerítő információmennyiséget gyűjtött össze Bojtor István, i. m. 103-118. o.
 123. Ehhez bővebben lásd: Dienes i. m. 227-228. o.
 124. Bojtor, i. m. 106. o.
 125. Szentimrey Mihály: Megemlékezés, 67. o.
 126. Bojtor i. m. 109. o.
 127. Dienes, i. m. 229. o.
 128. A Tiszáninneni Református Egyházkerület Rendkívüli Közgyűlése, Miskolc, 1952. október 3. SRK Levéltára,
 Tiszáninneni Közgyűlések és Jegyzőkönyvek 1950-52. PK28
 129. Berezky i. m. 395. kk. o.

Felhasznált irodalom Könyvek

- Berezky Albert: A keskeny út, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, Budapest, 1953
 Bogardi Szabó István: Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között, Ethnika,
 Debrecen, 1995
 Bojtor István: Misszió a Tiszáninnen, Kazinczy Ferenc Társaság, Miskolc, 1996.
 Enyedy emlékkönyv, SRTA, Sárospatak, 1992.
 Konya István: A keskeny úton a szolgáló egyház felé, Budapest, 1988.
 A Magyarországi Református Egyház története 1918-1990, szerkesztette: Barcza József-Dienes Dénes, A Sárospataki Ref
 Th Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének kiadványai 4., Sárospatak, 1999
 Pap László: Tíz év és ami utána következett 1945-1963, EPMSZ, Bern/Budapest, 1992.
 Ravasz László: *Emlékezéseim, A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1992. Romsics Ignác: Magyarország
 története a XX. században, Osiris, Budapest, 1999*
 Salamon Konrád: Magyarország története 1919-1990, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995.
 A Sárospataki Református Kollégium Teológiai Akadémiájának Évkönyve 1991-1996, Sárospatak, 1996.

Folyóiratok

- Ladányi Sándor: Kardos János, in: Református Egyház, 1990/5
 Ladányi Sándor: Vázlatos történeti áttekintés a magyarországi református egyház közelebbi múltjáról, in: Valóság, 1994/4.
 Majsai Tamás: „*Magasabb rendű szempontok szolgálatában.*” Adalék a református egyház két teológiai főiskolájának
 1951-es felszámolásához. In: Egyház és Világ, 1990/11. sz.
 Majsai Tamás: „*Rákosi telefonon hazarendelt...*” Kiss Roland lemondólevele. In: Egyház és Világ, 1990/11. sz.

Levéltári anyagok

- A Sárospataki Református Akadémia Beirási Anyakönyve 1894-95-től 1950-51-ig, TIRE Levéltára, K. e. II. 5.
 Sárospataki Református Kollégium Levéltára, P64-65
 Sárospataki Református Kollégium Levéltára, Kollégiumi Igazgatótanács Jegyzőkönyvek,
 Sárospataki Ref. Koll. Levéltára, A Tiszáninneni Ref. Egyházkerület Közgyűléseinek jegyzőkönyvei 1950-52., PK28
 Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, II2c 520, II2c 59, II2c 60, II2a 24

Janka Lajos visszaemlékezése az 1951-es Exodusra.

A kettétört élet! Az idő gyorsan múlik. 1947-ben érettségiztem a sárospataki ref. gimnáziumban. Elképzeléseim szerint teológus lettem a sárospataki református teológiai akadémián. A gimnáziumi évekkel együtt az akadémián töltött 4 év életem legboldogabb éveit voltak. Gondtalan diákevek. Készültem betölteni hivatásomat, melyre a Gondviselő Istenem elhívott. Töretlen hittel készültem arra a szolgálatra, melyre vállalkoztam. Nem érdekelt, hogy milyen felmérhetetlen forradalmi változások zajlanak, mennek végbe, történnek körülöttem a társadalomban. Végeztem becsülettel a dolgomat, amire úgy hittem, az Isten elhívott. Úgy elröpült az idő, szinte észre sem vettem, hogy ötödéves lettem. Ekkor következett a nagy törés az életemben. Ma sem tudom megmagyarázni, elfogadni, csak mint változtathatatlant kell tudomásul venni, hogy miért?

Ma 53 év távlatából, megöregedve könnyű rámondani: mert Istennél így volt elrendelve! Minden csak úgy történhetett, ahogyan a szerető Isten akarta. 1951 nyarán megszüntették, bezárták a sárospataki teológiai akadémiát. A gimnáziumot államosították. Minket teológusokat Debrecenbe vagy Budapestre irányítottak professzoraink, hogy ott folytassuk tanulmányainkat. Az volt a köztudatba bedobva, hogy a Zsinat szüntette meg a papképzést Sárospatakon és Pápán. Én a pesti teológiára akartam menni, mivel az előző évben ott voltam cserediák. Koncz Sándor és Nagy Barna professzor urak lebeszéltek erről, mondván „*Engem választott az ifjúság az 1951/52-es iskolai évre ifjúsági elnökek s a teológusok zöme Debrecenbe megy, nem hagyhatom fáképnél a bennem bízó társaimat.*” Az érvelést elfogadtam. Meggyőztek. Így lettem én is debreceni teológus, hogy az V. évet ott fejezzem be s majd ott szenteljének pappá. Úgy látszott, ennek semmi akadálya nem lesz. Debrecenben is igyekeztem beilleszkedni a teológia kialakult életébe. Úgy éreztem sikerült is. Ambrus, az ottani akkori szénior és a diáktársak elfogadtak. Nem tudtam ugyan az akkori „*ébredő egyháznak*” nevezett vallási mozgalmaknak szélsőséges irányzataival azonosulni. Nem voltam igazi „*bethánista*.” A Szikszai Béni vezette mozgalomnak nagy tisztelője voltam, vagyok, de nem tudtam több megnyilvánulásával egyetérteni. A történelmi kálvinista irányzatnak voltam, vagyok híve. A barthi teológiának a lelki-gondozást hangsúlyozó irányzatát részesítem előnyben. Debrecenben a családias, meghitt közösség hiányzott leginkább, amit Patakon a tanári kar és a diákok között volt.

1951 őszén Miskolcon tiszáninneni egyházkerületi gyűlés volt, ahol a szolgálatban lévő papok nem fogadták el a sárospataki teológiai akadémia bezárását, megszüntetését. Tiltakozásukat a rövidesen megnyíló Zsinat elé akarták vinni. Ezt meghallva, a Debrecenben tanuló pataki teológusok között is megindult a szervezkedés. A jelszó „*Az idősebb generáció megtette a*

magáét, az ifjúságnak is lépni kell.” Léptünk. Szeptember valamelyik hétfőjének hajnalán a volt pataki teológusok észrevétlenül, 3-4 fős csoportokban kiszivárogtunk a teológiáról az állomásra. A 60 teológusból 56-an szálltunk fel a kisvonatra, s mentünk vissza Patakra. (A Tisza partján, Balsánál kompra várva, Várady József fényképeket készített az Exodusban részt vett teológusokról.) Az a cél vezérelt, hogy követeljük a Zsinattól, hogy újra induljon tanítás a sárospataki teológiai akadémián. Patakra érve a Kisinternátusban intéztek nekünk szállást. Még aznap délután az imateremben gyülekeztünk. Az áhítatot Koncz professzor úr tartotta. Utána megválasztottuk a háromfős küldöttséget, akik Pestre mennek, s viszik a másnap összeülő Zsinat elé követelésünket. A pataki teológiai akadémia újra nyíljon meg, s újra induljon meg benne a tanítás. A professzori kar adva van, s a tanuló ifjúság már Patakon van. Másnap reggel a küldöttek, Kocsis István, Kőrösi József és Kulcsár István elutaztak Pestre. Ott már várta őket Enyedy Andor püspök úr és Darányi Lajos sárospataki lelkész, zsinati tag. Tájékoztatták őket, hogy dolgvégzetlenül jöjjenek vissza, mert nem a zsinati vezetés, nem Péter János zsinati elnök szüntette meg a teológia működését, hanem állami nyomásra történt minden, amit már nem lehet visszacsinálni. Estére a küldöttség visszajött s tájékoztatott bennünket a történekről. Az elkeseredés, a kiábrándulás, a bizonytalanság, a félelem leírhatatlan volt, ami hatalmába kerített rövid időre mindnyájunkat. Csak a közös imádság ereje, a közösség összetartó tudata, a volt professzoraink mérhetetlen szeretete, az Isten csodálatos kegyelme tartotta bennünk a lelket. Az érzések sokféleségét, a ki-kitörő indulatokat ma már nem lehet érzékelteni. Másnap délután már ott volt Péter János debreceni püspök, akkori zsinati elnök távirata: *„a volt pataki diákok menjenek vissza Debrecenbe, nem lesz senkinek semmi baja.”* Még egy éjszaka Patakon háltunk. Az este és éjszaka imádkozással telt el. Forró könnyörgések, esedezéseik szálltak az égbe. Másnap visszautaztunk Debrecenbe, ahol úgy fogadtak, mintha mi sem történt volna.

Szeptember végén, október elején még szupplikációba is elengedték a volt pataki diákokat. Másodszoris megkaptam Patakról az utazási költségeket, mivel az első küldeményt az Exodusra, a Debrecenből való kivonulásra költöttük. Tóth Endre dékán úr előtte már többször is maga elé rendelt s arra kért, figyelmeztessen diáktársaimat, hogy a szupplikáció alatt nehogy valamiféle zendülés félet csináljanak. Megígértette, hogy a szupplikáció alatt a pataki diákok nem beszélnek a pataki kirándulásról. A többiek nevében is megígértem, s mindenki a legjobb lelkiismerete szerint tartotta meg ígéretét. A szupplikáció után kb. két hétig nagy csend volt. Majd az egyik nap ebéd után, minden előzetes bejelentés nélkül az egyik professzor kihirdette, hogy a volt pataki diákok azonnal menjenek s díszterembe. Senki sem tudta közülnök, hogy miért, vagy mi lesz? A díszteremben Papp László professzor szelölösen szétültetett bennünket, és arra kért, hogy az előnkbe tett papíron lévő

kérdésekre mindenki a legjobb tudása szerint válaszoljon. 24 vagy 30 kérdés volt előttünk. Már nem emlékszem pontosan mik. Ilyenek: miért mentünk vissza Patakra? Kik szervezték a visszamenetelt? Ki volt a vezér? Milyen szervezettel álltunk kapcsolatban? Honnan kaptuk a pénzt? Kik finanszírozták az utat? Mi volt a szerepük a volt pataki professzorainknak? Mi volt a szerepe Enyedy püspök úrnak? Milyen kapcsolatunk van e Szabad Európa rádióval?, stb. Ki emlékezik már ezekre? Ezután két hétig újra néma csend volt. Majd az egyik október végi napon, ebéd után hívatott Tóth Endre dékán úr. Éjfélíg tartott ez az első beszélgetés, kihallgatás, főleg a kérdések és a válaszok felől faggatózott. Nem emlékszem pontosan mi mindenről beszélgettünk, de a vacsorát is odahozatta a dékániba s együtt vacsoráztunk. Arra viszont nagyon jól emlékszem, hogy elmondta, az AVH érdeklődik a történetek iránt, de Péter püspök úr nem járult hozzá, hogy az ávó hallgasson ki – javára legyen ez írva – ezért van házon belül ez a beszélgetés. S mosolyogva jegyezte meg: *„ő sem érti, de a püspök úr is azon akadt fel, hogy a pataki diákok, egy-két kivételtől eltekintve, szinte ugyanazokkal a szavakkal válaszolták meg a kérdéseket. Hogy lehet ennyi embernek ugyanazokra a kérdésekre ugyanúgy egyforma szavakkal felelni?”* Mindenki azt vallotta: *„Mindenki mindent együtt határozott és mindenki mindent együtt cselekedett. Nem volt vezér. Nem volt felbujtó.”* A jelmondat: *„Egy mindenkiért, mindenki egyért!”* Nem mi találtuk ki, de nálunk ez nagyon jól működött. Úgy emlékszem, a dékán úr nagyon együtt érzett velünk. Ezután, két-három hét alatt még 5-6-szor hívatott, beszélgettünk. Faggatott, mi hogy történt, miért? Többször is újra és újra el kellett mondani, mi hogyan történt. Napokig tartó csend után 1951. december 6-án délelőtt az egyik előadóba újra összehívták a teológus hallgatókat, és a dékán úr ítéletet hirdetett: Kocsis Istvánt, Körösi Józsefet, Kulcsár Istvánt és Janka Lajost az ország minden teológiai akadémiajáról kizárják, tanulmányaikat nem fejezhetik be. A többi volt pataki diákot dorgálásban részesítették, s néhány teológust pedig év vagy félévvesztésre ítélték, egy még ezután hozandó zsinati törvény alapján. Nem tudom leírni azt, a morajlás, szitkozódást, sírást, könnyezést, ami e kihirdetés után a teremben kitört. Könnyeztem, magamba roskadva ültem. Úgy éreztem, egy egész élet, hit, célok, tervek, elképzelések egy pillanat alatt összeomlottak, semmivé lettek. Csak arra riadtam fel, amikor elemi erővel tört fel a kiáltás egy emberként: *„Egy mindenkiért, mindenki egyért! Ha a négy testvérnek el kell hagyni az iskolát, megyünk mindnyájan! Nem leszünk papok. Csak nagyon lassan ült el a morajlás, és csillapodtak le az indulatok, az elkeseredés töltötte be a termet. Lassan, fejeket lehorgaszta szállingóztak ki a teremből a teológusok. Sirtam keserűségemben, tehetetlenségemben, amikor hozzám jött a rektor úr s azt mondta: „Lajos, (ekkor szólított először nevemen) a 10-ki egyháztörténeti kollokviumodból már nem lesz semmi.”* Úgy éreztem, egy egész világ omlott össze bennem, körülöttem.

Szólni nem tudtam. Folytak a könnyeim s némán zokogtam. Ezután az ítélet után még 5-6 nap bóklásztunk az internátusban. Előadásokra már nem járhattunk. Ezek voltak a nagyon nehéz. napok. Győzködni a többieket, hogy nem hagyhatják el a teológiát, hiszen a ránk szakadt nagyon nehéz időkben egy egész generáció esne ki, s két egyházkerület maradna papi utánpótlás nélkül.

Nagyon lassan csillapodtak a kedélyek, az indulatok. Egyik nap nagy meglepetésünkre a dékán úr jött s keresett szálláshelyünkön. Tolmácsolta Péter püspök úr üzenetét: „*Ha két napon belül nem hagyjuk el az iskolát és a többiek nem folytatják tanulmányaikat, nem tudja tovább vállalni biztonságunkat.*” Nagyon mellbevágó volt, hogy győzzük meg saját biztonságunk érdekében diáktársainkat, hogy maradjanak és tanuljanak tovább, vagy mi négyen nem tudjuk milyen következményekkel számolhatunk. Közbevetve, csak később tudtuk meg, hogy a Szabad Európa rádió, amikor mi Patakra visszamentünk még aznap esti hírekben bementa, hogy a volt pataki teológusok tiltakozásul a pataki főiskola megszüntetése ellen fellázdadtak és viszsza mentek Patakra. Olyan idők voltak ezek, amikor nyomtalanul tűntek el emberek Az ávó érdeklődik, kíváncsi, s a püspök úr nem vállalja tovább biztonságunkat, nem tartja tovább a hátát. Még aznap éjszaka, imádkozás és könnyörgés közepette született meg a döntés: mi négyen fájó szívvel elmegyünk s a többiek maradnak. Az volt a kérésünk, hogy utoljára Péter püspök úr még fogadjon bennünket. A válasz akkor az volt, hogy pillanatnyilag erre nincs lehetőség, de feltétlen sort kerít rá a püspök úr. Másnap délelőtt 10 órakor léptünk ki négyen az iskola kapuján. Ugyanis kikötés volt, hogy kíséret nélkül, minden feltűnés nélkül menjünk. Nagy volt a meglepetésünk, amikor az állomásra érve nagy csapat teológus – vegyesen patakiak és debreceniek – fogadott. Ők a tiltás ellenére kijöttek, hogy búcsút vegyenek tőlünk, ami nagy fájdalmak és kínok között, könnyezve történt. Hová vezetett volna első utunk? Vissza Sárospatakra. A véget ért álmok városába. Érzéseinket, gondolatainkat nem lehet még most se leírni, elmondani, amit akkor rommá, összetörtté vált életünk bizonytalanná váló perceiben, óráiban éreztünk. Patakra érve az angol internátusba irányítottak. Ott Ruszkai tanár úr, a kollégium akkori igazgatója, Enyedy Andor akkor még a tiszáninneni egyházkerület püspöke, Újszászy Kálmán, Nagy Barna, Koncz Sándor professzor urak fogadtak. A beszélgetés végére úgy döntöttek, hogy a pataki Nagykönyvtárban és a Levéltárban fogunk dolgozni mind a négyen. Ez némileg megnyugvást jelentett számunkra, mert éreztük a felénk irányuló jóindulatot és szeretetet.

Otthon. Miskolctól négy felé vált az utunk. Mentünk hazafelé, a négy kicsepott diák, hogy szeretteinket tájékoztassuk a történekről. Nagyon nagy aggodalommal és félelemmel közeledtem az otthon felé. Már este volt, amikor haza értem. Nagy volt a meglepetés, hogy karácsony előtt ilyen hamar haza toppantam. Csak későbbre vártak. Az este nem is esett szó a velem tör-

tétekről. De láttam vagy éreztem, hogy a húgom sejt valamit, ám tapintatosan nem kérdezett. Örültünk egymásnak, mint mindig. Nagyon nehezemre esett, hogy nem beszélhettem, de nem akartam még édesanyámékat szomorítani. A szobában, vagy ahogyan akkor mondtuk, az első házban csak álltam a már kész, a padlásgerendára felakasztott papi palástom előtt összetört szívvel, fájdalmas lélekkel, hogy én már azt nem viselhetem, nem szolgálhatom az. én Uramat, Istenemet benne. Nem hirdethetem mint felszentelt pap az Isten igéjét, kijelentését. Az éjszaka nyugtalanul telt. Reggel tovább lustálkodtam. Amikor felkeltem, hívtam a családot, édesapámat, édesanyámat és a húgomat. Pista sógor már akkor elment dolgozni. Ekkor mondtam el, hogy mi történt, miért jöttem hamarabb haza. Szótlanul hallgattak végig. Mikor odaértem a történetben, hogy engem azzal büntettek: nem folytathatom tovább tanulmányaimat, mert kizártak az ország minden teológiájáról, és én már nem lehetek pap, édesanyám hangosat sóhajtott, s szinte hangosan kiáltotta: „*éreztem, hogy valami nagy baj ér,*” és felnézett a palástra, fájdalmas, szenvedő arccal és elájult. Amint összeesett, a palástba kapaszkodott. Az pedig leszakadva a padlásról, betakarta az elalélt testet. Nagy nehezen tudtuk eszméletre téríteni. Édesapámmal felemeltük a földről és az ágyra fektettük. Húgom szaladvá hozta az ólomecetet, azt szagoltatta vele, illetve odatartotta az orra elé. Sokára kezdett magához térni. A szemét felnyitva halkán, sóhajszerűen kérdezte: „*Hol vagyok?*” Rám nézett és elkezdett hangosan zokogni, mint akinek halottja van. Apámat akkor láttam sírni. Sírtunk keservesen mind a hárman. Csak nagyon sokára eszméltünk. Végre apám törte meg a csendet: „*ha a dolgok így történtek is, az idő nem áll meg. Hárman-négyen is majd megleszünk valahogy, csak ne keseredjete el.*” Edesanyám ettől a naptól nem tudott többé templomba járni, bár többször próbálkozott. Elment a templomba, beült az asszonyok közé az utolsó padok valamelyikébe. Énekelt, imádkozott. Amikor azonban a pap (ekkor Ablonczy László volt Aggteleken) felment a szószékre és anyám meglátta a palástot, valami összeszorította a szívét, roszsul lett, s ki kellett vezetni a templomból, mert elájult. Legtöbbször vele volt a húgom és ő vigyázott rá. Elűzték a bajt, mert olyankor mindig leroskadt, összeesett. Inkább nem járt többé templomba, hogy másokat ne botránkoztasson meg. Nem tudom, nem akarom leírni, mit éreztem ilyenkor.

A fogadás. December volt, nehezen teltek a napok. Nem találtam a helyemet. Az éjszakák gyötrően hosszúk voltak. Az adventnek, a várakozásnak nem akart vége szakadni. Aztán eljött a karácsony. Ekkor, 1951. karácsonyán már mi, kicsapott teológusok nem mehettünk legációba. Enyedy püspök úr megnyugtatót, hogy helyettünk majd valamelyik miskolci káplán, vagy nyugdíjas pap végzi el a szolgálatokat, s a legáció összegét nekünk adja át. Helyettem Kóris Lajos idős pap szolgált, de csak a fele pénzt kaptam meg. Azt mondta: „*Ennyi volt. Kész. Nyugodjak bele. Örüljek, hogy ennyit is kap-*

tam.” Mit is csinálhattam volna? Örültem, hogy annyit is kaptam. Karácsony is elmúlt. Nem történt semmi. Az idő nagyon kegyetlen tud lenni! Kihallgatás, fogadás? Mindegy, hogy nevezem. A két ünnep között kaptam a dékán úr aláírásával egy táviratot Debrecenből: „*Püspök úr december 31.-én délelőtt 10 órakor elbeszélgetésre fogad. Szállás az internátusban.*” Teli reményekkel, félelmekkel, s gyötrő kíváncsisággal készültem a beszélgetésre. December 30.-án a délutáni órákban érkeztem meg Debrecenbe. Az internátusban találok a többiekkel. Kocsis, Körösi, Kulcsár, meg én. Az internátusban rendkívül kedvesen fogadtak. A vacsoránál dékán úr tájékoztatott, hogy a püspök úr 31.-én pontosan 10 órára vár bennünket. Megjegyezte: „*legyünk nagyon pontosak, mert püspök úrnak minden perce foglalt.*” Az 1951-es esztendő utolsó napján pontosan délelőtt 10 órakor léptük át a püspöki hivatal küszöbét. A püspöki titkár nagy szeretettel fogadott. Néhány perc várakozás után megjelent Péter János püspök úr. Nagy meglepetésünkre a beszélgetés egész ideje alatt beszélt és nem nagyon engedett minket szóhoz jutni. Egész idő alatt arról igyekezett meggyőzni, hogy a történeteket hívő emberhez méltóan fogadjuk el, mert minden az Isten akarata szerint történt. Sorsunk Isten kezében van s minden az ő eleve elrendelése szerint történik ebben a világban. Méltóképpen viseljük el, nyugodjunk bele Isten akaratába. Amikor megkérdeztük, hogy mi lesz velünk? Elmondtuk, hogy a sárospataki Nagykönyvtárban és Levéltárban szeretnénk dolgozni, azt válaszolta: „*Arról szó sem lehet.*” Ő figyelemmel fogja kísérni további életünk alakulást és minden helyzetben segíteni fog. De egyházi szolgálatban nem maradhatunk. Még egyházi pénzbeszédők vagy harangozók sem lehetünk. Mindezt oly kenetteljesen, oly farizeusi kedvességgel mondta, torkunkra forrasztva minden ellenkezésünket, hogy csak nyeldestünk s alig-alig tudtunk szólni. Azzal fejezte be a beszélgetést, hogy világosan tudtunkra adta, hogyha nem csinálunk semmi megmondatlanságot s elfogadjuk a történeteket Isten akaratának, akkor ő kezességet tud vállalni értünk, máskülönben nem tudja szavatolni biztonságunkat, szabadságunkat. Teljesen új és más egzisztenciát kell választanunk, máshol kell elhelyezkednünk, amiben ő teljességgel segíteni fog. Ezzel befejezte a beszélgetést. Magunkra hagyott, összeroskadva ültünk még néhány percig s összetörve, nagyon rossz érzésekkel hagytuk el a püspöki irodát. Amikor az ajtón kiléptünk, megkondult a Nagytemplom nagyharangja, mintha csak minket siratott, búcsúztatott volna, s szólt addig, amíg vissza nem értünk az internátusba. Delet harangozott. Mi meg lerogyva gondolkodtunk, és némán zokogtunk.

Utunk Sárospatakra vezetett, ahol volt professzoraink meglepődve, hitetlenkedve fogadták, hogy Péter János két órán keresztül beszélt velünk s főleg, hogy ő beszélt. Nem volt szokása, hogy a delikvenssekkel ilyen sokáig és sokat beszéljen. Az akkori helyzetben nem mertek alkalmazni egyházi szolgálatban s azzal váltunk el, hogy ki-ki egyénileg próbál elhelyezkedni, mun-

kát találni. Befejeződött egy életszakasz. Álmodok, elképzelések, hitek omlottak össze. Az életem romokban hevert. A próbára tett hitem, bizodalمام, az Isten megmásíthatatlan akaratát elfogadni kész magatartásom nehezen rázódtott helyre. Sokat tűnődtem, az egyházi vezetésem dobott ki magából? Azóta is sokat gondoltam vissza ezekre az időkre. Az otthonlét egyre kínosabb, nehezebb lett, illetve egyre nehezebben viseltem, éreztem, hogy terhükre vagyok az otthoniaknak. Nekik megvolt a mindennapi dolguk, én meg csak hereként lézengtem közöttük. Több helyen próbáltam elhelyezkedni, munkát szerezni. Kulcsár sorstárssal megbeszéltük, illetve ő ajánlotta, hogy neki ismerőse az Edelényi járási tanács művelődési osztályvezetője, Kovács István, s mind a ketten jelentkeznék képesítés nélküli nevelőnek, akkor volt ilyen, az Edelényi járásban ahol tanítói üres állás van. Biztatott is, legyünk nyugodtan, elhelyez, majd szól, telefonál. De a napok teltek, és nem történt semmi. Én közben jelentkeztem Putnokon, a Fölműves Szövetkezetnél, a színi Erdészeti Kirendeltségen is próbálkoztam, hogy vegyenek fel erdész tanulónak. Sőt elmentem Rózsa Tiborékhoz Mezőkeresztesre, hogy ott a Maszolásnál valamilyen munkára alkalmazzanak. Akkor olaj után kutattak azon a vidéken. Gondolván, ahol hamarabb adnak munkát, ott fogok dolgozni. Mindenhol biztattak, örültek a fiatal munkaerőnek, csak amikor a személyzetis megtudta az önéletrajzomból, hogy én teológus voltam, hogy a debreceni teológiai Akadémiáról rúgtak ki, s tulajdonképpen semmiféle szakmám nincs, akkor mindenféle kifogással, mis-másolással tudomásomra hozták, hogy nem tudnak alkalmazni, mert nincs felvétel. Minden munkahely be van töltve. Micsoda elkészerítő arculcsapás volt ez. Harc az életért.

Megnyugtató volt számomra, hogyha valóban Isten akarata volt ez a döntés, amit a napok múlásával én is egyre inkább elfogadtam, akkor bizonyosan gondoskodni fog rólam. Csak türelmesen ki kell várni döntését. Ahogyan megőrzött Bécsben a bombázáskor, ahogyan élve kerültem ki a nyári zivatar villámcsapásából, ahogyan velem volt az embert formáló napokban, bizonyosan célja van velem, s az elhelyezkedésemet is megoldja. Sohasem jutott eszembe a zúgolódás, a miértek firtatása. Sohse kerültem olyan állapotba, hogy a keserűségek közepette, a csalódottság, megalázások sorozatában a szesz, az ital kábulatában keressek vigasztalódást. Közben eltelt az 1952-es évből a január, majd a február is, a sikertelen próbálkozások ideje. Jött a március, a kitavasodás boldog ígérete. Anyám, a húgom nyugtatgattak. De sokat elmondták: „*Ne félj, minden jóra fordul.*” Sokat imádkoztam, kérve könyörögtem a jó Istenhez, mutassa meg az utat, amelyen járnom kell. Március 8-án kaptam Edelényből egy táviratot. „*Március 10-én 10 órára jelenjek meg a járási tanács művelődési osztályán eskütételre.*” Azt a felszabadult örömet, boldog megnyugvást nem lehet leírni, ami akkor eltöltött. Ha már pap nem lehetek, tanító leszek, ha Isten is úgy akarja. Másnap mentem Nyomárra Kul-

csár Istvánékhoz. Sose jártam azon a vidéken. Sötétedett, amikor Zilizen le- szálltam a vonatról. Merre menjek? Merre van Nyomár? Egy szánkó várako- zott a megállóban. A kocsist kérdeztem: merre kell Nyomárra menni? Azt mondta, hogy ő Gyurkó főjegyző úrra vár, aki Hangácsra megy. Ha a főjegyző úr megengedi, elvisz Nyomárra. Hátraléptem fel a saroglyába. A két vonat Boldván találkozik, pár perc múlva itt lesz a miskolci. A főjegyző úr megjött, de nagyon bizalmatlanul fogadott mint potyautast. Faggatott, ki vagyok, hová és miért megyek? Csak akkor enyhült meg, amikor meghallotta, hogy Pistával együtt voltam teológus Debrecenben, s hozzájuk megyek. Annyit mondott: „*Jöhetsz velünk, mehetünk, az apja bírám volt.*” (Csak később tudtam meg, hogy akkor bélistázták.) Akkor még nem volt köves út Ziliztől Hangácsig, és nagyon hosszúnak tűnt, sokára értünk Nyomárra. Félve kopogtattam a sötét estében Kulcsárékhoz, éppen disznótör közepébe cse- pentem. Kimondhatatlan nagy szeretettel, örömmel fogadtak. A disznótörös va- csora, meg a jó nyomári bor hatására nem sokára otthon éreztem magam. Másnap Pistával együtt mentünk Edelénybe. Letettük az esküt s kineveztek képesítés nélküli nevelőnek. A bökkenő csak az volt, hogy Pistát nem engedték haza, Nyomárra tanítani. A másik üres hely pedig Rakaca volt, jobb híján Kulcsár István ott, én pedig Nyomáron lettem tanítónak. Új élet, új egzisztencia.

Megjegyzés: 1956. őszén az akkori művelődési osztály gazdasági igazga- tója szólt: „*Lajos, jöjjön, mutatok valamit.*” Elém tett egy rövid levelet, két sor írás, meglepetve látom a fejléctet: „*Tiszántúli püspöki hivatal. Jól képzettek, kinevezhetők, Péter János püspök.*” 1952. március 10-én így lettem tanító,

Kulcsár István búcsúbeszéde Janka Lajos temetésén,

2004. május 3-án, Hangács

Lajoskám! Egyedül maradtam! Egyedül maradtam azon négy egykori di- ák közül, akiket 1951-ben az önkény elparancsolt a teológiáról. Ti hárman már a túlsó parton vagytok. Egyedül maradtam, így most már nincs kivel megosztanom azokat az élményeket, nehézségeket, gondokat, amelyeket sorstársként, vagy a hosszú, közösen végzett nevelő és népművelő munkában átéltünk. Egyedül vagytok a kicsapottak közül, hogy búcsúzzam ravatalodnál.

De búcsúzóok sokan vannak! Itt vannak az egykori munkahelyekről a tanít- ványok, a községek és a környék ismerősei, akik szerettek és elismerték az aktív korban végzett munkádat. Itt vannak azok, akiktől Te is, úgy mondom, mert úgy van, gazdagodtál emberi magatartásban, esetenként szeretetben, egymás megbecsülésében. Megérttetted, megértettük, hogy Isten olyan keresztet rakott ránk, mint a bibliai Józsefre, vagy Cziránei Simonra, amelyekből áldást fa- kasztott. Lelkészként nem lett volna módunk ilyen közegekben szolgálni.

Hadd mondjam el, hogy jók voltak eszmecsereink a szakmában. Ez különö-

sen a népművelés terén érvényesült, ahol véleményeink jól szolgálták a színpadi sikereket, eredményeket. Sok helyre eljutottunk, öregbítve e téren a falu hírnevét, s ezeket a lakosságért végzett munkáidat az a forrás táplálta, amelyeket Patak adott neked. Patak és a teológia szelleme, léggömbje. Ezért vallotta Koncz professzor úr, hogy olyan szemléletet egyetlen iskola sem tud adni, mint a teológia.

Nyugdíjas korunkban a bibliaolvasás élményei, intelmei, figyelmeztetései váltak témáinkká. Vallottad te is, amit Jézus mondott: „*Néktek adatott, hogy az Isten országának titkát értsétek,*” (Luk. 8:10). A titok annyi volt számodra, hogy az Isten szava, akarata átmenjen cselekvésbe az életedben, s az életed részévé váljon! Mert a hit gyümölcseinek, a cselekvésnek az a tulajdonsága, hogy terjed, áldássá lesz, másokat is vonz. A Bibliában sok példa van erre. Egyet említek Zakariás próféta könyvéből, a pogányok azt kérték Izráeltől, látva életüket: „*Hadd menjünk veletek, mert hallottuk, hogy veletek van az Isten.*” (Zak. (8:23/b.)) Hát ez az áldás. És így terjed az áldás. S ez a fogalom nem tévesztendő össze a véletlennel, vagy a szerencsével. Jóval több ezeknél. Mert ez nem az egész életet, testet, lelket, szellemet termékenyíti meg, elégedetté teszi. Nem aggaszt a gazdagság, vagy az egyéb földi örömei hiánya.

Te a betegség alatt is mindig érezted Isten áldását. Többször elmondtad nekem, hogy olyan jók hozzád mindenütt a gondozók, hogy Isten a tenyerén hordoz. Igaz volt az életedben az, amit Isten Ezékiel próféta által üzent az egykor bűnös népének. „*Kinyújtom kezemet reájuk*” (Ezékiel 6:14). Ebben az értékvalóságos világban tudtad mi a maradandó érték számodra. Békességed volt!

Lajoskám! Hálát adok Istennek, hogy egész életedben őszinte, hű és igaz barát voltál. Igazi sorstárs, aki kitartottál mellettem! Hiszem és remélem, hogy ezt én is tudtam viszonzni!

Megtagadnám önmagunkat, ha nem a feltámadásba vetett hitünkkel zárnam e néhány mondatot. Isten ígérete így szól a Jelenések könyvében: „*Boldogok a halottak, akik az Úrban halnak meg!*” (Jel. 14:13). Hiszem, hogy a te halálodra is érvényes ez. Isten veled!

Egy volt teológus töprengései

Régen lezajlottak a református egyházban a rehabilitációs „*jóvátételek,*” s én is megkaptam 2001-ben a zsinati elnökségtől a felmentő „*ítéletet*” vagy határozatot. Én ugyanis egyike voltam azoknak a teológusoknak, akiket 1951. december 6-án a Debrecenből való tömeges szökés miatt „*kicsaptak*” a teológiáról. Jóleső érzéssel fogadtam a levelet és tartalmát. Bár rokonaim, ismerőseim közül sokan hiányolták, hogy Janka Lajos „*sorstársammal*” mi nem kerültünk be a Reformátusok Lapja közleményébe. A zsinati elnöksége ugyanis úgy rendelkezett. Így a nekünk küldött zsinati levélről nem tudtak csak a címzettek és akik velünk közelebbi kapcsolatban voltak. Ezért bizo-

nyára többen csodálkoznak azon, hogy évek múlva érzek irányomban bizonyos hiányosságot, főleg a lakóhelyem szerint illetékes egyházkerületi vezetők részéről. Félreértés ne essék: nem az újságban való megjelentetést hiányolom, vagy valami egyházi tisztség felajánlását. Nem vártam anyagi elismerést sem, csupán egy kötetlen beszélgetést, csak lelkigondozói vagy lelkigondozási alkalomnak tekinthető találkozást azzal, aki áldozatául esett az önkénynek. Ezen a találkozáson megkérdézhették volna: „*sikerült-e hűségesnek maradnom az Úrhoz, hogyan teltek a világi pályám eltöltött évek, részeseültem-e valamilyen mellőzésben, most hogyan állok a Biblia olvasása terén, tudok-e imádkozni vagy járrok-e templomba vagy egyéb egyházi rendezvényre, milyen a kapcsolatam a rólam is gondoskodó Úrral, stb.?*”

A sárospataki református teológiai akadémia 2001. október 23-án tartott egy évfordulós megemlékezést a teológia 50 évvel azelőtti jogtalan bezárásáról. Ide a Debrecenből 1951. október 22-én „*megszökött*” volt teológus diákokat – Janka Lajos kivételével (róla megfeledkeztek) – is meghívták. Ezen én is jelen voltam. Lehetőséget is kaptunk a „*szökéssel*” összefüggő emlékeink felidőzésére, esetleg személyes sorsunk ismertetésére két perces időtartamban. De ez az ún. „*emlékünnepe*” nem pótolja, nem pótolhatta azt a hiányt, amire én hivatkozom. Ez egy hivatalos alkalom volt, én pedig egy személyes tartalmú beszélgetésre gondolok.

Ezt azért is hiányolom, mert engem, mint volt megyei tanácsi dolgozót egy éve (2003. ápr.) meghívott hét vezető társammal együtt egy kötetlen beszélgetésre a jelenlegi Borsod-Abaúj-Zemplén megyei közgyűlés elnöke. Ez a találkozás nagyon kedves gesztus volt irányunkban, nyugdíjasokkal szemben. Akkor arra gondoltam, hogy azok, akik a teológiáról való kizárásuk miatt fel kellett, hogy adják a lelkési pályával kapcsolatos egzisztenciájukat, elképzeléseiket, vágyaikat, akik erre tették az életüket, az egyházban nem érdemelnek ilyen alkalmat? Annál is inkább, mert már csak ketten élünk a Tiszáninneri református egyházkerületben. (Közben Janka Lajos 2004. április 28-án meghalt.) Vagy az a mostani egyházban már csak olyan esemény, ami szóra sem érdemes? Amit semmi nem indokol felszínen tartani? Bezzeg az egykori pataki professzorok vagy az akkori püspök nagy szeretettel foglalkoztak velünk, törődtek a sorsunkkal, lelkiállapotunkkal. Mi azóta is gyülekezeti tagok vagyunk, csak rövid ideig nem írhatták be neveinket az egyháztagok nyilvántartásába. Mert volt egy időszak, amikor az egyházi rendezvényen való részvételt is be kellett jelenteni a pártban. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a mai fiatalabb nemzedék fel sem tudja fogni, hogy 1951-ben, a szocializmus egyik legsötétebb időszakában mit jelentett ilyen teológiai múlttal és „*büntetéssel*” világi pályán alkalmazást keresni. A mostani és az előző egyházi vezetés nem ismeri életutunkat vagy a munkában végzett szolgálatunkat, bizonyára azért ítél könnyen és felszínesen. A „*kicsapáskor*” Pé-

ter János püspök úr sem foglalkozott alaposan „*aktánkkal*,” írta Bojtor István „*Misszió a Tiszáninnen*” című könyvének 94. oldalán.

Már 15 éve nyugdíjas vagyok. Azóta csak az 1990 előtti volt Tiszáninneri püspök (Kürti László) beszélt velem terveimről, esetleg az egyházban is megvalósítható szándékaimról. Azóta is minden évben alkalmaz a miskolci Deszkateletben helyettes temetőgondnokként. Pedig ma is élnek lelkészek, akik tanúsíthatnák a világi pályán végzett és emberséges, segítő magatartásra törekvő tevékenységemet. Aki világi pályára kényszerült – még ha olyan ún. bizalmi állást töltött is be mint én – nem biztos, hogy mindent magtagadott abból, amit Isten rábízott, vagy amit a teológián magába szívott, vagy abból a szemléletből, amit ott elsajátított. De lehet, hogy egyházi szemüvegen keresztül ez másképp látszik. Abban egyetérthetünk, hogy vannak keresztek, amelyeket látszólag értelmetlenül kényszerítenek ránk, utólag azonban kiderül, hogy célja volt, vagy célja van vele Istennek. Úgy gondolom, hogy a mi világi pályákra kényszerült „*szolgálatunkat*” is Isten küldetésének kell felfognunk.

Mindig is lelkésznek készültem. Gyermekkori „*prédikációim*” úgy történtek, hogy a vállamra terítettem a törülközőt, kisszékre álltam, Bibliát olvastam és nagymamám volt a „*gyülekezet*.” Ez nem volt tudatos „*érzés*,” de hiszem, hogy az Úr a későbbi elhívást már akkor elrejtette benne. Ahogyan dr. Szathmáry Sándor professzor a Reformátusok Lapjában egyszer az „*eleve elrendelést*” Barth Károly dogmatikája alapján úgy értelmezte, hogy az „*nem konkrétan jelentkező időt jelent, hanem a mélyebb értelme szerint azt jelenti, hogy Isten eleve vállal mint bűnbe eső embert szolgálatára*” (I.Péter 1:2/a, 11/b.) Ezt a „*hívást*” törekedtem megtartani a világi pályán is, bár esetenként nagyon „*elesen*,” sok bűnnel terhelve. A középiskolában céltudatosan arra törekedtem, hogy minél előbb lelkész legyek. Nem vártam meg a képesítővizsgát a sárospataki református tanítóképző intézetben. Leérettségiztem. A sors iróniája, hogy már a teológián is nevelőmunkával foglalkoztam, mert II. éves koromtól kezdve a volt angol internátusban voltam nevelőtanári minőségben teológus felügyelő, mint aktív gyermekmissziós teológus. A gyermekmisszióban sok konferenciát és egyéb rendezvényt szerveztünk Patakon Orosz Imrével. Az alapvizsgai dolgozatomat is e témából írtam. Azt hittem, hogy jó úton járok, hisz szívvel-lélekkel szolgáltam. Ezért ért „*vilámcsapásként*” a kicsapás. Úgy éreztem, ahogyan Bojtor István fogalmaz könyvében. „*nincs értelme tovább az életnek*” (91. old). Ugyanis úgy távolítottak el, hogy semmiféle egyházi állást nem tölthetünk be, Péter János püspök úr szavai szerint „*az egyházban még harangozók sem lehetnek.*”

Hogyan és hol folytattam? Próbálkoztam továbbtanulással, de sehol sem volt 1952. januárjában ún. keresztfélév. Így egy régi ismerős járási művelődési osztályvezető által néhány hónap múlva – de csak Péter János püspök pozitív támogató írásos nyilatkozata után – kerültem állásba, képesítés nélkü-

li nevelőként. Kezdetben a missziói munka terén nem vettem tudomást a megváltozott körülményeimről, mert az „*első szeretet*” tüze lobogott bennem. Rakacán, a első pedagógusi állomáshelyemen szóban is hirdettem az ígét néhány idős asszonymnak. (A falut csak görög katolikusok lakták.) Jó főnökeim és kollégáim voltak, akiknek eszükbe sem jutott, hogy feljelentsenek. Ők maguk is vallásosak lévén, figyeltek az általam hirdetett és számunkra akkor újdonságként hatott „*szövegre*.” Kántorizálni jártam a szomszéd faluba, Szászfára, mert ott volt református templom és nem volt kántor.

1954-ben új állomáshelyre, Hangácsra helyeztek mint nős embert. A feleségem is teológus volt. Ezen a helyen sem jelentett veszélyt a templomba járás. Nem kellett titkolózni, nem kellett Nikodémus módján éjszaka menni Jézushoz. Itt is kántorizáltam, s a szintén kicsapott sorstársammal, Janka Lajossal a szomszédos községekben tanítottunk. Végeztük a tanítás mellett a népművelő munkát is, arra törekedve, hogy az egész nép kincseiből valamit viszszaadjunk a községben élőknek. Az iskolás gyermekekkel rengeteg népdalt, népmesét, népmondát gyűjtöttünk. A „*két szomszédvár*” gyermekserege versenyzett e téren. Mi pedig jutalmaztuk munkájukat. kapcsolatot tartottam a miskolci Nemzeti Színházzal. Hangácscon éveken keresztül 35 embernek volt színházbérlete., s a színház legtöbb darabját „*kihozta*” Hangácsra. Népművelő munkám kiterjedt az ifjúságra is. Ennek legfontosabb területe a színdarabok „*tanítása*” és rendezése volt. A rendezések közben – negatív evangélizációként, erkölcsi nevelésként – a szereplők magatartására, jellemük megfigyelésére helyeztem a hangsúlyt. Az előadásokat a két faluban „*kicsereáltuk*,” s a járás több községében is „*megfordultunk*.” A felnőtteknek pedig pávaköri foglalkozásokat tartottam. A pávakörrel Budapesten az ELTÉN is szerepeltünk. Még a megyei tanácsról is visszajártam 9 évig pávakört vezetni a faluba.

Az aktív oktatási és népművelési munka eredményeként „*kiemeltek*” az akkori megfogalmazás szerint iskolaigazgatónak Mucsony községbe. Akkorra ugyanis már tanítói és tanári oklevéllel is rendelkeztem (1962). Egy év iskolaigazgatóság után az Edelényi járás művelődésügyi osztályára kerültem. Bővült a terület a pedagógiai tartalmú anyagok és a nevelési szemlélet terjesztésére. Sok szakirodalmat olvastam és tanulmányoztam. Mint tanulmányi felügyelő az oktatás mellett a nevelésnek is igyekeztem érvényt szerezni a járás iskoláiban. Az iskolalátogatások tapasztalatait „*módszertani levelekben*” dolgoztam fel és közreadtam az igazgatóknak, akiknek ismertetniük kellett azt a nevelőtestület tagjaival. Ez a „*forma*” sokat jelentett az ún. korszerű követelmények terjesztésében, a pedagógusok szemléletének változtatásában. A „*módszertani*” megyei rendelkezésre a megyében működő tanulmányi felügyelőknak tartott tapasztalatcserén is ismertetnem kellett. Ez akkor azt jelentette, mint amit ma is hirdetnek: hazai és helyi kérdéseket európai szinten kell megoldani. Itthon európainak kell lenni. Egy járási rendezvényen ilyen

tartalmi jegyeket felsorakoztató előadásom után a megyei tanács személyzeti osztályvezetője megkért, hogy vállaljak állást a megyén. Ezt szívesen tettem, mert – teológus múltam miatt – egy volt járási pb. titkár minden kitüntetésnek számító elismerésben megakadályozott.

A megyén emberségesebb környezetet találtam. A hivatalokat jellemző bürokratikus követelmények ellenére is őrizték sokan a klasszikus emberi értékeket a munkában és az egymáshoz való viszonyban. Ott emberekkel kellett foglalkoznom, a megyei tanácselnöknek a tanácsi vezető tisztségviselőkkel kapcsolatos személyzeti munkáját segítve. (Kiválasztás, kinevezés, oktatás, képzés, továbbképzés.) Hasznosíthattam a teológián és a szakmában szerzett ismereteimet főleg konfliktusok, emberi kérdések megoldásában (mert pedagógiai, pszichológiai szakot is végeztem). Tanulmányaim, bibliai ismereteim, hitem mind azt diktálták, hogy az embereket ne csak az akkoriban leértékelt és egyoldalú szellemi képességekkel, hanem egyéni tulajdonságaikkal, magatartásukkal, megnyilatkozásaikkal együtt értékeljük. Meg kell hallgatnunk őket, átérezni helyzetüket, segíteni rajtuk, vagy megnyugtatni őket, ha elkövetett hibáikat ki tudják javítani. A megyei elnök támogatásával – mint az oktatásért is felelős – szerveztem a szakember utánpótlást. Ennek az volt a formája, hogy megyei osztályvezetőkkel és járási hivatali elnökökkel felkerestük az ország jelentősebb egyetemlein az ott tanuló borsodi hallgatókat. Megfelelő helyi és hivatali ismertetések és fizetésbeli ajánlások után próbáltuk visszahívni őket az üres állásainkra. Az 1970-es években különösen jogász, közgazdász és pedagógusi szakterületeken volt hiány a megyében. Akkor így „működött” a szakember utánpótlás vagy talán ez volt az elődje a mostani állásbörzéknek. Az utánpótlást is figyelembe vevő jövőbeli tervekkel igyekeztem segíteni a középiskolai felvételiket is, hogy majd a pályaválasztásnál mi számíthassunk a beiskolázott fiatalokra. Több lelkes is megkeresett középiskolai felvételik ügyében vagy tanácsi ösztöndíj adományozások elintézésében, amely az én feladatomból volt a megyén. Megyei munkakörömben sokszor jutott eszembe az ószövetségi József példája, mert az írás azt mondja: „Az Úr Józseffel volt, és szerencsés ember volt.” (I.Móz. 39:2/a.) Beszél József becsületességéről, hiszen Isten nagyon kedves eszköze volt. Gondolom, hogy az akkori hivatali rendhez, szokásokhoz bizonyára ő is alkalmazkodott munkájában. Az emberséges magatartás mellett természetesen a „kötelező illeszkedésnek,” a hivatali követelményeknek igyekeztem én is maximálisan eleget tenni. Azt mindig éreztem, hogy a világi emberek némelyike soha nem fogadott el igazán. Az ún. „hitelesített” párttagok, akik 1945 után rögtön váltottak, mindig gyanakvással néztek rám. A teológiai múlt negatív priuszt jelentett számukra.

Azt is el kell mondanom, hogy nem mindig teljesítettem küldetésemet, és így Isten akaratát sem. Volt időszak, amikor távol kerültem Tőle. Amikor

egyéni boldogulásom, előmenetelem, vagy gyermekeim jövője jobban foglalkoztattak. Ilyenkor hitetlenül szemléltem az eseményeket. Megkörnyékezett, sőt magával ragadott, pl. a városi élet utáni vágy, mint sokakat akkor, s nem számoltam az Úr szolgálatával, csak a saját hasznomat kerestem. A hivatali rangban előrejutás motivált. Soha nem jelentkeztem sehová, de ha felkértek új munkakör betöltésére, s nekem is elfogadható volt, vállaltam. Isten azonban mindig visszafogadott. Bojtor István említett könyvében azt olvastam magamról: „*A hitet megtartotta*” (96. old). Ezért is okozott csalódást az itthoni egyházkerületi vezetőség figyelmetlensége. Eszembe jutott a Reformátusok Lapja 2000. okt. 15-i számában olvasott történet. Egy embert gyilkosság miatt bebörtönöztek, s a börtönben megtért. Elfogadta őt Isten, megbocsátott neki, ezért elvégezte a teológiát, akkor derült ki korábbi vétke. Az emberek és az egyházi vezetőség nem merték vállalni „*felszentelését*” és lelkesként való alkalmazását. A cikk ezzel kapcsolatban említi Mózes gyilkosságát, Saulnak Krisztus követői üldözését, mint akiket Isten bűneik ellenére felhasznált a szolgálatban. „*Hisszük-e, hogy ma is van ilyen, vagy csak mondjuk?*”, ezzel a kérdéssel zárja a cikkíró a szöveget. Isten ugyanis azt nézi, ami a szívben van. Vagy ma mindent megelőz az egyházban is a gyülekezetek anyagi biztosításáért folytatott harc, s egyben minden energiát is leköt?

A fentieket csak azért írtam, hogy tudatosítsam egy gyülekezeti tag nézőpontjából, hogy a lelkigondozás ma is kiemelt feladat. Vannak ilyen elvárások, – vagy mai szóval kihívások – az egyházunk vezetőivel szemben is. Lehet, hogy ez nem tömeges jelenség! Én viszont azért címeztem az egyházkerület vezetőihez az én elvárásomat, mert az ún. Exodus egyszeri és speciális esemény volt, s ez egyházkerületi téma! Meg azért, mert Jézus Krisztus egyetlen emberre is tudott figyelni és figyelmeztetni (Luk. 15). Egyetlen embert is megkeresett. Én megjártam a pusztát, s a 76 évem és a 40 éves szolgálatom alatt megtanultam, hogy gondoskodó az én Istenem. Nincs okom lázadni a sorsom miatt! Isten csodálatosan vezetett, s minden veszedelemtől megmentett. Jézus Krisztus mondta: „*Nem hagyott engem az Atya egyedül!*” (Ján.8:29/b). Erről én is bizonyosságot tehetek!

Miskolc, 2004. március 25.

Kulcsár István nyugdíjas.

2002-ben megjelent az Acta Patakina X. kötete, Bilkay Ruth-Laczko Gabriella: Szupplikáció a sárospataki református kollégiumban 1945-1951. A 198 oldalas A/4-es méretű könyv kb. 900 nevet említ, mi is benne vagyunk, akik 1951-ig szupplikálni voltunk.

Az Exodus képei Balsánál a Tiszán

(Ezek a képek először megjelentek 1990-ben Várady József Tiszáninnen református templomai 1. számú pótfűzetének a 22. oldalán.)

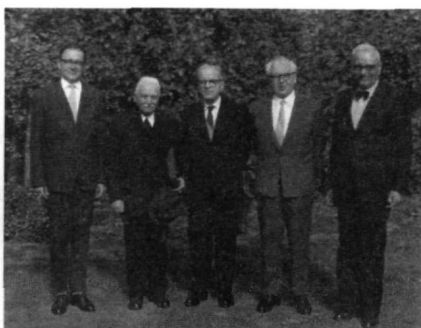

A 25 éves találkozásnk csoportképe, 1979.

A 10 éves találkozókon
a temetőben és a professzorok

III. évesek voltunk, és alul a professzori kar vizsgáztatás közben

Tartalomjegyzék

Készülődés az 50 éves találkozóra	3
Akik még élünk	3
Az 50 éves találkozó, áhítat, imádság és igehirdetés	4
Visszatekintés, életrajzok	8
A találkozón írott levél	30
Akik meghaltak	31
Kovács József: Exodus, előszó	32
Előzmények, a pataki kollégium 1950-ig	33
A politikai helyzet 1950-ig	34
Magyar református egyházvezetés	35
Sárospataki teológia felszámolása, a kezdeti lépések	36
A sárospataki teológusok kimenetele	38
Budapesten és Debrecenben	39
Ellenállás. Az 1951. október 15-i kerületi közgyűlés	41
Az 1951. okt. 15-i kerületi közgyűlés, a pataki diákok Exodusa	45
Okok és indokok, vissza Patakra	50
Kérvénnyel Budapesten	52
Újraindult kollégium	53
Megint és végleg Debrecenben	53
Vizsgálatok	54
Megtorlás	56
Konventi ügyintézés	57
Tetőzés	60
Utószó	62
Lábjegyzetek	63
Felhasznált irodalom	65
Janka Lajos visszaemlékezése	66
Kulcsár István búcsúbeszéde Janka Lajos ravatalánál	73
Kulcsár István visszaemlékezése	74
Az Exodus képei Balsánál a Tiszán	80
A 10 éves és 25 éves találkozásnk képei	82
Tablóképünk	83
Tartalomjegyzék	84

Észrevételeit és közölni valóját megírhatja szerző címére:

Várady József, 3501 Miskolc, Pf. 308.

Dr. Ágoston István

Barakony Gizella

Gál Győző

Molnár Mihály

Dr. L-né dr. Semsey Klára

Soós Lajos

Tarsoly Elemér

Tímár Pál

Dr. N. T-né Tóth Gabriella

Várady József

A DEBRECENI REFORMÁTUS THEOLÓGIÁN VÉGEZTÜNK 1954-BEN,
50 ÉVES TALÁLKOZÓNKON VOLTUNK 2004. MÁJUS 8.

A csoportképünk. Hátsó: Soós Lajos, Gál Győző, Tarsoly Elemér, dr. Ágoston István, Molnár Mihály, Várady József. Középen: Tímár Pál és felesége Szabó Gabriella, dr. Ágoston Istvánné. Elöl: Soós Lajosné, Várady Józsefné dr. Gulyás Jolán Klára, Barakony Gizella, dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára, dr. Nagy Tiborné Tóth Gabriella és férje.